

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยการบริหารงานวัดของเจ้าอาวาสในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสาร แนวคิดทฤษฎี วรรณกรรมต่างๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานวัด
2. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์
3. บทบาทของพระสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535
4. บทบาทของเจ้าอาวาส
5. บริบทของวัดอำเภอเมืองหนองคาย
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานวัด

เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารงาน จึงได้กล่าวถึงความหมายของการบริหาร การบริหารวัด และความสำคัญของการบริหารวัด อันเป็นสาระที่ควรทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารงานของวัด ตามลำดับ ดังนี้

1. ความหมายของการบริหาร

นักวิชาการได้ให้ความหมายของการบริหารหลายทัศนะแตกต่างกัน ดังนี้ ประบุทท เจริญสวัสดิ์ (2540 : 3) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลใดๆที่ปฏิบัติตนเป็นผู้บริหารที่จะต้องเข้ามาทำหน้าที่จัดระเบียบและดำรงไว้ซึ่งสภาพภายในของกลุ่ม หรือหน่วยงาน เพื่อให้กลุ่มดังกล่าวสามารถทำงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาวิตา ชาราศรีวิสุทธิ และวิบูลย์ ไทวณะบุตร (2542 : 1) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การจัดการ หรือการควบคุมกิจการต่างๆของรัฐ เช่น การบริหารการเงินของมูลนิธิ

การบริการกิจการภาษี การบริหารกิจการแพทย์ การบริหารที่ดินรกร้างว่างเปล่า การบริการก่อสร้าง การบริหารกิจการอุตสาหกรรมและอื่นๆที่เป็นงานที่เรียกกันในปัจจุบันว่า รัฐประศาสนศาสตร์

วัชรวิ บูรณสิงห์ (2543 : 9) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการทางสังคม ซึ่งพิจารณาได้เป็น 3 ทาง คือ

- 1.1 ทางโครงสร้าง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นตอนของสายบังคับบัญชา
- 1.2 ทางหน้าที่ เป็นขั้นตอนของหน่วยงานที่ระบุหน้าที่ บทบาท ความรับผิดชอบและเครื่องอำนวยการความสะดวกต่างๆเพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย
- 1.3 ทางปฏิบัติการ เป็นกระบวนการบริหารดำเนินการในสถานการณ์ที่บุคคลต่อบุคคลกำลังมีปฏิสัมพันธ์ หรือร่วมทำปฏิกิริยาเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน

ถนัด เศรษฐทรัพย์ (2550 : 20) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่ร่วมปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

ประหยัด ฤทธิจิตเพียร (2551 : 11) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารใช้อำนาจตลอดจนทรัพยากรที่มีอยู่ คือ คน เงิน วัสดุ มาจัดกระทำดำเนินการหรือประกอบกิจกรรมขององค์การให้บรรลุวัตถุประสงค์ มีประสิทธิภาพสูงสุดตามศักยภาพที่มีอยู่

พระสุพิศ วันทะวงษ์ (2551 : 13) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศาสตร์และศิลป์ในการทำงานเพื่อให้กิจกรรมที่มีบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปร่วมทำงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางเอาไว้อย่างมีประสิทธิภาพโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่คือ คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์อย่างเหมาะสมและมีการทำงานอย่างมีระบบและกระบวนการ

พระมหาปริวัฒน์ กุลนิวัต (2553 : 10) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศาสตร์และศิลป์แห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ซึ่งนักบริหาร มีหน้าที่ในการวางแผน จัดองค์กร อำนาจการและควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่นๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

อัญชลี หมุดเมือง (2553 : 15) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศิลป์หรือศาสตร์ของกระบวนการจัดการที่ประกอบไปด้วยกิจกรรมของกลุ่มบุคคลที่มีตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

และมีการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้าและมีการ
 ดำเนินงานภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ผลลัพธ์ที่ได้มีประสิทธิภาพมากที่สุด
 ไชมอน (Simon 1966 : 3) ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร คือ กิจกรรมที่บุคคล
 ตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลาย
 อย่างร่วมกัน

แคมเบล และคนอื่น (Campbell and others 1997 : 6) กล่าวว่า การบริหาร
 หมายถึง ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับบุคคลอื่น

สรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึงการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด
 ไว้การบริหารจึงเป็นการปกครองบังคับบัญชา การดูแลรักษาหมู่คณะ การดำเนินกิจกรรมและ
 การจัดการทรัพยากรต่างๆของหมู่คณะหรือองค์กร ให้สำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์และ
 นโยบายของหมู่คณะหรือขององค์กรนั้นๆ

2. ความหมายของการบริหารวัด

มีผู้ให้ความหมายของการบริหารวัดไว้ดังนี้

น้อย ทยากรวม และสุบรรณ จันทบุตร (2539 : 167) กล่าวว่า การบริหารวัด
 หมายถึง การใช้ศาสตร์ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล
 การอำนวยความสะดวก การประสานงาน การประเมินผล การงบประมาณ เพื่อให้ได้ผลเต็มที่ และการ
 ใช้ศิลป์ซึ่งประกอบด้วย ภาวะผู้นำ มนุษยสัมพันธ์ในการทำงาน เพื่อให้เกิดความร่วมมืออัน
 จะทำให้การดำเนินงานของวัดบรรลุวัตถุประสงค์

กรมการศาสนา (2542 : 102) กล่าวว่า การบริหารวัด หมายถึง การปกครอง
 บังคับบัญชากำกับดูแล แนะนำ สั่งสอนภิกษุสงฆ์ สามเณร และฆราวาสผู้อยู่ในวัด ให้มีความ
 เป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม ให้อยู่ในศีลธรรมอันดี

พระเทพปริยัติมุนี (2543 : 34) กล่าวว่า การบริหารวัด หมายถึง การดำเนินการ
 บริหารและปกครองพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และศิษย์วัด ให้สอดคล้องกับระบบการพัฒนาวัด
 ที่เอื้อต่อการเผยแผ่ศาสนาธรรมแก่ชุมชนดี และดำเนินกิจกรรม โครงการต่างๆของวัด ให้
 สำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพสูงสุด

บุญช่วย จันทร์เห้า(2544 : 90) กล่าวว่า การบริหารวัด หมายถึง การทำงานให้
 บรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยการให้เจ้าอาวาส หรือคณะผู้บริหารตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป

ร่วมกันและใช้ทรัพยากรการบริหารอย่างผสมผสานให้มีประสิทธิภาพในการทำงาน

ทวี เขจรกุล (2547 : 14) กล่าวว่า การบริหารวัด หมายถึง กระบวนการจัดหา และใช้ทรัพยากรการบริการที่มีอยู่เพื่อดำเนินงานตามภารกิจ 6 ประการ คือ การปกครอง การเผยแผ่ศาสนาธรรม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ ให้เป็นไปอย่างราบรื่น เกิดความร่วมมือและบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนด

พระสุพิศ วันทะวงษ์ (2551 : 17) กล่าวว่า การบริหารวัด หมายถึง การดำเนินงานเพื่อที่จะทำให้ภารกิจทั้ง 6 ด้านของเจ้าอาวาสคือการดำเนินงานด้านปกครอง งานเผยแผ่ศาสนาธรรม งานศาสนศึกษา งานศึกษาสงเคราะห์ งานสาธารณูปการ และงานสาธารณสงเคราะห์ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพ โดยการใช้ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในการตัดสินใจ ให้ประสบผลสำเร็จภายใต้ความร่วมมือทั้งบุคคลภายในวัดและภายนอกวัด

พระมหาปริวัฒน์ กุลนิวัต (2553 : 19) กล่าวว่า การบริหารวัด หมายถึง ภาระหน้าที่ของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ในการใช้ศาสตร์และศิลป์ปกครองบังคับบัญชา กำกับดูแลแนะนำสั่งสอนพระภิกษุสามเณรและฆราวาสผู้อยู่ในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้อยู่ในศีลธรรมอันดีและดำเนินกิจการโครงการต่างๆของวัดให้สำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพสูงสุด

สรุปได้ว่า การบริหารวัด หมายถึง การปกครองบังคับบัญชา ดูแลรักษา พระภิกษุสงฆ์ สามเณรและฆราวาสที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด การดำเนินกิจกรรมและการจัดการทรัพย์สินต่างๆของวัด รวมถึง การบริหารตน คือ การดูแลรักษาตน ได้แก่ การบริหาร และอบรมตนตามพระธรรมวินัยด้วยการศึกษาอบรมทั้งภาคปริยัติศึกษา และปฏิบัติพระ ศาสตร์ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา ให้แก่กล้าเป็นอริศีล อริจิต อริปัญญาให้ถึงปฏิเวธศึกษา หรืออย่างน้อยให้มีประสบการณ์ตามสมควร

3. ความสำคัญของการบริหารวัด

ผู้รู้ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารวัดที่ไว้ ดังนี้

ธงชัย สันติวงษ์ (2530 : 4) กล่าวว่า องค์การจะเกิดขึ้น เมื่อคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปทำงานเพื่อให้สำเร็จผลในกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้น ถ้าหากงานนั้นจำเป็นต้องอาศัยคนมากกว่าหนึ่งคนให้ช่วยกันทำแล้ว ความจำเป็นที่จะต้องมีผู้นำก็จะเกิดขึ้นทันที

การบริหารจึงมีความจำเป็นสำหรับองค์การทุกขนาด

ประเวศ วะสี (2539 : 119) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารวัดไว้ 3 ข้อ ดังนี้

3.1 สามารถสร้างสังคมสงฆ์ให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

3.2 สามารถสร้างวัดให้เป็นส่วนหนึ่งในการชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้อง แก่สังคม อีกทั้งทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

3.3 การบริหารวัดที่มีประสิทธิภาพจะมีความสำคัญต่อการใช้ทรัพยากรทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด

กรมการศาสนา (2542 : 31) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารวัดไว้ว่า ทำให้เกิดการดำเนินงานภายในวัดเป็นระบบมากขึ้น ทำให้สะดวกในการประสานงาน ทำให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดความประหยัดในการดำเนินงาน สามารถติดตามตรวจสอบการดำเนินงานได้ และทำให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จทุกคนพึงพอใจ

พระศรีปริยัติโมลี (2543 : 101) ได้กล่าวถึงการบริหารงานของวัดว่ามีความสำคัญในการทำให้วัดสามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง กล่าวคือ ทำให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณร มีความรู้ความสามารถ ทำให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณรปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ทำให้วัดสามารถทำหน้าที่เผยแผ่วิถีชีวิตที่ประเสริฐไปสู่สังคม ทำให้ประชาชนรู้สึกที่วัดเป็นของชุมชน ทำให้วัดเป็นศูนย์การศึกษาเล่าเรียน และทำให้วัดมีความร่มรื่นเป็นที่พบบปะนันทนาการของประชาชน

สรุปได้ว่า การบริหารเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคปัจจุบัน เพราะการทำงานจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว นั้น ก็เพราะนักบริหารมีเทคนิคและวิธีการทำงานไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะการบริหารวัดซึ่งเป็นศาสนสถานที่มีความใกล้ชิดกับประชาชน การบริหารวัดอย่างเป็นระบบระเบียบจะส่งผลให้วัดร่มรื่นน่าอยู่ นำเข้าไปประกอบกิจกรรมทางศาสนา รวมทั้งเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนที่เข้าไปสัมผัสพบเห็น การบริหารวัดจึงมีความสำคัญ

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์

การศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดบทบาทของพระสงฆ์นี้ เป็นการศึกษาถึงความหมายของบทบาท ประเภทของบทบาท ความหมายของพระสงฆ์ ประเภทของพระสงฆ์ หน้าที่ของพระสงฆ์ และบทบาทของพระสงฆ์ในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของบทบาท

บทบาทเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการแสดงออกของบุคคลในองค์กร ไม่ว่าจะป็นองค์การภาครัฐ ภาคเอกชน จำเป็นต้องมีบทบาทหน้าที่ที่จะแสดงออกต่อกันและกัน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในเชิงปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม ก่อนอื่นจะได้ทราบถึงรายละเอียดในส่วนลึกในเรื่องของบทบาท ได้มีนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศได้ให้ความหมายของคำว่าบทบาท ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 602) ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท หมายถึง การทำทำตามบท การร่ำตามบท โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครูด้วย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 131) ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึง ส่วนหนึ่งที่เป็นผลวัตของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อเขาใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่าง ๆ ของสถานภาพก็แปลว่าเขาแสดงบทบาท

สำเร็จ กล้าหาญ (2549 : 7) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง แนวทางการแสดงออกหรือปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในตำแหน่งทางสังคม ทางหน้าที่การงานตามสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคลที่เป็นอยู่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ทวีศักดิ์ ปิงวงศานุรักษ์ (2550 : 10) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออก

บุญตา ไล่เลิศ (2550 : 12) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพของตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งที่บุคคลได้รับ ต้องมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบตามที่กำหนดไว้ตามบทบาทของตำแหน่งนั้น และคล้อยตามความมุ่งหวังของสังคม เช่น บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกของผู้บริหาร

สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เกี่ยวข้องกับงานในหน้าที่ที่ปฏิบัติในสถานศึกษานั้น

สินธร คำเหมือน (2550 : 7) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลและพฤติกรรมที่คาดหวัง หรือการแสดงออกทางพฤติกรรมที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ กับบุคคลอื่น และได้แสดงออกตามบทบาท

บัญญัติ บรรพบุรุษ (2552 : 9) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคล กระทำตามสิทธิหน้าที่เป็นสิ่งที่มาควบคู่กันกับตำแหน่ง และสถานภาพในสังคม

พระวีรุต นรรัตน์ (2552 : 11) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง แบบแผนของ พฤติกรรมหรือการกระทำต่างๆที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่และสิทธิซึ่งผูกพันอยู่กับสถานภาพ หรือฐานะตำแหน่งทางสังคม โดยที่สังคมจะกำหนดหรือคาดหวังบทบาทของบุคคลในแต่ละ สถานภาพหรือฐานะตำแหน่งไว้เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในสถานภาพหรือตำแหน่งนั้น ยึดถือเป็น แนวทางในการปฏิบัติการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับสิทธิหน้าที่ ตาม ตำแหน่งทางสังคมที่ผู้นั้นดำรงอยู่ ต่อภารกิจที่ถูกกำหนดขึ้นในสังคมหรือระเบียบปฏิบัติที่ กำหนดให้ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ขนบธรรมเนียมประเพณีทางสังคม อย่างมีแบบแผนที่ เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหรือสถานภาพที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น อาจมากเกินกว่าที่กำหนดไว้ให้ก็ ได้ ตามความคาดหวังของสังคม

พระสุพิศ วันทะวงษ์ (2551 : 27) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การประกอบ พฤติกรรมตามตำแหน่งหน้าที่ของตนเอง หรือตามสถานภาพของตนเองที่จะแสดงออกต่อ สังคมตามสิทธิหน้าที่ที่พึงทำได้โดยที่ไม่ขัดต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญ และการแสดงออกนั้น อาจจะตรงกับความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องหรือไม่ก็ได้ ฉะนั้น บทบาทจึงแบ่งออกเป็นสอง ประเภทคือ บทบาทที่ปฏิบัติจริงหมายถึงบทบาทที่ได้กระทำจริงและบทบาทที่คาดหวัง หมายถึงบทบาทที่ควรจะปฏิบัติ

ชอว์ และคอสตันโซ (Shaw and Costanzo. 1982 : 295) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ในการปฏิบัติของบุคคลเมื่ออยู่ในลักษณะหรือภาพเฉพาะใน สถานการณ์เฉพาะทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง

ไซมอน (Simon. 1966 : 34) ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การแสวงหา มาตรฐานทางสังคมเพื่อใช้ในการอธิบายถึงพฤติกรรม เช่น กัปตันเรือย่อมต้องเดินทางไปกับ เรือเพราะถูกยอมรับในบทบาทแห่งการเป็น กัปตันเรือ หมายความว่า กัปตันเรือย่อมที่จะมี อำนาจการควบคุมหรือสั่งการต่าง ๆ ในการ เดินเรือด้วย เป็นต้น

สรุปได้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลที่อยู่ในสังคมจะแสดงออกมาในกิจกรรมที่ร่วมทำกับคนอื่นตามสิทธิ หน้าที่ของสถานภาพ หรือตำแหน่ง ของบุคคลนั้นๆ เช่น พ่อ แม่ ก็จะมีบทบาทในการเลี้ยงดูลูก ครู ก็จะมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนนักเรียน เป็นต้น

2. ประเภทของบทบาท

บุคคลในสังคมจะแสดงบทบาทต่าง ๆ แตกต่างกันไป โดยที่การแสดงบทบาทของบุคคลจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะของบุคคลนั้นได้ ดังนั้น จึงมีผู้แบ่งลักษณะและประเภทของบทบาทไว้ ดังต่อไปนี้

2.1 ลักษณะของบทบาททั่วไป

สงวนศรี วิรัชชัย (2527 : 23-24) ได้สรุปลักษณะของบทบาทไว้ 5 ประการ คือ

2.1.1 บทบาทตามที่กำหนด (Prescribed roles) หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่มหรือองค์กรกำหนดไว้ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ

2.1.2 บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง (Expected roles) หมายถึง บทบาทหรือรูปแบบของพฤติกรรมที่คนอื่น ๆ คาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ

2.1.3 บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง (Subjective roles) หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิด เชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่

2.1.4 บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Enacted roles) หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติหน้าที่แสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง แต่อาจมีกรณีที่บุคคลแสดงพฤติกรรมคาดหวังผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่บทบาทนั้นไม่ตรงกับบทบาทตามความคิดของตน

2.1.5 บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ (Perceived roles) หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง ซึ่ง โดยธรรมชาติการรับรู้ของคนเราจะมีการเลือกรับรู้ และมีการรับรู้ที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริงได้ด้วยอิทธิพลจากประสบการณ์หลายอย่างดังนั้น เมื่อผู้อยู่ในตำแหน่งปฏิบัติบทบาท โดยแสดงพฤติกรรม

อย่างหนึ่ง ผู้ที่ได้พบเห็นอาจารย์ผู้พฤติกรรมหรือบทบาทนั้น ในทางที่แตกต่างกันและอาจแตกต่างไปจากบทบาทตามความคิดของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งด้วย

2.2 บทบาทพระสงฆ์ในปัจจุบัน

ประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535 : 22) ได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน อาจแบ่งได้เป็น 3 ประการ คือ

2.2.1 การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม
จำแนกเป็น

1) การให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตร ทุกระดับอายุ ให้ได้บวชตามประเพณีและหากผู้ที่มาบวชนั้นศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์ผู้เป็นอุปัชฌายจารย์ให้นิสัย ให้อนุศาสน์และอบรมสั่งสอนอย่างจริงจัง เมื่อลาสิกขาไปก็จะเป็นพลเมืองที่ดีและมีคุณภาพของสังคมไทย

2) การเทศน์อบรมสั่งสอนประชาชน ที่มาทำบุญที่วัดในวันธรรมสวนะ และในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลต่างๆตามประเพณี หรือในงานเทศกาลต่างๆ การเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม การเขียนบทความเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ การเรียบเรียงหนังสือธรรมเผยแพร่ในงานต่างๆ ตลอดจนกิจกรรมเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งปวง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานตาม โครงการอบรมประจำตำบล ซึ่งล้วนเป็นงานที่ประชาชน ได้ทราบ ได้รู้จัก ได้เข้าถึง และได้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

3) บทบาทด้านการศึกษา แยกเป็น 2 ประเภทคือ

3.1) การจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้แก่ มหามงกุฎราชวิทยาลัย พ.ศ. 2488 และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2490

3.2) การจัดสอนศาสนศึกษาแก่เด็กและประชาชน เช่น การสอนศีลธรรมในสถานศึกษาต่างๆ การสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียนและประชาชน การจัดตั้งหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ในวัด ในหมู่บ้าน ตำบล การจัดตั้งและการดำเนินการ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ การจัดตั้งห้องสมุดภายในวัด การจัดตั้งมหรสพทางวิญญูณ การจัดตั้งและการดำเนินการสำนักวิปัสสนาต่างๆ

งานเหล่านี้ล้วนชักนำเด็กและประชาชนให้ได้ศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการวางพื้นฐานสร้างคุณภาพของพลเมืองต่อไป

3.3) การดำเนินกิจการคณะสงฆ์ เช่น การพระศาสนาของวัด ของชุมชนต่างๆทั่วประเทศ เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ เสริมสร้างคุณภาพของประชาชนสืบไป

2.2.2 การสงเคราะห์ประชาชน เป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ตามคติของพระพุทธศาสนาการสงเคราะห์ประชาชนของพระสงฆ์ มีดังนี้

1) การให้ความสะดวก ในการบำเพ็ญกุศลตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การบวชนาค แต่งงาน ทำบุญอายุ พิธีศพ ฯลฯ งานประเพณีส่วนรวม เช่นงานเทศกาลต่างๆ การทอดกฐิน ผ้าป่า สงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ งานประจำปีของท้องถิ่นต่างๆ การทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ

2) การช่วยประกอบศาสนพิธี ในการทำบุญ บำเพ็ญกุศล เช่น การแนะนำพิธีการ จัดเครื่องใช้และเครื่องประกอบพิธี การให้ศีลและสรณะ การเจริญพระพุทธมนต์ การสวดมนต์ การรับถวายทานต่างๆ การเทศน์ การอนุโมทนาทานทั้งปวง ทั้งงานเอกชน ท้องถิ่น ส่วนราชการ ตลอดจนงานรัฐพิธี และพระราชพิธี

3) การให้ที่พักอาศัย แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ต่างท้องที่ที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่นักบวชที่มารักษาตัว เช่น ชี หรือคนชรา ทูพพลภาพ การให้ที่ดิน หรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกแก่ประชาชนที่ขาดเงินปลูกบ้านพักอาศัย

4) การดู โขกชะดาราตี การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ยาม แม้บางกิจการที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยเลื่อมใสศรัทธา เป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านขวัญกำลังใจ

5) การให้ราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่วัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัด บริเวณวัด เพื่อประชุมราษฎร เป็นหน่วยงานเลือกตั้ง ทำกิจกรรมบริการหรือสงเคราะห์ประชาชนในด้านต่างๆจัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการให้ที่ดินแก่วัดสร้างสาธารณะสถานต่างๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

6) การรักษาโรคภัย ไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำ

ในการก่อสร้างสิ่งสาธารณะประโยชน์ในท้องถิ่น

7) การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของ ตลอดจนเงินทองผู้รับบริจาคแก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น และยังมีการ สงเคราะห์ด้านวัตถุอย่างอื่นแบบอื่นแก่เอกชนและประชาชนอีกมาก

2.2.3 การช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาความปลอดภัยของธรรมชาติและกิจการทางสังคมจิตวิทยา เป็นต้น

1) ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎร ให้รู้จักผิดชอบชั่วดีการควรทำและ ควรเว้น ความหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของรัฐบาล หรือผู้ปกครอง

2) ช่วยกิจการบริหารตามปกติของเจ้าที่รัฐบาล เช่น ช่วยสอนหนังสือ เผยแพร่กิจการต่างๆ ของรัฐบาล ชักชวนประชาชนให้มาช่วยราชการ ร่วมมือร่วมกับ เจ้าหน้าที่ปกครองระดับต่างๆ

3) สงเคราะห์ประชาชน ในท้องถิ่นที่ตั้งวัดอยู่ เช่น การสงเคราะห์ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค แก่ผู้ยากจน ยากไร้หรือประสบภัย

4) ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการด้านความมั่นคง เช่น ชักนำหรือ เป็นศูนย์กลางให้ทางราชการ อำเภอบรรณลูกเสือชาวบ้าน การอบรมไทยอาสาป้องกัน ชาติ การสงเคราะห์ชาวเขาช่วยเหลือบำบัดผู้ติดยาเสพติดให้โทษ

2.3 บทบาทพระสงฆ์ยุคโลกาภิวัตน์

มาณี ไชยธีรานูวัฒน์ศิริ และคณะ (2540 : 36) กล่าวว่า บทบาทของ พระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

2.3.1 บทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมตน ได้แก่ ศีลธรรมลึกลับซึ่ง ปฏิบัติเคร่งครัดปกครองสงฆ์

2.3.2 บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศาสนา ได้แก่ สอนธรรมะ พัฒนาสังคม พัฒนาวัด

2.2.3 บทบาทใหม่ของ พระสงฆ์ยุคโลกาภิวัตน์ ได้แก่ ติดตามข่าวสาร ร่วมแก้ไขปัญหาสงฆ์ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระมหาสมชาย กุศลจิตฺโต (2543: 86) ได้กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์

ในการพัฒนาสังคมไทยว่า พระสงฆ์ก็คือส่วนหนึ่งของสังคมไทยคงจะถูกละเว้นไม่พูดถึง หรือพระสงฆ์เองจะปฏิเสธความรับผิดชอบต่อความเสื่อมความเจริญของสังคมไม่ได้ โดยเฉพาะปัญหาความเสื่อมศีลธรรมของคนในสังคม โดยเนื้อหาสาระแล้วบทบาทการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย หรือการเมืองของสังคมก็คือการปูรากฐานศีลธรรมให้แก่การเมืองหรือนักการเมือง เพราะเป้าหมายสูงสุดของการเมืองก็คือประโยชน์ของมหาชน ความบริสุทธิ์ยุติธรรม ความรักสามัคคี ความปรารถนาดีต่อกันและความสุขสงบร่มเย็นของมหาชน

2.4 ลักษณะของบทบาท

งาน อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2545 : 37-38) ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ 3 ลักษณะ คือ

2.4.1 บทบาทในอุดมคติ (Ideal role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมายหรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้อีก

2.4.2 บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

2.4.3 บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or enacted role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกอดกันของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติ หรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

2.5 ประเภทของบทบาท

บรูม และเซลซิค (Broom and Selzick. 1973 : 36-37) จำแนกประเภทของบทบาทไว้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

2.5.1 บทบาทในอุดมคติ (Ideal role) หรือบทบาทที่สังคมกำหนด (The social prescribed role) เป็นบทบาทในอุดมคติของสังคมที่มีการกำหนดสิทธิหน้าที่ตามตำแหน่งของสังคมไว้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งมีผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ

ควรกระทำ แต่อาจไม่มีใครทำได้ตามนั้น

2.5.2 บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (The perceived role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเห็นว่าควรกระทำตามตำแหน่งที่ได้รับ ซึ่งอาจไม่เหมือนกับบทบาทในอุดมคติ และอาจแตกต่างกันในแต่ละบุคคล เพราะเกี่ยวข้องกับค่านิยม ทักษะ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

2.5.3 บทบาทที่กระทำจริง (The actual role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับความคิด ความเชื่อ ความคาดหวัง การรับรู้ และการยอมรับของแต่ละบุคคล ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม รวมถึงความกดดัน และโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ

2.6 บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

พระมหาปัญญา สุขสงค์ (2541 : 79) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ผลการวิจัยพบว่าพระพิศาลธรรมพาที เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องอย่างสำคัญต่อการพัฒนาสังคม ทั้ง 6 ด้าน คือด้านการปกครอง การศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ สาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาภาวะ จนเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้ง โดยตรงและโดยอ้อม ดังต่อไปนี้

2.6.1 โดยตรง ได้แก่ ด้านการปกครอง ในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส ท่านได้จัดระบบการปกครองและวางระเบียบการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรให้อยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค ทั้งนี้ โดยให้ความสำคัญกับพระภิกษุสามเณรในสังกัดทุกรูป

1) ด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ท่านให้ความร่วมมือกับหน่วยงานทางการศึกษา โดยจัดสร้างสถานศึกษา จัดให้มีการศึกษาทั้งในและนอกระบบแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชน โดยทั่วไป ทั้งแผนกธรรมและบาลี แผนกสามัญและอาชีพ และจัดให้ทุนการศึกษาแก่ผู้ขาดทุนด้านการเผยแผ่ ท่านได้บรรยายธรรม แสดงธรรม ปาฐกถาธรรมแทบไม่มีวันหยุด อีกทั้งยังได้จัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ เทปธรรมะเผยแผ่แก่ผู้สนใจ และระหว่างที่อยู่วัดท่านยังได้พูดคุยสนทนาเป็นการส่วนตัวที่ท่านเรียกชื่อว่าแบบธรรมมาสน์เดี่ยวและวิธีการ อื่นๆ ตลอดเวลา

2) ด้านสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ ท่านได้จัดให้มี

การก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน เช่น สถานีอนามัย ห้องประชุม อาคาร
อเนกประสงค์ โรงฝึกอาชีพ ซุปเปอร์มาร์เก็ต ถนนและสาธารณประโยชน์อื่น ๆ อย่าง
สืบเนื่อง

3) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม จัดให้มีกิจกรรมเพื่อ
ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีของสังคมท้องถิ่น โดยสร้างพิพิธภัณฑ์เก็บรวบรวม
โบราณวัตถุ

4) ด้านการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาภาวะ โดยสภัดการ
ขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม จัดบริเวณวัดให้มีต้นไม้ร่มรื่น ปลูกสวนสมุนไพร
ศูนย์รวมสมุนไพรนานาพันธุ์ของประเทศ รณรงค์การเลิกสูบบุหรี่ ให้วัดและบ้านปราศจาก
ขยะและมลพิษต่าง ๆ

2.6.2 โดยอ้อม ได้แก่ ด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ได้ให้
ประชาชนในสังคม ได้มีโอกาสทางการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ สามารถนำความรู้
ไปพัฒนาตนเองและสังคม

1) ด้านการเผยแพร่ ประชาชนได้รับการอบรมให้เข้าใจหลักธรรมคำสอน
ทางพระพุทธศาสนา นำไปประพฤติปฏิบัติให้เป็นคนดี อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

2) ด้านสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ ให้มีสถานที่ราชการ เช่น
สถานีอนามัยที่ทำการศึกษานอกโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนและอื่น ๆ ทำให้ประชาชนใน
สังคมได้รับบริการและใช้ประโยชน์ได้สะดวกรวดเร็ว

3) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม มีกิจกรรมที่ส่งเสริม
วัฒนธรรม ตลอดจนการบูรณปฏิสังขรณ์ต่าง ๆ เป็นแหล่งการศึกษาค้นคว้าของประชาชน
ทั่วไปในด้านศิลปวัฒนธรรม

4) ด้านการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาภาวะ จัดบริเวณวัด
และที่ใกล้เคียงให้สะอาด เป็นแบบอย่างที่ดีของวัดและประชาชนทั่วไป วัดและบ้านร่มรื่น
ปราศจากมลพิษ และเป็นศูนย์รวมสมุนไพรนานาพันธุ์ของประเทศ

สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกมาเพื่อให้สอดคล้อง
เหมาะสมกับสถานภาพที่ได้รับมอบหมายจากสังคม ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
กับบทบาทของพระสงฆ์ บทบาทของพระสงฆ์จึงมีความสัมพันธ์กับสถานภาพหรือตำแหน่ง
สิทธิ และหน้าที่ของพระสงฆ์ในลักษณะที่สถานภาพของความ เป็นพระสงฆ์จะเป็นสิ่ง

บ่งบอกถึงลักษณะบทบาทที่พระสงฆ์ได้แสดงออก

3. ความหมายของพระสงฆ์

พระสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วเลื่อมใส สละเรือนอกบวช ถีววัตร ปฏิบัติ ตาม พระธรรมวินัย ที่พระบรมศาสดา สั่งสอนและกำหนดไว้ พระสงฆ์ จัดเป็นรัตนะหนึ่งในจำนวนรัตนะสามหรือพระรัตนตรัย ซึ่งได้แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้แก่ ภิกษุ ในพระพุทธศาสนา หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งสละเรือนอกบวชตามพระพุทธเจ้า หลังจากได้ฟังคำสั่งสอนแล้วเกิดความเลื่อมใส ต้องการจะได้บรรลุธรรมตามพระพุทธเจ้าสั่งสอนไว้ ปฏิบัติตามธรรมและวินัยที่กำหนดไว้เฉพาะสำหรับภิกษุ จำนวน 227 ข้อ บางครั้งเรียกว่า สงฆ์ "พระสงฆ์" รูปแรกของโลก คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ คำว่า พระสงฆ์ มาจากคำบาลีว่า "สงฆ" แปลว่า หมู่ ชุม นวม คนทั่วไปมักเข้าใจว่า พระสงฆ์ คือ ภิกษุ แต่ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง หมู่ภิกษุ และภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป เรียกว่า "คณะสงฆ์" การประกอบสังฆกรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาต้องมีคณะสงฆ์ซึ่งประกอบด้วยภิกษุอย่างน้อยที่สุด 4 รูป ร่วมพิธีสังฆกรรมนั้นจึงจะสำเร็จสมบูรณ์ หากคณะสงฆ์ไม่ครบคณะก็จะประกอบสังฆกรรมไม่ได้ พระสงฆ์จัดว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเพราะเป็นศาสนทายาทสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไป พระสงฆ์จึงต้องประพฤติปฏิบัติตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่ดี เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี จะเป็นเหตุจูงใจประชาชนให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา หากพระสงฆ์ปฏิบัติตนไม่ดีจะทำให้ประชาชนเลื่อมศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนา มีวามอง

ความหมายโดยทั่วไปของคำว่า "สังฆะ" หมายถึง หมู่ พวก หรือ คณะ ซึ่งเป็นคำที่มีอยู่เดิมในภาษามคธ เมื่อมาอยู่ในความหมายของพระพุทธศาสนา คำว่า "สังฆะ" จะหมายถึง หมู่แห่งภิกษุ พวกแห่งภิกษุ คณะพระภิกษุ โดยจะอยู่ในรูปของคำว่า "ภิกษุสังโฆ" เพื่อให้มีความหมายชัดเจนขึ้น ถ้าใช้เพียงแต่คำว่า สังฆะ จะสื่อ ได้ไม่ชัด ต่อมา คำว่า สังฆะ ก็สื่อความหมายโดยตรงถึงนักบวชในพระพุทธศาสนา สื่อถึงพระภิกษุที่อยู่รวมเป็นหมู่คณะ แม้ในปัจจุบันเมื่อใช้คำว่าพระสงฆ์ หรือ คณะสงฆ์ ก็จะหมายถึง คณะนักบวชในพระพุทธศาสนา

ในส่วนคำนิยามของคำว่า สังฆะ หรือ สงฆ์ นั้น มีการให้คำนิยามไว้ว่า สงฆ์ คือ “กลุ่มบุคคลที่เสมอกันด้วยศีล และ ทรศนะ” หมายความว่า การมีศีลเสมอกัน และการมี ทรศนะที่ถูกต้องตรงกัน เป็นคุณสมบัติของสงฆ์ เพราะคำว่า สงฆ์ มีความหมายถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสามัคคีกลมเกลียวกันถ้ามีความแตกต่างแตกแยกกัน จะไม่ถือว่าเป็นสงฆ์ (พระครูโสภณปริยัตยานุกิจ. 2549 : 56)

4. ประเภทของพระสงฆ์

พระสงฆ์ ในทางพระพุทธศาสนามี 2 ประเภทใหญ่ คือ (พระครู โสภณปริยัตยานุกิจ 2549 : 62)

4.1 สมมุติสงฆ์ หมายถึง พระภิกษุและสามเณรที่บรรพชาอุปสมบทโดยวิธีที่ถูกต้องตามพระบรมพุทธานุญาตแล้ว อุทิศชีวิตศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัย แต่ยังมีได้บรรลุมรรคผลยังเป็นปุถุชนอยู่ พระภิกษุและสามเณรทั่วไปในปัจจุบันเป็นสมมุติสงฆ์ คำว่า สมมุติ หมายถึง พิธีประกาศแต่งตั้งเป็นทางการต่อหน้าพระสงฆ์จำนวนมากเป็นพยาน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนามีการบวชหลายประเภทด้วยกัน ตั้งแต่เอหิภิกขุอุปสัมปทา ติสรณคมอุปสัมปทา และอัญตติจตุตถกรรมวาจาอุปสัมปทา

4.2 อริยสงฆ์ หมายถึง พระอริยบุคคล สงฆ์ที่เป็นอริยบุคคล คือ ผู้ปฏิบัติตนจนได้บรรลุมรรคผลตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป ซึ่งพระพุทธศาสนาได้จัดพระอริยบุคคล เป็นลำดับชั้น ดังนี้ คือ

4.2.1 บุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติมรรค และ โสดาปัตติผล เรียกว่า “โสดาบัน” แปลว่าผู้เข้ากระแสแห่งพระนิพพาน เป็นผู้ไม่มีความตกต่ำไปสู่อบายอีก จะเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารนี้อีก 7 ชาติเป็นอย่างมาก หรือถ้ามีญาณแก่กล้า ก็อาจเพียงชาติเดียวหรือสองชาติ จะบรรลุพระอรหัตผลในที่สุด

4.2.2 บุคคลผู้บรรลุสกทาคามีมรรคและสกทาคามีผล เรียกว่า “พระสกทาคามี” แปลว่า ผู้จะกลับมาเกิดในโลกนี้อีกเพียงชาติเดียว

4.2.3 บุคคลผู้บรรลุอนาคามีมรรคและอนาคามีผล เรียกว่า “พระอนาคามี” แปลว่าผู้ไม่กลับมาเกิดอีก แต่จะไปปฏิสนธิในพรหมโลกสุทธาวาส และจะบรรลุพระอรหัตผลในพรหมโลกนั้น

4.2.4 บุคคลผู้บรรลอรหัตตมรรค และอรหัตตผล เรียกว่า “พระอรหันต์” แปลว่าผู้หมดกิเลส ไม่เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

5. หน้าที่ของพระสงฆ์

5.1 หน้าที่ของพระสงฆ์ตามทัศนะของพระศรีปริยัติโมลี

พระสงฆ์มีหน้าที่กล่าวโดยสรุป มี 3 ประการ คือ (พระศรีปริยัติโมลี 2543 : 34-36)

5.1.1 หน้าที่ในการศึกษาหลักธรรมวินัยในพระศาสนาให้เข้าใจ ชื่อนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้จะมาแล้วจะต้องกระทำ โดยเฉพาะการศึกษาจากพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ หรือผู้รู้ทางศาสนาปัจจุบันหมายถึงการศึกษาหลักธรรมในพระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์ที่บรรจุคำสั่งสอน ทั้งข้อที่ห้ามและข้อที่ทรงอนุญาต ซึ่งเป็นข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติของพระพุทธเจ้า

5.1.2 หน้าที่ในการปฏิบัติธรรมตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา หน้าที่นี้รวมถึงการปฏิบัติตามสังฆกิจ สังฆกรรมตามพระวินัยที่กำหนดไว้ เช่น การลงอุโบสถ ปวารณา เป็นต้น ในสมัยโบราณมีการออกธุดงค์ไปตามป่าเขา ตามท้องถื่นต่าง ๆ ที่สงบสงัดเพื่อทำจิตใจให้สงบและฝึกความอดทน ปัจจุบันนี้มีการตั้งสำนักปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นสถานที่ฝึกการปฏิบัติธรรมหลายแห่งดังนั้น พระภิกษุสงฆ์สามเณรในพระพุทธศาสนา หลังจากได้ศึกษาเล่าเรียนภาคทฤษฎีจากพระไตรปิฎกพอควรแล้วก็ไปฝึกการปฏิบัติในสำนักต่าง ๆ ตามที่ตนเองมีความเลื่อมใสจนได้รับผลจากการปฏิบัตินั้น ๆ

5.1.3 หน้าที่ในการเผยแผ่ศีลธรรมแก่ประชาชน หลังจากศึกษาและปฏิบัติส่วนตัวจนมีความชำนาญแล้ว จึงมีหน้าที่เผยแผ่แนวทางชีวิตที่ดีตามหลักธรรมนั้นแก่ผู้อื่นต่อไป เพื่อให้มีหลักการดำเนินชีวิต และดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เรียกว่าเป็นที่พึ่งทางจิตใจแก่ประชาชน

5.2 บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะเป็นกำลังสำคัญทางพุทธศาสนา

พระสงฆ์เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา มีฐานะแตกต่างไปจากคฤหัสถ์หรือบุคคลทั่วไป ถ้อยเทศเป็นสมณะ พระสงฆ์จึงมีบทบาทหน้าที่สำคัญที่จะต้องปฏิบัติ 2 ประการ คือ

5.2.1 บทบาทหน้าที่ต่อตนเอง เป็นการศึกษาพระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง และทรงบัญญัติไว้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพระธรรมวินัยที่ถูกต้องตามความเป็นจริง

5.2.2 บทบาทหน้าที่ต่อผู้อื่น พระสงฆ์นอกจากปฏิบัติในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา แล้ว พระสงฆ์ยังเป็นกัลยาณมิตรของสังคม มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อสังคมในด้านต่าง ๆ อีกด้วยในส่วนของบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีต่อผู้อื่นนั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่พระมหาบุรุษ ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่บริเวณรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นระยะเวลาหนึ่ง เพื่อเป็นการทบทวนสิ่งที่พระองค์ทรงตรัสรู้ พระองค์ทรงมีความวิตกกังวลและรำพึงว่า ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็น ได้ยาก รู้ตาม ได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัณฑิต (เท่านั้น) จึงจะรู้ได้ ส่วนหมู่ประชาผู้รุกรมด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ฐานะที่หมู่สัตว์ผู้รุกรมด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัยนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่เห็น ได้ยากกล่าวคือ หลักอทิปปัจจยตา (ความที่มีสิ่งนั้นสิ่งนี้ เป็นปัจจัยของสิ่งนี้) หลักปฏิจจสมุปบาท (การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน ๆ จึงเกิดมี) ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็น ได้ยากนัก กล่าวคือ ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดทิ้ง อุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเห็นคเหินเฉือนเปล่าแก่เราจะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา บัดนี้เรายังไม่ควรประกาศธรรมที่เราบรรลุด้วยความลำบาก เพราะธรรมนี้ ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำจะรู้ได้ง่าย แต่เป็นสิ่งที่ทวนกระแส ละเอียด ลึกซึ้ง รู้เห็นได้ยาก ประณีต ผู้กำหนดด้วยวิราคะ ถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้ จักรู้เห็นไม่ได้ (ม.ม.(ไทย) 13/337/407)

แต่ด้วยอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงดำริและตั้งพระทัยแน่วแน่ในการออกประกาศสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้ โดยทรงเปรียบเทียบบุคคลกับดอกบัว 3 เหล่า ดังนี้ คือ เมื่อตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีฐลีในดวงตาน้อย มีฐลีในดวงตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกเห็นปร โลกและโทษว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัว บางพวกเห็นปร โลกและโทษว่าเป็นสิ่ง ไม่น่ากลัว ในกอดูบล (บัวขาบ) ในกอปทุม (บัวหลวง) หรือในกอบุณชริก (บัวขาว) ดอกดูบล ดอกปทุม ดอกบุณชริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ใต้น้ำ และมีน้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกดูบล ดอกปทุม ดอกบุณชริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่เสมอน้ำ

ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำเจริญในน้ำ อยู่พื้นน้ำ ไม่แตะน้ำ แม้ฉันทิด อาตมภาพเมื่อตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีฐิติในดวงตาน้อย มีฐิติในดวงตามาก มีอินทรียี่แก่กล้า มีอินทรียี่อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัว บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งไม่น่ากลัว ก็ฉันทันนั้นเหมือนกันลำดับนั้น อาตมภาพได้กล่าวลาตอบท้าวสัทพ์หบดีพรหมว่า พรหมสัตว์เหล่าใดมิโศตประสาท จงปล่อยศรัทธามาเถิด เรามิได้ปิดประตูมตะธรรมสำหรับสัตว์เหล่านั้น แต่เราารู้สึกว่าเป็นการยากลำบาก จึงไม่คิดจะแสดงธรรมอันประณีต ที่เราคล่องแคล่ว ในหมู่มนุษย์ (ม.ม.(ไทย) 13/339/409-410) ต่อมาเมื่อพระองค์ได้แสดงธรรมจนมีพระอรียสาวกเกิดขึ้นในโลก พระองค์ได้ตรัสไว้กับพระสาวก 60 รูป ในคราวส่งไปประกาศพระศาสนาครั้งแรก เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ภิกษุทั้งหลาย ได้มีบทบาทในการสร้างประโยชน์สุขให้แก่สังคม ดังนี้ คือ ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่คุณและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าได้ไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธบริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีฐิติในน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรมทั้งหลาย แม้เราก็จัก ไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม (วิ.มหา.(ไทย) 4/32/40)

จากคำประกาศนี้ ได้ก่อให้เกิดบทบาทของพระสงฆ์ขึ้นมากมาย ประกอบกับพระสงฆ์เป็นผู้อาศัยดำรงชีพด้วยผู้อื่น เกิดเป็นหน้าที่ที่จะต้องตอบแทนคุณเหล่านั้น พระพุทธองค์ได้กล่าวไว้ถึงการที่พระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้รับการบำรุงและต้องตอบแทนคุณ ในพหุการสูตรว่าภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลาย ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย ชื่อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธบริบูรณ์ ครบถ้วนแก่พราหมณ์และคหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลาย ก็มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย คุณุหัตถ์และบรรพชิตต่างพึงพาอาศัยกันและกันอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อต้องการสัจจโงะออกให้ ได้ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ด้วยประการดังกล่าวนี้ คุณุหัตถ์

ผู้อยู่ครองเรือนและบรรพชิตผู้ไม่อยู่ครองเรือน ทั้ง 2 ฝ่ายต่างอาศัยกันและกัน จึงบรรพชิต
 ศักดิ์ธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมได้ ฝ่ายบรรพชิตผู้ไม่อยู่ครองเรือน ย่อม
 ต้องการปัจจัย 4 คือ จีวรบิลทบาท เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช อันเป็นเครื่องบรรเทา
 อันตรายจากฝ่ายคฤหัสถ์ ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน อาศัยพระอริยะผู้ปฏิบัติดีแล้ว เชื่อมั่น
 คำสั่งสอน และการปฏิบัติของพระอรหันต์ เป็นผู้พึ่งพิงอาศัยอยู่ด้วยอริยปัญญาประพตติธรรม
 อันเป็นทางนำไปสู่สุคติโลกสวรรค์ในอภัตถวินัย มีความเพิลิดเพิลิน เสวยกามสุข รื่นเริง
 บันเทิงใจอยู่ในเทวโลก (จุ.อิติ.(ไทย) 25/107/486-487)

ในสังคาลกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับ
 ประชาชน โดยได้กล่าวถึงหน้าที่ของประชาชนที่ต้องปฏิบัติต่อพระสงฆ์ และในขณะเดียวกัน
 พระสงฆ์พึงตอบแทน ให้การอนุเคราะห์แก่ประชาชนผู้บำรุงพระสงฆ์ ในเรื่องทศ 6 ไว้ว่า

5.3 หน้าที่พึงปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์

คหบดีบุตร กุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน โดยหน้าที่ 5
 ประการ คือ

5.3.1 จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา

5.3.2 จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา

5.3.3 จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา

5.3.4 เปิดประตูต้อนรับ

5.3.5 ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ

5.4 การให้ความอนุเคราะห์ต่อกุลบุตร ผู้ทำหน้าที่บำรุงสมณพราหมณ์

สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน กุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ 5 ประการ
 นี้แล ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ 6 ประการ คือ

5.4.1 ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

5.4.2 ให้ตั้งอยู่ในความดี

5.4.3 อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม

5.4.4 ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

5.4.5 อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

5.4.6 บอกทางสวรรค์ให้

คหบดีบุตร สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน กุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ 5 ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ 6 ประการนี้ ทิศเบื้องบนนั้น เป็นอันชื่อว่ากุลบุตรได้ปิดป้อง ทำให้เกษมปลอดภัยแล้ว ด้วยประการฉะนี้ (ที.ปา.(ไทย) 11/272/216)

จากพระพุทธรูปเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อผู้มีอุปการะทั้งหลายว่า จะต้องเป็นผู้เผยแผ่ประกาศพระศาสนา ประกาศธรรมไปสู่ประชาชน โดยถือว่า พระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ชีวิตของประชาชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในสังคมกับพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกกันได้ ทั้งนี้เพราะต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกันตลอดเวลา พระสงฆ์จึงมีบทบาทในด้านต่าง ๆ เพื่อเกื้อกูลต่อชุมชน โดยที่หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามที่บัญญัติ คือ เป็นผู้ให้ธรรมเป็นทานคือการให้ธรรม โดยชี้แจง และนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์ประสบแต่สิ่งที่ดีงาม ดังนั้น โดยหลักการแล้ว พระสงฆ์มีหน้าที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระสงฆ์รุ่นแรกนับแต่ประกาศพระศาสนาว่าให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ส่วนพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้ ดังจะเห็นได้จากหลังจากที่ทรงตรัสรู้สำเร็จพุทธภาวะแล้ว ก็ทรงหวนกลับไปสอนประชาชนให้รู้จักหลักธรรมทรงเกี่ยวข้องกับชนชั้นทุกชนชั้นตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไปถึงคนธรรมดาสามัญทั่วไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสุขอย่างแท้จริงแม้จะปรินิพพานไปแล้ว ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิต ของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของชาวบ้าน โดยพื้นฐาน ดังนั้นพระสงฆ์จึงได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัย เพื่อประโยชน์แก่สังคมเรื่อยมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

6. บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมในอดีต

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของสังคมและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้แทนของวัด ที่คอยชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกให้ไปในทางที่ดี ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมนั้นจะมีความสอดคล้องกับบทบาทของวัด ในอดีตพระสงฆ์มีบทบาทสัมพันธ์กับสังคมอย่างแนบ

แน่นเช่นเดียวกับวัด ผู้คนในสังคมมีความศรัทธาเชื่อถือว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้ วิชาการต่าง ๆ เหนือกว่าประชาชนทั่วไป ซึ่งสามารถให้คำปรึกษาแก่ประชาชนที่มาขอ คำปรึกษาได้ เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนาและยอมรับ นับถือความสามารถของพระสงฆ์ตลอดมา ซึ่งพระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต) (2517 : 209) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในอดีตว่า การที่วัดกลายเป็นศูนย์กลางของสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำจิตใจและเป็นศูนย์กลางความร่วมมืออื่น อาจเกิดจากปัจจัยหลาย อย่าง เช่น การเป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการในด้านนี้ เป็นต้น แต่สิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ ข้อสำคัญ ปัจจัยสำคัญนั้นอยู่ที่ความรู้สึกว่า พระสงฆ์เป็นผู้ประพฤดิธรรม มีความบริสุทธิ์ อย่างหนึ่ง เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจอย่าง แท้จริง และที่น่าจะสำคัญที่สุด คือความรู้สึกว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ ทุกอย่างเหนือกว่าพวกตน สามารถเป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้านในปัญหาต่าง ๆ ได้ทั่วไป อันเป็นความรู้สึกในฐานะศิษย์กับอาจารย์ เป็นเครื่องรักษาความเคารพเชื่อถือว่าได้ยั่งยืนมั่นคง ยิ่ง

ดังนั้น วัดและพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกจากกันได้ เนื่องจากจะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใด ไม่ได้บทบาทของวัดต่อชุมชนจึงจำต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้กระทำกิจกรรมต่อสังคม ทั้ง ทางด้านจิตใจและวัตถุ โดยการเทศนาอบรมสั่งสอนด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งได้นำเอาความรู้ทั้ง ทางโลกและทางธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้น ตลอดจนได้ปรับ วิธีการต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของสังคมให้สอดคล้องกันได้อย่าง เหมาะสม

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต) (2517 : 277) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ ว่า พระสงฆ์ควรตระหนักมันอยู่เสมอในหน้าที่เดิมแท้ของตนตามธรรมวินัย และจากฐานะนี้ จึงเริ่มบทบาทใหม่ หรือปรับปรุงบทบาทเก่าขึ้นในรูปแบบใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่ เปลี่ยนแปลงไป แทนที่จะดึงหรือหวงแหนห่วงเหนี่ยวบทบาทเดิมไว้ และในปัจจุบัน พระสงฆ์ก็โน้มเอียงไปในทางที่จะทำเช่นนั้น ส่วนการที่จะเริ่มบทบาทใหม่ หรือปรับปรุง บทบาทเก่าขึ้นในรูปแบบใหม่อ่างไรนั้น ก็รวมอยู่ในหลักการเดิม 3 อย่าง คือ การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์เมื่อบทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมในอดีต เป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์ ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมให้ใกล้ชิดกัน ในลักษณะที่พระสงฆ์เป็นผู้นำทางปัญญา เป็น ผู้สอนวิชาการต่าง ๆ ให้แก่ คนในสังคมลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อถือของ

ประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์ แต่เมื่อความเจริญแบบตะวันตก เข้ามามีวิชาการสาขาต่าง ๆ มีสถาบันแบบใหม่ต่าง ๆ เกิดขึ้น แต่พระสงฆ์กลับไม่มีการปรับตัวเข้าหาความเจริญแบบใหม่ นี้ จึงเป็นเหตุให้พระสงฆ์สูญเสียบทบาทที่เคยมีในอดีตไป

สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2535 : 79) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะเป็น ผู้นำชุมชนมีบทบาท 2 ทาง คือ

ข้อ 1 บทบาทหลักหรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือเป็นผู้นำชุมชน ทางด้านจิตใจส่งเสริมศีลธรรม สติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน ถือเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่ง เป็นรากฐานความเจริญความสุขของสังคมอย่างแท้จริง

ข้อ 2 บทบาทรอง ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้รับความศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำชาวบ้านในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางของการพัฒนาด้วยวัตถุที่เหมาะสม อาจเป็นผู้ประสานการรวมตัวของชาวบ้านในการพัฒนาวัตถุ หรือจัดให้วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น

สุรพล พยอมแย้ม (2541 : 59) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า บทบาทของ วัดหรือบทบาทของพระสงฆ์ที่เคยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน และให้ความอนุเคราะห์ แนะนำช่วยเหลือแก่ประชาชน ทั้งในด้านการสั่งสอน การฝึกอบรมทางการศึกษา การดำรงชีพในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการสาธารณสุขและสุขภาพอนามัย ล้วนแต่มีองค์การหรือสถาบันทางสังคมในรูปแบบใหม่ เข้ามามีบทบาทและจัดการแทนบทบาทของพระสงฆ์แทบทั้งสิ้น นอกเหนือจากบทบาทของผู้เผยแผ่ธรรมะและอบรมจิตใจประชาชนแล้ว รูปแบบหรือบทบาทของพระสงฆ์ที่เคยอยู่ในกรอบหรือแนวปฏิบัติที่ใกล้เคียงกัน ได้แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม ตามความต้องการและตามความจำเป็นของสังคมหรือชุมชนที่พระสงฆ์เกี่ยวข้อง

ธีร โชติ เกิดแก้ว (2547 : 43-44) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อ สังคมรูปแบบต่าง ๆ ในอดีต ดังต่อไปนี้

6.1 เป็นครูผู้ให้การศึกษาและการอบรมสั่งสอนลูกหลานของชาวบ้าน เพื่อให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และในขณะเดียวกันก็สอนวิชาการอื่น ๆ ทั้งทางด้านภาษาและวิชาชีพ ในข้อนี้วัดเป็นเหมือนสถาบันการศึกษา พระสงฆ์ก็เหมือนผู้บริหารการศึกษาและครูผู้สอน

6.2 เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ให้การช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาชีวิตและคนยากจน เช่น การช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจน การสงเคราะห์

สังคมในด้านต่าง ๆ การช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ ด้านอาหาร เสื้อผ้า ที่พักอาศัย
ชั่วคราว การให้ทุนการศึกษา การให้การสงเคราะห์ด้านที่พักอาศัยแก่คนเดินทางไกล ในอดีต
วัดมีบทบาทมาก คนที่เดินทางได้อาศัยวัดเป็นที่พำนักในขณะที่เดินทางรอนแรม ไปในสถานที่
ต่าง ๆ ซึ่งในกรณีนี้วัดจึงเป็นเหมือน โรงแรม และพระสงฆ์เป็นเหมือนผู้บริหารของ โรงแรม
ซึ่งไม่ได้คิดค่าบริการแต่อย่างใด

6.3 เป็นนายแพทย์รักษาคนไข้ ตามความรู้ความสามารถในยุคนั้น ๆ โดยใช้
วิธีการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ ที่ใช้ยาสมุนไพร บางครั้งก็ใช้วิธีการทางไสยศาสตร์เข้า
ช่วย ในข้อนี้วัดเปรียบเสมือน โรงพยาบาล และพระสงฆ์เป็นเหมือนนายแพทย์และพยาบาลที่
คอยให้การรักษาดูแลผู้เจ็บป่วย

6.4 เป็นผู้พิพากษา กรณีชาวบ้านเกิดข้อพิพาทหรือมีเรื่องราวที่ไม่สามารถตกลง
กันได้ พระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือและการยอมรับจากชาวบ้านว่าเป็นผู้มี
ศีลธรรม มีความยุติธรรมจึงได้รับเกียรติให้เป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ในกรณี
ออมชอมกันและได้รับความยุติธรรมทั้งสองฝ่าย

6.5 เป็นที่ปรึกษาของชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีปัญหาชีวิต เช่น การครองชีพ
ปัญหาครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ พระสงฆ์จะทำหน้าที่ให้คำแนะนำปรึกษา ช่วยหาทาง
ออกที่ถูกต้องในการแก้ปัญหาหรือความทุกข์เหล่านั้นให้ โดยยึดหลักคำสอนของ
พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการแก้ปัญหา

6.6 เป็นนักร้องศิลปะวัฒนธรรมไทย ศิลปวัฒนธรรมไทยล้วนมีป่อเกิดมาจาก
วัดเกือบทั้งสิ้น พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสืบสานต่อ โดยการอนุรักษ์ศิลปะใน
ด้านต่าง ๆ ของชาติให้คงสืบมาได้มาจนถึงทุกวันนี้

6.7 เป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนทาง
พระพุทธศาสนา เช่น การบรรพชาอุปสมบทกุลบุตร กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน งานศพ เป็นต้น ซึ่งบทบาท
นี้ก็ยังคงเด่นชัดในปัจจุบัน

6.8 เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจของชาวบ้าน พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นปูชนียบุคคล
และเป็นรัตนะหนึ่งในพระรัตนตรัยได้ทำหน้าที่ที่สำคัญ คือเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ โดย
การเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนดำเนินตามหลักคำสอนนั้นด้วย

6.9 เป็นผู้อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกป่า การรักษาป่าไม้ไม่ให้ถูกทำลาย

เป็นต้น ในอดีตวัดและพระสงฆ์สามารถแสดงบทบาทเหล่านี้ได้ เนื่องจากตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ชาวบ้านมองพระสงฆ์ว่าเป็นผู้ประพาศธรรม มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้เสียสละ บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของประชาชนด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยมีพระสงฆ์ซึ่งได้รับความเคารพศรัทธาเชื่อถือจากคนในสังคมเป็นแกนนำ วัดกับพระสงฆ์จึงมีความสำคัญต่อสังคมไทยและอยู่ในฐานะที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนให้มีความสามัคคีกัน ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์จึงกลายมาเป็นผู้นำทางด้านจิตใจและวัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน จึงทำให้พระสงฆ์ต้องมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมดังกล่าว แต่เนื่องจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ดังนั้นบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์จึงต้องเปลี่ยนแปลง และปรับฐานะไปตามโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนแปลงด้วย

พระราชวรมุนี (ประยูรทร์ ปยุตโต) (2517 : 24) ได้กล่าวถึงสาเหตุการสูญสลายบทบาทของพระสงฆ์ สรุปได้ว่า เมื่ออารยธรรมแบบตะวันตกเข้ามานั้น ได้มีวิชาการสาขาต่างๆ เข้ามาด้วย ในขณะที่คนในสังคมต้องการที่จะเข้ารับการศึกษาวิชาการแบบใหม่นี้ แต่พระสงฆ์กลับไม่ยอมรับรู้ ไม่ยอมเกี่ยวข้องกับวิชาการที่มากับความเจริญแบบใหม่กลับพยายามยึดถือและฝืนเอาสภาพเดิมให้คงอยู่ท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงเท่ากับเป็นการปล่อยให้ประชาชนปรับตัวเข้าหาและรับความเจริญแบบใหม่นั้น โดยลำพัง ขาดการเหนี่ยวรั้งจากพระสงฆ์ซึ่งเคยเป็นผู้แนะแนวทางมาแต่เดิม พระสงฆ์กับประชาชนซึ่งเคยสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจึงต้องห่างออกจากกัน ซึ่งผลจากการที่พระสงฆ์ไม่ยอมรับรู้ ไม่ยอมเกี่ยวข้องกับวิชาการที่มากับความเจริญแบบใหม่ ทำให้พระสงฆ์สูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของสังคม และทำให้พระสงฆ์ขาดความรู้อันเป็นสื่อกลางที่รู้ร่วมกัน สำหรับชักนำคนในสังคมเข้าหาหลักธรรมทางพระศาสนา พระสงฆ์กับประชาชนจึงห่างทางสัมพันธ์กัน ไม่ได้ส่งผลให้ยังห่างเหินกันและไม่เข้าใจกันมากขึ้น ซึ่งเมื่อพระสงฆ์ไม่มีการปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ที่ปรากฏในปัจจุบันยังคงไว้ซึ่งลักษณะเช่นในอดีต

7. บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมในปัจจุบัน

7.1 บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะต่างๆ

พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับผู้คนในสังคมมาโดยตลอด เพราะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ พระสงฆ์มีความเป็นอยู่ที่เนื่องด้วยผู้คนในสังคม ในขณะที่ผู้คนในสังคมก็ต้องพึ่งพาอาศัยพระสงฆ์ในคำสั่งสอนตามหลักธรรม การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การขอคำแนะนำปรึกษาในด้านต่าง ๆ รวมถึงการเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นต้น ฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทต่อสังคมมาก ทั้งในอดีตและปัจจุบัน หนึ่งในสังคมปัจจุบันนี้เปลี่ยนไปอย่างมาก การที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาสังคมนั้น จำเป็นที่จะต้องรู้เท่าทันสังคม เพื่อให้การทำหน้าที่ของพระสงฆ์เป็นไปอย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์มากที่สุด ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้มีการกล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ไว้อย่างหลากหลายเป็นจำนวนมาก สามารถประมวลได้ ดังต่อไปนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 : 23-26)

7.1.1 บทบาทในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ซึ่งพระสงฆ์นั้นเป็นกัลยาณมิตรของประชาชน ประชาชนมิใช่น้อยที่ประสงค์จะให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในด้านจิตใจ เพื่อความอบอุ่นในคราวมีภัย เพื่อจะได้ปลอบใจในคราวมีทุกข์ด้วยหลักธรรม นับเป็นบทบาทที่สำคัญที่พระสงฆ์จะมีต่อสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ และขยายออกไปในวงกว้างทั่วประเทศและทั่วโลก

7.1.2 บทบาทในฐานะเป็นผู้ให้การศึกษ การศึกษามีหลายแบบ เท่าที่ให้การศึกษากันในปัจจุบันที่ปรากฏคือ จริยศึกษา พุทธศึกษา หัตถศึกษา พลศึกษา พระสงฆ์มีหน้าที่โดยตรงที่จะให้การศึกษและส่งเสริมจริยศึกษา ให้คนมีความประพฤติปฏิบัติชอบอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างเป็นสุข การศึกษาในด้านอื่น ๆ แต่เดิมมาก็เป็นผู้ดำเนินการโดยตรง แต่ปัจจุบันเพียงแต่สนับสนุน โดยทางอ้อม เพราะรัฐได้ดำเนินการเอง แต่ถ้ารัฐมีคนไม่พอ พระสงฆ์ก็พร้อมที่จะช่วยเหลือเท่าที่จะมีความสามารถ

7.1.3 บทบาทในฐานะเป็นผู้ส่งเสริมการพัฒนาประเทศ การพัฒนาประเทศ จำต้องอาศัยบุคคลหลายฝ่ายและต้องพัฒนาทั้งทางวัตถุและพัฒนาคน พัฒนาทั้งส่วนกลางและชนบท การพัฒนาคนก็ดี การพัฒนาชนบทก็ดี พระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากในด้านนี้ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำส่วนหนึ่งในท้องถิ่นอยู่แล้ว ดังนั้นถ้าหากพระสงฆ์ได้รับการสนับสนุนโครงการอันใดแล้ว โครงการนั้นย่อมสำเร็จได้เร็ว เพราะการพัฒนาจะสำเร็จได้อยู่

ที่ศรัทธาของประชาชน หากประชาชนไม่ให้ความร่วมมือ การพัฒนาประเทศก็สำเร็จไม่ได้โดยยาก พระสงฆ์จึงเป็นแรงสำคัญที่จะกระตุ้นศรัทธาในการพัฒนาชนบทหรือท้องถิ่น

7.1.4 บทบาทในฐานะเป็นผู้ประสานให้เกิดความมั่นคงต่อรัฐ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาตินั้นจะเกิดขึ้นได้ก็อยู่ที่ประชาชนมีสิ่งยึดถือเป็นอันเดียวกัน ศาสนาย่อมจะเป็นแรงสำคัญให้คนในชาติมีความเชื่อและอุดมคติร่วมกันมีความเห็นถูกต้อง นอกจากนั้นยังเป็นผู้ประสานให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน เป็นศูนย์รวมความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์เพราะทุกคนที่เข้าบวชมาในพระพุทธศาสนาจะได้รับการยกย่องนับถือ และปฏิบัติตนเสมอกัน สิ่งนี้เองที่ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ และกลายเป็นความมั่นคงของรัฐ

7.1.5 บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ดำรงรักษาวัฒนธรรมและศิลปะของชาติ กล่าวคือวัดเป็นสถานที่รวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติและวัฒนธรรมที่ดั่งงามก็มีการอบรมสั่งสอนและปฏิบัติกันอยู่ในวัด พระสงฆ์จึงมีบทบาทโดยตรงในการดำรงรักษาศิลปะและวัฒนธรรมต่าง ๆ ไว้ไม่ให้สูญหาย ตัวอย่างเช่น

1) ด้านสถาปัตยกรรม พระสงฆ์ได้ก่อสร้างและดำเนินการก่อสร้าง โบสถ์ วิหาร หอระฆัง โรงธรรม ศาลาราย เจดีย์ เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแสดงออกซึ่งศิลปะอันงดงามของชาติ เป็นที่เชิดหน้าชูตาคนในชาติมาจนถึงปัจจุบัน

2) ด้านประติมากรรม พระสงฆ์ได้ช่วยกันรักษาและสร้างขึ้นมา เช่น พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตลอดถึงลวดลายปูนปั้นประดับหน้ามุขของโบสถ์ วิหาร

3) ด้านจิตรกรรม โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนัง พระสงฆ์ได้มีส่วนสร้างและบำรุงรักษาให้มีอยู่ ปัจจุบันนี้พระสงฆ์บางรูปสามารถเขียนลายรดน้ำและรูปภาพบนฝาผนังของโบสถ์วิหาร และศาลาการเปรียญได้อย่างงดงาม

4) ด้านวัฒนธรรมประเพณี พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการรักษาประเพณีที่ดีงามของชาติไว้หลายอย่าง เช่น ประเพณีการบวช ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

7.2 บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน

คณิงนิตย จันทบุตร (2545 : 52-56) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน โดยได้แบ่งเป็น 3 ประการ คือ การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม การสงเคราะห์ประชาชน และการช่วยเหลือทางราชการ ดังต่อไปนี้

7.2.1 การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม จำแนกเป็น

1) การให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรทุกระดับอายุให้ได้บวชตามประเพณี และหากผู้ที่มาบวชนั้น ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์เป็นผู้อุปัชฌาย์อาจารย์ให้นิสัย ให้อนุศาสน์และอบรมสั่งสอนอย่างจริงจัง เมื่อลาสิกขาไปก็จะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมไทย

2) การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่มาทำบุญในวัดในวันธรรมสวนะ และในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ตามประเพณี หรืองานในเทศกาลต่าง ๆ การเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม การเขียนบทความเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ การเรียบเรียงหนังสือธรรมเผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนกิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งปวง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานตามโครงการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ซึ่งล้วนเป็นงานที่ทำให้ประชาชนได้รับทราบ ได้รู้จัก ได้เข้าถึงและได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

3) บทบาทด้านการศึกษา แยกเป็นดังนี้ คือ

3.1) การจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร เช่น การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ และการจัดการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์

3.2) การจัดสอนศาสนศึกษาแก่ประชาชน เช่น การสอนศีลธรรมในสถานศึกษาต่าง ๆ การสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียน และประชาชน การตั้งหน่วยพุทธมามกะแก่ผู้เยาว์ในวัดในหมู่บ้าน ตำบล การจัดตั้งและดำเนินการ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ การจัดตั้งห้องสมุดในวัด การตั้งโรงมหรสพทางวิญญาณ การจัดตั้งและดำเนินการสำนักวิปัสสนาต่าง ๆ งานเหล่านี้ล้วนชักนำเด็กประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการวางพื้นฐาน

สร้างคุณภาพของพลเมืองต่อไป

3.3) การดำเนินกิจการคณะสงฆ์ เช่น การพระศาสนาของวัดของชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่เสริมสร้างคุณภาพของประชาชนสืบไป

7.2.2 การสงเคราะห์ประชาชน เป็นหน้าที่ที่สำคัญของพระสงฆ์ตามคติทางพระพุทธศาสนา ซึ่งการสงเคราะห์ประชาชน มีดังนี้ คือ

1) การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล แก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การบวชนาค แต่งงาน ทำบุญอายุ พิธีศพ งานประเพณีส่วนรวม เช่น เทศกาลต่าง ๆ การทอดกฐิน ผ้าป่า สงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ งานประจำปีของท้องถิ่นต่าง ๆ การทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่าง ๆ

2) การช่วยประกอบศาสนพิธีในงานทำบุญบำเพ็ญกุศล เช่น การแนะนำพิธีการจัดการเครื่องใช้และเครื่องประกอบพิธี การให้ศีลและสวดมนต์ การเจริญพระพุทธมนต์ การสวดมนต์ถว้รับถวายทานต่าง ๆ การเทศน์ การอนุโมทนา ทั้งานเอกชน ท้องถิ่น ส่วนราชการตลอดจนงานรัฐพิธีและพระราชพิธี

3) การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ต่างท้องที่ที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักแก่บุคคลที่มารักษาโรค เช่น จีหรือคนชรา ทูพพลภาพ การให้ที่ดินหรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกแก่ประชาชนที่ขาดส่นปลูกบ้านพักอาศัย

4) การดูโชคชะตาราศี การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ถ้อยคำแนะนำบางกิจการที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่มีคนจำนวนไม่น้อยที่เลื่อมใสศรัทธาเป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านขวัญกำลังใจ

5) การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่วัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัดบริเวณวัดเพื่อประชมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจกรรมบริหารหรือสงเคราะห์ประชาชนด้านต่าง ๆ จัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการให้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่าง ๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ห้องสมุด ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ประจำหมู่บ้าน

6) การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาหน้าที่การงาน การเป็นผู้ช่วยในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

7) การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ เป็นการรวบรวมสิ่งของ ตลอดจนเงินทองของผู้บริจาคแก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น และยังมี การสงเคราะห์ด้านวัตถุอย่างอื่นแก่เอกชนและประชาชนอีกมาก

7.2.3 การช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาความปลอดภัย ของชาติและกิจกรรมทางจิตวิทยาสังคม เป็นต้นว่า

1) ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎร ให้รู้จักคิดชอบชั่วดี การควรทำและ ควรเว้นความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของ รัฐบาล หรือผู้ปกครอง

2) ช่วยกิจการบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล เช่น ช่วยสอน หนังสือเผยแพร่กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล ชักชวนประชาชนให้มาช่วยงานราชการ

3) สงเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่นที่วัดตั้งอยู่ เช่น การสงเคราะห์อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคแก่ผู้ยากจน ยากไร้หรือประสบภัย

4) ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการความมั่นคง เช่น ชักนำหรือเป็น ศูนย์กลางให้ทางราชการ อำเภอดัดอบรมลูกเสือชาวบ้าน การอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ การสงเคราะห์ชาวเขาการช่วยบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดให้โทษ

7.3 บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2544 : 18-22) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทยดังต่อไปนี้

7.3.1 พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติ ดีงาม เพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

7.3.2 พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์ที่ดี เพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของ ประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง

7.3.3 พระสงฆ์ควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน

7.3.4 พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะ เน้นการพัฒนาวัตถุในวัดหรือมุงหารายได้แต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งขณะนี้วัดต่าง ๆ ได้เดินหลง ทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยม หากวัดดำเนินการเช่นนี้ จะเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยน

ความคิดของประชาชน ที่เน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ

7.3.5 พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเงินหรือวัตถุสิ่งของ แต่หมายถึงด้านคำสอนและหลักธรรมต่าง ๆ

7.3.6 พระสงฆ์ควรดำเนินโครงการต่าง ๆ เช่นเดียวกับมูลนิธิกลุ่มแสงเทียน ซึ่งนำเลื่อมใสอย่างไรก็ตามจะต้องแก้ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ การขาดปัจจัยและความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทให้ได้

7.3.7 พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่น แล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชน ทำให้คนไม่ตีกลับเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้

7.3.8 ควรกำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้ และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่าง เพื่อให้พระสงฆ์ตื่นตัวในการศึกษา หรือมองเห็นความสำคัญในการศึกษาจึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้

7.3.9 พระสงฆ์ต้องมีความรู้สามัญ สามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจ และรูปแบบการบริหาร มีความรู้ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนา และผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความเป็นผู้นำ

7.3.10 พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรมในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐบาลและเอกชน

7.3.11 พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สมควรที่จะไปให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำต่าง ๆ ด้านปฏิบัติและปฏิเวธ

7.3.12 พระสงฆ์ควรมีการร่วมตัวหรือทำงานเป็นทีมและทำงานเชิงรุก ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและรัฐบาลในเรื่องงบประมาณ

7.4 บทบาทพระสงฆ์ตามทัศนะของ พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ

พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ (2545 : 27) ได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย จึงควรที่จะเข้ามามีบทบาทให้สอดคล้องและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม พระสงฆ์ควรดำเนินบทบาทต่อสังคมที่ไม่ขัดกับหลักการของพระธรรมวินัย ดังต่อไปนี้

7.4.1 บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย คือ การแสวงหาความรู้และความเข้าใจอย่างเป็นระบบในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาชุมชน กฎหมาย การสื่อสาร เทคโนโลยี

การสื่อสาร เป็นต้น เพื่อการทำงานพัฒนาและการช่วยเหลือสังคมหรือชุมชนของพระสงฆ์
 เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

7.4.2 บทบาทผู้สอนศีลธรรม คือ การชี้แจงหรืออธิบายหลักคำสอนของ
 พระพุทธเจ้าที่ถูกต้องให้แก่บุคคลในระดับต่าง ๆ ได้

7.4.3 บทบาทผู้ให้การศึกษา คือ พระสงฆ์ควรส่งเสริมการให้ความรู้เรื่อง
 ประชาธิปไตยที่ถูกต้องแก่ประชาชนด้วยว่าในอนาคตการเมืองจะมีลักษณะที่เป็น
 ประชาธิปไตยมากขึ้น ประชาชนจะมีอำนาจในการปกครองตนเอง มีบทบาทในการ
 ตรวจสอบการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐและนำการเมืองมากขึ้น

7.4.4 บทบาทผู้เป็นที่ปรึกษา คือ การให้คำปรึกษาในปัญหาชีวิตส่วนตัว
 แก่ประชาชนทุกระดับ เพราะในอนาคตปัญหาต่าง ๆ มีแนวโน้มว่ามีความรุนแรงและมีความ
 ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

7.4.5 บทบาทผู้ปลุกจิตสำนึก คือ การปลุกจิตสำนึกให้คนมีความขยัน
 ประหยัด และรับผิดชอบและไม่ให้ตกเป็นทาสของการบริโภคนิยม โดยการประยุกต์
 หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องและทันสมัย

7.4.6 บทบาทผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ พระสงฆ์
 ควรจัดวัดให้ร่มรื่น สงบ สะอาดและมีที่ปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ
 สิ่งแวดล้อมเป็นสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับพัฒนาศีลธรรมและจิตใจ

7.4.7 บทบาทผู้สงเคราะห์ชุมชน คือ พระสงฆ์ควรสร้างสถานที่รักษา
 ผู้ป่วย เพราะในอนาคตปัญหาโรคร้ายต่าง ๆ จะแพร่กระจายรวดเร็ว เช่น คนป่วยโรคเอดส์ จะ
 ถูกครอบครัวยุติและสังคมทอดทิ้งมากขึ้น ปัญหาคนชราถูกทอดทิ้ง ปัญหาเด็กเร่ร่อนจะทวีความ
 รุนแรงมากขึ้น

7.4.8 บทบาทผู้ประสานงาน คือ พระสงฆ์ควรประสานงานทุกฝ่ายไม่ว่า
 จะเป็นประชาชนเจ้าหน้าที่เอกชนหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน

7.4.9 บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ พระสงฆ์ควร
 เป็นผู้นำในการใช้ยาสมุนไพร ให้คำแนะนำและส่งเสริมอาชีพการปลูกสมุนไพร รวมทั้ง
 ส่งเสริมการฝึกอบรมเรื่องยาสมุนไพร เป็นต้น

7.4.10 บทบาทผู้รวมกลุ่ม คือ พระสงฆ์ควรกระตุ้นให้คนร่วมกันคิด
 แก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

7.5 บทบาทของพระสงฆ์ในชนบท

พินิจ ภาชนานันท์ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมไทยในชนบท ดังต่อไปนี้ (พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์. 2547 : 9-12)

7.5.1 บทบาทในการให้ความรู้และพัฒนาจิตใจต่อคนในชุมชน พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน พระสงฆ์เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทการพัฒนา ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจ หรือวัดดูในกิจกรรมใด กิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธา และสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นี้ยังจำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนัก และยังมีกิจกรรมในลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ประสานกันอย่างเป็นทางการหรือองค์การ แนวทางดำเนินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ยังไม่เด่นชัดนัก แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะให้พระสงฆ์มีบทบาทการพัฒนาในพื้นฐาน โครงสร้างสังคมแบบใด ถ้าเป็นสังคมเมืองพระสงฆ์ควรจะมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ เพราะในสังคมเมืองนั้น มีเหตุปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลง ที่โน้มน้าวในการชักนำประชาชนไปสู่ความเสื่อมในด้านศีลธรรมจรรยา การลดปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมอื่น ๆ ส่วนในสังคมชนบทนั้นปัญหาที่ชุมชนประสบ คือ ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่หรือปัญหาคุณภาพชีวิต การพัฒนาจิตใจอย่างเดียวจะไม่เกิดประโยชน์อะไรในชุมชน หากแต่พระสงฆ์ต้องมีการพัฒนาความรู้สร้างความเข้าใจในชุมชน พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น โดยต้องพัฒนาควบคู่ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากันนั้น ควรพิจารณาให้เหมาะสมตามสภาพพื้นฐานของ โครงสร้างสังคม และเศรษฐกิจในแต่ละชุมชนนั้น ๆ เป็นสำคัญ

7.5.2 บทบาทในการส่งเสริมการศึกษา ในสมัยที่การศึกษายังไม่แพร่หลายการศึกษาขึ้นอยู่กับวัดเท่านั้น แต่วัดกับพระสงฆ์เป็นฝ่ายใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่า จึงสามารถให้การศึกษาได้มากกว่าทั้งด้านความรู้ เช่น การอ่านเขียน การดำเนินชีวิต การครองเรือน เป็นต้น และด้านวิชาชีพ เช่น วิชาช่างต่าง ๆ และวิชาการต่อสู้มีวิชาดาบ เป็นต้น ถึงสมัยที่มีการปฏิรูปการศึกษาตามแบบชาติตะวันตก วัดและพระสงฆ์ก็เป็นผู้มีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก เพราะมีความพร้อมทางด้านทรัพยากรที่ตกทอดมา พระสงฆ์จึงยังเป็นผู้ให้การศึกษาแก่สังคม ตั้งแต่ชาวบ้านทั่วไปจนถึงเจ้านายและพระมหากษัตริย์

7.5.3 บทบาทในการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น พระสงฆ์เป็นสมาชิกของสังคมและอยู่ได้ด้วยการสนับสนุนจากชาวบ้าน หากชาวบ้านลำบากพระสงฆ์ก็ลำบากเช่นกัน เพราะฉะนั้นการที่พระสงฆ์ดำเนินบทบาทในการพัฒนาชุมชน จึงเป็นบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ ในการช่วยชาวบ้านเป็นการนำชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ พระสงฆ์เองก็ผูกพันกับชุมชนจึงไม่สามารถเพิกเฉยกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ พระสงฆ์สามารถดำเนินการไปตามวิจักษณ์ญาณที่สามารถทำได้ตามพระธรรมวินัย และความต้องการของชุมชน

7.5.4 บทบาททางการเผยแผ่ธรรม จากการที่พระสงฆ์เป็นผู้งามด้วยศีลาจารวัตร ทำให้เป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไปในการดำเนินชีวิตการยอมรับเช่นนั้น บทบาทในการเผยแผ่ธรรมจึงเป็นไปได้โดยง่าย บางครั้งก็ผ่านทางระบบการศึกษาที่ให้แก่ผู้เข้าศึกษาในวัดโดยตรง บางครั้งก็ผ่านทางประเพณีและกิจกรรมทางศาสนาที่ประชาชนเข้าร่วมอย่างเป็นทางการ จนถึงผ่านทาง การพูดคุยและสนทนา เช่น ในโอกาสทำบุญตักบาตรตอนเช้า แม้เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป บทบาทด้านนี้ก็ยังคงมีอยู่ แต่อาจเปลี่ยนไปหรือเพิ่มขึ้นตามวิธีการ เช่น การใช้สื่อในการเผยแผ่ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัย

7.5.5 บทบาทการส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคน โดยส่วนมากเชื่อฟังผู้ทรงศีลอยู่แล้ว เพราะพุทธศาสนิกชนชาวไทยนับถือพระสงฆ์เป็นอย่างสูง ชาวบ้านมองพระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่าง ชาวบ้านจึงเต็มใจที่จะกราบไหว้พระสงฆ์ หากเกิดความไม่ดีเกิดขึ้น พระสงฆ์ก็เป็นผู้ประสานความเข้าใจให้กับชุมชนได้

7.5.6 บทบาทการเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ในชุมชนหรือหมู่บ้าน พระสงฆ์ก็ทำหน้าที่ช่วยแนะนำสั่งสอนและสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่างๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้ นั้น ส่วนหนึ่งมาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้าน โดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

7.6 บทบาทพระสงฆ์ในปัจจุบันตามทัศนะของธีรโชติ เกิดแก้ว

ธีรโชติ เกิดแก้ว (2547 : 45-46) เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในด้านต่าง ๆ นับว่ามีผลกระทบต่อวัดและพระสงฆ์โดยเฉพาะบทบาทของวัดและพระสงฆ์ที่เคยมีมาในอดีตลดลงไป และในปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ลดน้อยลงไปหลายด้าน จึงทำ

ให้พระสงฆ์ต้องปรับตัวและเพิ่มบทบาทด้านต่าง ๆ เพื่อชดเชยบทบาทที่สูญเสียไป ซึ่งพอจะสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันได้ ดังต่อไปนี้

7.6.1 การเผยแผ่หลักคำสอนด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น พระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์ วารสารและนิตยสารทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นต้น

7.6.2 การให้คำแนะนำทางด้านจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ

7.6.3 การเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

7.6.4 การให้คำแนะนำปรึกษาในด้านอื่น ๆ เช่น วิชาการด้านพุทธศาสตร์และศาสตร์อื่น ๆ ที่สามารถทำได้

7.6.5 การเป็นผู้นำด้านการพัฒนาต่าง ๆ ในสังคมชนบท เช่น จัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพให้แก่ประชาชน เป็นต้น

7.6.6 การเป็นผู้ให้การสงเคราะห์ทางด้านวัตถุ เช่น ทุนการศึกษา อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค เป็นต้น

7.6.7 การทำหน้าที่เป็นครูสอนศีลธรรม จริยธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ หรือจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นภายในวัด

7.6.8 การให้การอบรมแก่เยาวชนในโอกาสต่าง ๆ เช่น การบรรพชา สามเณรภาคฤดูร้อน การนำเยาวชนเข้าค่ายพุทธบุตร เป็นต้น

7.6.9 การค้นคว้าและวิจัยทางพระพุทธศาสนา เป็นผลงานด้านวิชาการที่ออกมาเป็นรูปเล่มหนังสือเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปศึกษา ซึ่งในปัจจุบันก็มีอย่างแพร่หลาย

7.6.10 การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และงานประเพณีต่าง ๆ

สรุปได้ว่า บทบาทการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในปัจจุบัน เป็นบทบาทที่พระสงฆ์พึงกระทำต่อสังคมเพื่อช่วยเหลือสังคมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ในขณะที่เดียวกันนี้ พระสงฆ์ต้องมีการปรับบทบาทของตนเพื่อให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคปัจจุบัน ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมนั้น ควรเป็นบทบาทที่แสดงถึงสถานภาพของ

ความเป็นพระสงฆ์ คือการเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมที่มีบทบาทตามหลักการของพระพุทธศาสนา และควรเป็นบทบาทที่ตอบสนองความต้องการของสังคมในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม โดยเฉพาะบทบาทในด้านการสร้างกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสนองความต้องการของผู้คนในสังคมนั้น ๆ

บทบาทของพระสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535

การปกครองเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยในหมู่สงฆ์ และให้เกิดทิศทางที่ชัดเจนในการดำเนิน บทบาทของพระสงฆ์และวัด คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมได้ตรากฎหมายการปกครองคณะสงฆ์โดยยึดถือความสอดคล้องและให้เป็นไปตามหลักธรรมวินัย เรียกว่า “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์” และพระราชบัญญัติที่มีผลบังคับใช้สำหรับพระสงฆ์ไทย ฉบับปัจจุบัน คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535

อนึ่ง คำว่า ธรรมวินัย หมายถึง คำสั่งสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบด้วย (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 : 89)

ธรรม คือ คำสอนแสดงหลักความจริงและแนะนำความประพฤติ

วินัย คือ บทบัญญัติกำหนดระเบียบความเป็นอยู่และกำกับความประพฤติ ธรรมเป็นเครื่องควบคุมใจ วินัยเป็นเครื่องควบคุมกายและวาจา

ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ ได้กำหนดบทบาทและภารกิจของมหาเถรสมาคมและพระสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อการปกครองดูแลคณะสงฆ์ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และในมาตรา 15 ตรี ได้กำหนดบทบาท และทิศทางการดำเนินงานไว้ ดังนี้ คือ

มาตรา 15 ตรี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

- (1) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม
- (2) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร
- (3) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์

(4) รักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา

(5) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น
จากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ที่ตราขึ้นเพื่อกำหนดบทบาทของพระสงฆ์และวัด ให้
ดำเนินบทบาทเป็นไปตามพระธรรมวินัยและให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน บทบาทพระสงฆ์
นั้นมี 6 ด้านหลัก โดยมีสาระสำคัญที่กำหนดไว้ในรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ด้านการปกครอง

การปกครองคณะสงฆ์เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในหมู่คณะนอกจากจะ
ถือเอาตามพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว คณะสงฆ์ยังได้ตรา
กฎหมายหรือกรอบการปฏิบัติที่เรียกว่า “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์” เพื่อให้สอดคล้องกับ
หลักนิติธรรมแห่งรัฐประการหนึ่ง และเพื่อให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงและความ
เป็นไปแห่งยุคสมัยประการหนึ่ง แต่ทั้งนี้ต้องมีข้อแม้ว่าหลักการที่บัญญัติขึ้นในภายหลังที่
เรียกว่า “พระราชบัญญัติ” นี้จะต้องไม่ขัดหรือแย้งกับหลักการแห่งพระธรรมวินัย

อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดย
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้ตราลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ โดย
แบ่งลำดับชั้นตามลักษณะการปกครอง ดังนี้

ในมาตรา 20 (1) คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การ
จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม และ
คณะกรรมการมหาเถรสมาคมประกอบไปด้วย สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่ง สกค
มหาสังฆปริณายกและทรงดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการมหาเถรสมาคม ทรง
บัญชาการคณะสงฆ์ ทรงตราพระบัญชาที่ไม่ขัดหรือแย้งต่อกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎ
มหาเถรสมาคม

1.1 นอกจากนั้น ยังมีการออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 23 พ.ศ. 2541 ว่าด้วย
ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด 2 ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง หมวด 3
ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

1.1.1 การปกครองคณะสงฆ์ ทุกส่วนทุกชั้น ให้มีเจ้าคณะมหานิกาย และเจ้า
คณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น

1.1.2 วิธีการดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยดีงาม วิธีดำเนินการศาสนศึกษา

และการศึกษาสงเคราะห์ วิธีดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีดำเนินการสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม

1.2 ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์ทุกชั้นๆ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ คือ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่หนใต้ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออกเฉียงใต้ และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค แบ่งเป็นระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล มีผู้บังคับบัญชาในตำแหน่งเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบลตามลำดับ โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ไว้ ดังต่อไปนี้

1.2.1 ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

1.2.2 ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

1.2.3 วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นจังหวัด

1.2.4 แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

1.2.5 ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะ และเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตการปกครองของตน และชี้แจง แนะนำ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

1.2.6 ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน อำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าคณะใหญ่ แตกต่างกันที่เขตพื้นที่การปกครอง

1.3 นอกจากการปกครองที่แบ่งลำดับชั้นตามที่ตราไว้แล้วนั้น การปกครองที่ถือว่าเป็นรากฐานของการปกครองที่สำคัญ คือ ตำแหน่งหน้าที่เจ้าอาวาส ในมาตรา 37 และมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ได้บัญญัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ ดังนี้ คือ

1.3.1 บำรุง รักษา วัด จัดกิจกรรม และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปได้ด้วยดี

1.3.2 ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีอยู่ หรือพำนักอยู่ภายในวัดนั้นให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือ คำสั่งมหาเถรสมาคม

1.3.3 เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

1.3.4 ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

1.4 โดยได้มีการบัญญัติอำนาจของเจ้าอาวาสไว้ ดังนี้ คือ

1.4.1 ห้ามบรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้ รับนุญาตจากเจ้าอาวาส เข้าไปอาศัยอยู่ในวัด

1.4.2 สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้ อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส ออกไปเสียจากวัด

1.4.3 สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่ภายในวัด หรือพำนักอยู่ในวัด ทำงานภายในวัด หรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้น ประพฤติปฏิบัติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่ง ได้สั่ง โดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อระเบียบบังคับ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม (สถาบันส่งเสริมและพัฒนาการพระศาสนา สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม. 2548 : 1-12)

การปกครองคณะสงฆ์หรือสังฆมณฑลนั้น ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักชั้นอุดมการณ์และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นหลักจตุรรูปแบบและระเบียบการปกครอง โดยทางราชอาณาจักรได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้จตุรรูปแบบการปกครองระดับต่าง ๆ และในพระราชบัญญัติได้ให้อำนาจจัดหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ และการพระศาสนาไว้ตามความเหมาะสมแต่มิให้ขัดหรือแย้งกับพระธรรมวินัยและกฎหมาย เพราะจุดยืนของคณะสงฆ์คือพระธรรมวินัยและกฎหมาย ดังนั้น จึงมีบทบัญญัติเพื่อการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ในรูปแบบต่าง ๆ อีก เช่น กฎมหาเถรสมาคม กฎกระทรวง และบทบัญญัติอื่น ๆ

อนึ่ง กฎหมายที่ให้อำนาจจัดระบบการปกครองนั้น ได้กำหนดให้ถือว่าผู้ปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาโดยชัดแจ้ง พระสังฆาธิการทุกรูป จึงต้องมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานเหมือนกับข้าราชการของแผ่นดินอีกส่วนหนึ่งด้วย และการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการทุกระดับ ต้องเป็นไปโดยถูกต้องตาม

หลักนิติธรรม ต้องยึดความถูกต้อง สะดวก รวดเร็วและเป็นธรรม ซึ่งตามหลักการแล้วจะเป็นเช่นนั้นได้ ต้องอาศัยความรู้ความฉลาดและความสามารถเป็นเครื่องมือ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548 : 23) กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์ว่า “การรักษาความเรียบร้อยดีงาม ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุสามเณร ทั้งสังฆมณฑลปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างบริสุทธิ์ถูกต้อง เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึงทั่วประเทศ”

พระมหาทนงชัย นุรณพิสุทธิ์ (2545 : 49,51) กล่าวว่า ทั่วประเทศ วัดแต่ละวัดนอกจากจะจัดการปกครอง โดยมีกฎ ระเบียบ กติกา เฉพาะของแต่ละวัดแล้ว ยังจะต้องอยู่ภายใต้ระเบียบการปกครองแห่งราชอาณาจักร และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย เช่น กฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม กฎกระทรวง เป็นต้น แต่ทั้งนี้ต้องไม่ขัดแย้งต่อหลักการแห่งพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ

ในส่วนของการปกครองบุคลากรภายในวัดที่นอกเหนือจากพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ซึ่งได้แก่ แม่ชี ศิษย์วัด คนงาน รวมทั้งฆราวาสผู้อาศัยในวัดคนอื่นๆ เจ้าอาวาสจะมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารวัด เพื่อช่วยกันดูแลรักษาและพัฒนาวัดให้เกิดความ เป็นระเบียบเรียบร้อยยิ่งขึ้น โดยการแต่งตั้งประชาชนในชุมชน หรือหมู่บ้านมาร่วมเป็น คณะกรรมการ และกระจายอำนาจหน้าที่เพื่อช่วยกันดูแลและพัฒนาวัด บุคลากรทั้งหมดที่มี อยู่ในวัด รวมทั้งคณะกรรมการบริหารวัด ล้วนมีความสำคัญเพราะต่างก็มีส่วนรับผิดชอบ ต่อกิจการของวัด และมีส่วนทำให้วัดก้าวหน้า หรือตกต่ำได้เช่นกัน แต่หากช่วยกันบริหารวัด โดยปฏิบัติตามระเบียบที่ได้วางไว้ หมั่นปรึกษาหารือเกี่ยวกับภารกิจของวัดเพื่อปรับให้เข้า กับความต้องการของส่วนรวมก็จะทำให้ภารกิจของวัดประสบความสำเร็จได้

บุญช่วย จันทร์เฮ้า (2544 : 91) ได้ให้ความหมายภารกิจของเจ้าอาวาสดังนี้ไว้ว่า การปกครองหมายถึง การช่วยบำบัดทุกข์ และบำรุงสุขบรรพชิต (พระภิกษุสามเณร) และคฤหัสถ์ที่อยู่ภายในวัด (ศิษย์วัด คนงานวัด คนที่มาอาศัยชั่วคราวชั่วคราว) มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ เพื่อแผ่เพื่อเป็นการสร้างบริษัทและบริวารให้เกิดมีแก่เจ้าอาวาส

กรมการศาสนา (2535 : 4) ได้ให้ความหมายภารกิจนี้ไว้ว่า การปกครอง หมายถึง การสอดส่องดูแลเพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือ พระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

สรุปได้ว่า บทบาทของเจ้าอาวาสในด้านการปกครอง นอกจากเจ้าอาวาสจะต้องคำนึงถึงพระธรรมวินัย กฎหมายบ้านเมือง และกฎหมายคณะสงฆ์แล้ว สิ่งที่สำคัญ คือ ความเจริญมั่นคงของวัด การพัฒนาวัด ให้มีศักยภาพที่เอื้ออำนวยคุณประโยชน์ต่อประชาชน ชุมชน และสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้น ได้ต้องอาศัยกลไกการบริหารจัดการอย่างมีระบบ และต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง

2. ด้านศาสนศึกษา

การจัดการศึกษาแก่บุคลากรทางคณะสงฆ์ ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม แบ่งออกเป็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้ คือ

2.1 การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัย โดยจัดเป็นหลักสูตร สำหรับพระสงฆ์และสามเณร ที่เรียกว่า นักธรรม แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ นักธรรมชั้นตรี โท เอก และสำหรับฆราวาสที่มีความสนใจที่จะศึกษาพระพุทธศาสนา เรียกว่าธรรมศึกษา แบ่งเป็น 3 ชั้น เช่นกัน คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี โท และเอก

2.2 การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ได้แก่ การศึกษาภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่จารึกคัมภีร์คำสอนสำคัญในทางพระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎกเพื่อให้เกิดความเข้าใจและซาบซึ้งในอรรถรสแห่งธรรม ได้มากยิ่งขึ้น จึงจัดให้มีการเรียนการสอนภาษาบาลี โดยปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 3 ระดับ 9 ชั้น

ระดับที่ 1 เรียกว่า เปรียญตรี ได้แก่ เปรียญ (ประโยค) 1-2 และเปรียญธรรม 3 ประโยค ในขั้นนี้ ศึกษาพื้นฐานทางไวยากรณ์ และหลักการแปลบาลี การสัมพันธ์ ประโยคที่เป็น โครงสร้างทางภาษาบาลี เป็นต้น และสำหรับพระสงฆ์ที่สอบได้ตั้งแต่ระดับ เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป จะได้รับการแต่งตั้งเป็นมหาเปรียญมีสรพนามเรียกนำหน้าชื่อว่า “มหา”

ระดับที่ 2 เรียกว่า เปรียญโท ได้แก่ เปรียญธรรม 4 ประโยค ถึงเปรียญธรรม 6 ประโยค

ระดับที่ 3 เรียกว่า เปรียญเอก ได้แก่ เปรียญธรรม 7 ประโยค ถึง เปรียญธรรม 9 ประโยค

2.3 การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ได้แก่ ระบบการศึกษาที่มุ่งยกระดับความรู้ของพระภิกษุสามเณรให้เข้าใจระบบการศึกษาทางโลก ควบคู่ไปกับระบบ

การศึกษาทางธรรม มี 2 ระดับ คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1-3) และมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.4-6)ที่ ครอบคลุมวิชา เหล่านี้ คือ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สุขศึกษา สังคมศึกษา เป็นต้น

2.4 มหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และระดับสูงกว่าอุดมศึกษาสำหรับพระสงฆ์ และสามเณร (ปัจจุบันภราวาสสามารถเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้)เป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาและวิชาการชั้นสูงอื่น ๆ โดยแบ่งเป็นคณะต่าง ๆ เช่น คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ เป็นต้น โดยมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นมี 2 แห่ง คือ

2.4.1 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ฝ่ายมหานิกาย) ตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร และที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีวิทยาเขต จำนวน 10 แห่ง วิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 5 แห่ง ห้องเรียน จำนวน 12 แห่ง และหน่วยวิทยบริการ จำนวน 4 แห่ง ตั้งกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ เพื่อให้บริการการศึกษาและยกระดับบุคลากรของ พระศาสนาและบุคลากรทางสังคม

2.4.2 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ฝ่ายธรรมยุตินิกาย) ตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร บางลำพู กรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังมีวิทยาเขต จำนวน 8 แห่ง วิทยาลัยศาสนศาสตร์ จำนวน 3 แห่ง ศูนย์การศึกษา จำนวน 11 แห่ง และห้องเรียน จำนวน 3 แห่ง ตั้งกระจายอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548:4) กล่าวถึงการศาสนศึกษาคณะสงฆ์ว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมที่คณะสงฆ์และวัด จัดให้แก่พระภิกษุสามเณรตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและนักธรรม

กรมการศาสนา (2540 : 13-14) กล่าวว่า ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญโดยพื้นฐานของการปฏิบัติ และการศึกษาเล่าเรียน ปริยัตินั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือ การศึกษาธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างชัดเจนว่า คำสอนของพระพุทธองค์ที่จัดเป็นธรรมบทนั้น ว่าด้วยเรื่องอะไรบ้าง ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำพระธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็น

แนวทาง หรือแสงประทีปแห่งชีวิต จะทำอย่างไร และเมื่อปฏิบัติแล้วจะ ได้ผลอย่างไร เป็นต้น เรียกว่า “ปริยัติ”

ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในภาคทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา และใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นำเอาหลักธรรมที่ได้เรียนรู้แล้วนั้น มาเป็นแนวทาง หรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานานุรูปของตน เรียกว่า “ปฏิบัติ”

ปฏิเวธ ได้แก่ ผลการปฏิบัติธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมดาขึ้นมาเป็นอริยบุคคล การบรรลุธรรมขั้นนั้นๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้น ไม่มีใครมายกย่อง หรือแต่งตั้งให้ จะรู้ได้ด้วยตนเอง คือ เป็นปัจเจกตั้ง เวทิตัพโพ วิญญูติ เรียกว่า “ปฏิเวธ”

กรมการศาสนา (2539 : 1) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ทั้งแผนกธรรมบาลี แผนกสามัญศึกษา รวมทั้ง การส่งเสริมพระภิกษุสงฆ์ สามเณรศึกษาพระปริยัติธรรมทุกๆวิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น การมอบทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์สามเณรที่สอบไล่ได้ จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษา เป็นต้น

สรุปได้ว่า การศาสนศึกษา เป็นการจัดการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์สามเณร ซึ่งมี ตั้งแต่มัธยมศึกษา จนถึงอุดมศึกษา รวมทั้งการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณร ได้มีโอกาสศึกษาพระปริยัติธรรมทุกๆวิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย การศาสนศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพระภิกษุสามเณรที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาทั้งระยะสั้น ระยะยาว เพราะอย่างน้อยที่สุดควรได้เรียนรู้พอเป็นแนวทางที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ภายหลังจากที่ลาสิกขาไปแล้ว เช่น หลักคิหิปฏิบัติ เป็นต้น

3. ด้านการศึกษาสงเคราะห์

3.1 การสนับสนุนให้บุคลากรทางศาสนาและทางสังคมให้เป็นผู้มีการศึกษา ซึ่งเป็นหนึ่งในหน้าที่หรือบทบาทที่พระสงฆ์จะต้องดำเนินการและเข้าไปมีส่วนร่วม เช่น

3.1.1 การบวชเรียน การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การบวชเนกขัมมจารินี การบวชชีพราหมณ์ เพื่อรับการอบรมสั่งสอน จัดเกล้าด้านจิตใจให้เป็น

พลเมืองดีของประเทศชาติ เป็นคนดีของสังคม หรือเพื่อให้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ปัญหาชีวิตและจิตใจได้

3.1.2 การจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อให้มีการศึกษาอบรมวิชาพระพุทธศาสนา และวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยสังคม วัฒนธรรม มารยาทไทย ขนบธรรมเนียมและประเพณีทางสังคมอันดีงามต่าง ๆ

3.1.3 โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ หรือ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ที่บางวัด หรือพระสงฆ์บางรูปสนับสนุนและดำเนินการ เพื่อสร้าง โอกาสทางการศึกษาทั้งแก่พระภิกษุสามเณรและบุคลากรในสังคมทั่วไป หรือ การส่งเสริม สนับสนุนการฝึกอบรมวิชาชีพต่าง ๆ

3.1.4 การสงเคราะห์ด้านทุนการศึกษา ทุนอาหารกลางวันแก่นักเรียนตามสถานศึกษาต่าง ๆ ให้ได้โอกาสและความสะดวกทางการศึกษาในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัดที่ตนเองสังกัด หรือการสงเคราะห์ศิษย์วัด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนยากจน และด้อยโอกาสทางสังคมให้ได้รับการศึกษา บางคนเมื่อมีการศึกษาแล้วสามารถเติบโตและมีอนาคตที่ดี เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักธุรกิจหรือแม้กระทั่งเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นต้น

3.1.5 การให้ใช้ที่ดินหรือสถานที่ของทางวัด เพื่อเป็นสถานที่ตั้งอาคารเรียนหรือสถานศึกษา ทั้งศูนย์อบรมเด็กเล็ก หรือเด็กก่อนเกณฑ์ โรงเรียนประชาบาล โรงเรียนมัธยมศึกษาหรือ แม้กระทั่งในระดับอุดมศึกษา

3.1.6 การเป็นครูพระช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนา วิชาจริยธรรม หรือวิชาศีลธรรมในโรงเรียน หรือตามสถานศึกษาต่าง ๆ เช่น การสัญจรไปให้การศึกษแก่นักเรียนหรือคณะครูตามโรงเรียนในลักษณะของโครงการอบรมระยะสั้น เช่น โครงการเข้าค่ายพุทธบุตร ค่ายพุทธธรรม ค่ายยุวพุทธ เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นการดำเนินงานของพระสงฆ์ในส่วนที่เป็นการศึกษาสงเคราะห์แก่สังคม

3.2 กิจของพระสงฆ์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

พระครูโสภณ ปริยัตยานุกิจ (2549 : 130-131) กล่าวว่า คณะสงฆ์กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจของคณะสงฆ์ แบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ

3.2.1 การศึกษาอื่นนอกจากการศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อสงเคราะห์ประชาชนหรือพระภิกษุสามเณร และในปัจจุบันนี้การศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จัดได้ถึง 4 ประเภท คือ

1) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นโรงเรียนราษฎร์ของวัด โดยที่วัดจัดตั้งเป็นมูลนิธิของวัดเพื่อช่วยเหลือประชาชนเป็นหลัก

2) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ เป็นโรงเรียนอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาของเอกชน อยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และเป็นโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ดำเนินการกิจการคณะสงฆ์เพื่อพัฒนาส่งเสริมและสงเคราะห์เด็ก และเยาวชนเพื่อให้เขาเหล่านั้นมีโอกาสใกล้ชิดวัดวาอารามยิ่งขึ้น

3) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดจัดตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษาดนตรี ศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชนสอนเฉพาะวันอาทิตย์จัดตั้งตามระเบียบกรมการศาสนา

4) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จัดตั้งขึ้นเพื่ออบรมเด็กเล็กก่อนเรียนจัดตั้งขึ้นตามระเบียบของกรมการศาสนา

3.2.2 การสงเคราะห์ที่ถือดูแลการศึกษา สถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาส่วนการจัดการศึกษาสงเคราะห์โดยวิธีอื่นจากการศาสนศึกษาหรือการสงเคราะห์ สถาบันการศึกษาหรือการสงเคราะห์บุคคลผู้กำลังศึกษาพระสงฆ์สามารถดำเนินการได้ ดังนี้

1) ตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

2) ช่วยพัฒนาสถานการศึกษา

3) ช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การศึกษา

4) ช่วยเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (2545 : 20) ยังได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ว่าเป็นบทบาทและภารกิจของพระภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

พระเทพปริยัติสุธี (2540 : 50-51) ได้กล่าวว่า การศึกษาสงเคราะห์ นอกจากจะจัดแก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งทุนสนับสนุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น ได้แก่ ชั้นประถมศึกษา

มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ช่วยพัฒนาสถานศึกษา ช่วยเหลืออุปกรณ์การศึกษา วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนของชาติในด้านการศึกษา เป็นสถานอบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ยากจนขาดคนดูแลและกำพร้าบิดามารดา ก็ได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะ เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ใกล้ชิดพระศาสนาและเป็นโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็กเพื่อจะได้เป็นผู้ใหญ่ที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป

กรมการศาสนา (2539 : 5-6) ได้ให้ความหมายว่า การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และการจัดการศึกษาในการเตรียมความพร้อมแก่เด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด การมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา

สรุปได้ว่า การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชน ทั้งด้านการศึกษา การอบรมสั่งสอน การให้ที่อยู่อาศัย อาหาร รวมทั้งการทำให้เด็กมีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ

4. ด้านการเผยแพร่ศาสนาธรรม

ภารกิจด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้ประชาชนเยาวชน หรือคนในสังคมได้สามารถรับรู้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เช่น การเทศนาการอบรมบรรยาย การสัมมนา การปาฐกถาหรือการดำเนินการอื่นใดในรูปแบบโครงการ หรือการดำเนินการส่วนตัว เพื่อให้ธรรมะเข้าถึงจิตใจประชาชนและให้ประชาชนได้เข้าถึงธรรมะ เช่น

4.1 หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) โครงการนี้ดำเนินการเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2518 โดยระเบียบของมหาเถรสมาคม ที่ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล โดยให้เป็นภาระที่ต้องรับผิดชอบของคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อให้วัดและพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ให้ความรู้ อบรมศีลธรรมแก่ประชาชนในท้องถิ่น ด้วยการแนะนำสงเคราะห์ สั่งสอนให้ประชาชน หรือเยาวชนเกิดสามัคคีธรรมและกตัญญูกตเวทิตาธรรม อันจะก่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงแก่ประชาชนและก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม/ชุมชน

4.2 โครงการพระธรรมจาริก หรือพระธรรมทูตภายในประเทศ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2508 และยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน โดยความอุปถัมภ์ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยมีการส่งพระสงฆ์ เดินทางไปเพื่อปฏิบัติศาสนกิจตามหมู่บ้านชาวเขา และที่ทุรกันดารห่างไกลต่าง ๆ ใน ภาคเหนือ ปัจจุบันโครงการพระธรรมจาริกมีสำนักงานอยู่ 3 แห่งด้วยกัน คือ 1 สำนักงาน บริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรี โสดา (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 2 สำนักงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนกลาง วัดบุญจวมบพิตรคูสิตวนา ราม เขตคูสิต กรุงเทพมหานคร และ 3 สำนักงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนกลาง วัด ปากน้ำ เขตภาษีเจริญกรุงเทพมหานคร ซึ่งโครงการพระธรรมจาริกนี้ มีวัตถุประสงค์หลักคือ (โครงการพระธรรมจาริก, 2538 : 82)

4.2.1 เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา

4.2.2 เพื่อพัฒนาด้านทางจิตใจ การศึกษา การพยาบาล การช่วยเหลือ การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในชุมชนพื้นที่สูง

4.2.3 เพื่อให้ชาวเขามีความรู้สึกลำบากในความเป็นคนไทย

4.2.4 เพื่ออบรมศีลธรรมและหน้าที่พลเมืองที่ดีแก่ชาวเขา (โครงการ พระธรรมจาริก, 2538 : 82)

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังได้ดำเนินการจัด โครงการในลักษณะเดียวกันนี้ คือ โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) โดยได้ส่งเสริมและสนับสนุนพระบัณฑิตลงพื้นที่ เข้าไปอบรมศีลธรรมแก่ชาวไทยภูเขา สอนศีลธรรมในโรงเรียนชาวไทยภูเขา และรณรงค์ปลูกป่า อนุรักษ์ป่า เป็นต้น

4.3 โครงการพระธรรมทูตสายต่างประเทศ เป็นอีกงานด้านการเผยแผ่ด้านหนึ่ง ที่คณะสงฆ์ได้ดำเนินการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ เอาการบูรณาการการผลิตพระสงฆ์ เพื่อให้มีความพร้อมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่าง แคน ซึ่งมีความจำเป็นและเป็นการทำงานในเชิงรุกด้านการเผยแผ่ของคณะสงฆ์ไทย ด้วยการ นำเอาหลักธรรมไปเผยแผ่ในต่างแดนแก่เพื่อนมนุษย์ต่างเชื้อชาติ ต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม เพื่อให้ได้มีโอกาสได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา และเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมขององค์พระ สัมมาสัมพุทธเจ้าร่วมกัน

4.4 โครงการพระจริยนิเทศก์ เป็นโครงการที่ดำเนินการโดยพระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีบทบาทในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสอนธรรมแก่ประชาชน ด้วยการสนับสนุนของกรมการศาสนา ที่ออกระเบียบว่าด้วยพระจริยนิเทศก์ พ.ศ. 2532 ว่าด้วยการกำหนดคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จักทำหน้าที่เป็นพระจริยนิเทศก์ เช่น สำเร็จการศึกษา เปรียญธรรม 6 ประโยค หรือสำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอกหรือจบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา หรือมีความรู้ไม่ต่ำกว่า เปรียญธรรม 4 ประโยค หรือในกรณีที่ เป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษด้านการเผยแผ่ เพื่อช่วยงานการเผยแผ่ของเจ้าคณะจังหวัด หรือเจ้าคณะปกครองในการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น

4.5 โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เป็นการริเริ่มดำเนินการโดยกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายถวายพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน เป็นค่าดำเนินการจัดทำหนังสือ อุปกรณ์เกี่ยวกับการเรียนการสอน การติดตามประเมินผลโครงการ โครงการนี้เป็นการจัดพระสงฆ์เข้าไปสอนในสถานศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษาทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ภายหลังต่อมากระทรวงวัฒนธรรมได้ทำข้อตกลงร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการ ให้พระสงฆ์เข้าไปสอนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และในปีพ.ศ. 2551 กรมการศาสนาได้เปลี่ยนแปลงบทบาทการบริหาร โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่ดำเนินการมาแต่เดิมไปสนับสนุนกิจกรรมคุณธรรมอื่น ๆ โดยได้โอนภาระงานพร้อมงบประมาณให้กระทรวงศึกษาธิการรับดำเนินการ และได้มอบให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมาดำเนินการ จัดเข้าในพันธกิจประเภทงานให้บริการวิชาการแก่ชุมชน โดยได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 5 หน่วยงาน ดังต่อไปนี้ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539 : 12)

4.5.1 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพระสงฆ์ที่มีความพร้อมและมีพระที่สอนอยู่ในสถานศึกษาต่าง ๆ อยู่แล้ว

4.5.2 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีศึกษานิเทศก์และสถานศึกษา/โรงเรียนที่มีความต้องการพระสอนฯ

4.5.3 กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมจังหวัดซึ่งเป็นผู้ดูแลโครงการฯ มาแต่เริ่มแรก

4.5.4 สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีผู้อำนวยการพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นผู้ส่งเสริมพระสอนฯ ที่เข้าไปทำการสอนในโรงเรียน

4.5.5 คณะสงฆ์ทั้ง 18 ภาค มีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัดซึ่งปกครองดูแลพระสอนฯ ทั่วประเทศ

พระครู โสภณปริยัตยานุกิจ (2549 :193) กล่าวว่า การเผยแพร่หลักพุทธธรรมคำสอน ถือเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ เพื่อปลูกฝังอบรมให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดีมีศีลธรรม และประพฤติปฏิบัติชอบ การพัฒนาศักยภาพของคณะสงฆ์เพื่อให้องค์การคณะสงฆ์เข้มแข็งมีประสิทธิภาพในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 : 12) กล่าวไว้ว่า การเทศนาสั่งสอนประชาชนเป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์และคณะสงฆ์ ถือเป็นกิจการพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุด จุดหมายของการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมประการหนึ่ง คือ ความรู้ความสามารถในการที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไปสู่ประชาชน หรือการเผยแพร่ตนเอง คณะสงฆ์ไทยเคยจัดให้มี โรงเรียนพระธรรมมีถาวร ภิภุสงฆ์ที่เทศน์ดีจะได้รับการยกย่องมาก ปัจจุบันมีบางวัดสอนวาทศิลป์ในหลักสูตรการศึกษาพระภิกษุสงฆ์สามเณร ก็เป็นการส่งเสริมพระภิกษุสงฆ์สามเณรให้มีความสามารถในการเผยแพร่ประเภทนี้

กรมการศาสนา (2540 : 9) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเผยแพร่ศาสนาธรรม หมายถึง การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ศาสนทายาท และประชาชนได้รับทราบในทุกๆวิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมและน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่างๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแพร่ธรรมด้วยสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือ วิทยุทัศน์ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์จัดกิจกรรมต่างๆขึ้นในวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแพร่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา การดำเนินการใดๆของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแพร่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด เชื่อว่าภารกิจด้านเผยแผ่ทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับ

สรุปได้ว่า การเผยแพร่ศาสนาธรรม คือ การที่พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแล้วนำความรู้ที่ได้ศึกษาลำเรียนมา ไปสั่งสอนแก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งการเผยแพร่ธรรมในปัจจุบันมีหลายวิธี เช่น การเทศนาธรรม ปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สนทนาธรรม การสอนวิปัสสนากรรมฐาน และการใช้สื่อประกอบการสอนธรรมะ จะเลือกใช้วิธีใดก็ขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับ

5. ด้านการสาธารณูปการ

การพัฒนาวัดและอาคารสถานที่ภายในวัด ตลอดจนสิ่งแวดล้อมหรือสภาพภูมิทัศน์ภายในวัด เพื่อให้วัดเป็นสถานที่ ๆ เอื้อประโยชน์แก่สังคม ชุมชนและการพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแล การซ่อมแซม การสร้าง การทำนุบำรุงรักษาอาคารสถานที่หรือศาสนสถานต่าง ๆ ที่สำคัญภายในวัด ซึ่งงานด้านสาธารณูปการของวัด หรือของพระสงฆ์ในแต่ละวัดแต่ละรูปนั้นจะมีลักษณะที่ไม่ตัดเทียมกันหรือมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของวัดหรือของชุมชนเป็นสำคัญ และนอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับงบประมาณ ความรู้ ความสามารถวิสัยทัศน์หรือบารมีของวัดหรือของพระสงฆ์รูปนั้น ๆ ด้วยเช่นกัน เพื่อการสร้างแนวร่วมและแรงสนับสนุนทั้งจากพระสงฆ์ ฆราวาสหรือจากชุมชน ในการดำเนินการสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เกี่ยวข้องด้วยงานด้านสาธารณูปการ

5.1 บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับงานด้านสาธารณูปการ มี 4 ประการ คือ

5.1.1 การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน

5.1.2 กิจการอันเกี่ยวกับการวัด เช่น การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา เป็นต้น

5.1.3 กิจการของวัดอื่น ๆ เช่น การพัฒนาวัด การจัดงานวัด การสงเคราะห์ เป็นต้น

5.1.4 การศาสนสมบัติของวัด

5.2 อนึ่ง ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดย

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ในมาตรา 37 ได้บัญญัติให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่ข้อแรกว่า “บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี”

การสาธารณูปการจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสและเป็นกิจการของวัดและคณะสงฆ์ตามกฎหมายในปัจจุบัน สอดคล้องกับในพหุการสูตร ที่กล่าวถึงการสาธารณูปการตอนหนึ่งว่า ฤิกษุเจ้าอาวาสที่เป็นผู้มีอุปการะมากต้องประกอบด้วยคุณธรรม 5 ประการ (อวาสิกธรรม 5 คุณสมบัติของเจ้าอาวาส ผู้มีอุปการะมากแก่วัด) คือ (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. 2546 : 185)

5.2.1 สีสวา มีศีลสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

5.2.2 พหุสสุตะ เป็นพหุสสุต ทรงความรู้

5.2.3 ชัณฑสุลลปฏิสังขระะ รู้จักปฏิสังขรณ์เสนาสนะสิ่งของที่ชำรุดหักพัง

5.2.4 ปุญญกรณายาโรจกะ เมื่อมีสงฆ์หมู่ใหญ่มาจากต่างถิ่นต่างแคว้น ขวนขวายบอกชาวบ้านผู้ปวารณาไว้ให้มาทำบุญ

5.2.5 ฌานลาภี ได้แคล้วคล่องในฌาน 4 ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน

5.3 การบริหารงานด้านการสาธารณูปการของเจ้าอาวาสหรือวัดตามพระธรรมวินัยควรให้เกิดความสุข 4 อย่าง คือ

5.3.1 อาวาสสถาปายะ ที่อยู่เป็นที่สบาย คือทำให้วัดเป็นอารามเป็นรมณียสถาน เป็นที่รื่นรมย์เจริญตาสบายใจแก่ผู้พบเห็น ให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ เช่นในสมัยพุทธกาลมีวัดเวฬุวันมหาวิหาร ซึ่งเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ใกล้เชิงเขาเวภารบรรพต บนริมฝั่งแม่น้ำสรัสวดี นอกเขตเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ คำว่าเวฬุวัน แปลว่า สวน ไม้ เดิมวัดแห่งนี้เป็นพระราชอุทยานของพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แคว้นมคธ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จไปยังเมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยข้าราชการบริพาร ไปเข้าเฝ้า หลังจากทรงสดับธรรมแล้วทรงเลื่อมใสจึงถวายสวนเวฬุวันเป็นพุทธบูชา ด้วยทรงเห็นว่าเป็นสถานที่สงบร่มรื่นเหมาะสำหรับอยู่บำเพ็ญธรรมของพระสงฆ์ นอกจากนี้วัดแห่งนี้ยังเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าแสดง โอวาทปาติโมกข์แก่พระสาวกจำนวน 1,250 รูป แล้วส่งไปเป็นพระธรรมทูตประกาศพระศาสนาอันเป็นที่มาของวันมาฆบูชา และจากการศึกษาวัดในสมัยพุทธกาล พอสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้ คือ

- 1) ที่ตั้ง ไม่ใกล้และไม่ไกลจากชุมชนเกินไป
- 2) มีการแบ่งเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส

3) มีต้นไม้ตามธรรมชาติ อย่างเช่นที่สวน โมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานีถ้าจะปลูกต้นไม้ นิยมปลูกไม้ให้ร่มเงามากกว่าให้ผล

4) มักตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมแก่การประพาศธรรม เช่น ภูเขา ลำธาร สวนป่าละเมาะ เป็นต้น

5.3.2 อาหารสัปายะ อาหารเป็นที่สบาย เช่น ในสมัยพุทธกาลมีวัดเชตะวันมหาวิหารตั้งอยู่นอกเมืองสาวัตถี แคว้น โภสถ เดิมเป็นพระราชอุทยานของเจ้าเซต เจ้าชายในราชวงศ์โภสถแห่งเมืองสาวัตถี ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี มหาเศรษฐีแห่งเมืองสาวัตถี ได้ซื้อชื่อเพื่อสร้างเป็นวัดถวายเป็นพุทธบูชา วัดแห่งนี้นับว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลและเป็นวัดที่พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษามากที่สุดถึง 19 พรรษา โดยท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีและชาวเมืองสาวัตถีได้ให้ความอุปถัมภ์บำรุงในด้านปัจจัย 4 แก่พระสงฆ์เป็นอย่างดี

อนึ่ง ตามปรกติเมื่อมีที่อยู่แล้ว ต้องคำนึงถึงการกินการจืดสวดศีลการเรื่องอาหาร ในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเทศก์ ในปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดสวัสดิการด้านอาหาร จึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการควรรวมถึงเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไว้ ดังนี้ คือ (ก) การกำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาตควรแบ่งสาย มีการจับสลากเปลี่ยนเวรกันทุก 7 วัน เพื่อเจริญศรัทธาของผู้ทำบุญและป้องกันการยึดคิดในตัวตน

1) มีการจัดฉันรวมกันในที่แห่งเดียวเพื่อประโยชน์ คือ ทำให้เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกโลก ขจัดความขัดแย้งในการแสวงหาอุปัฏฐาก ก่อให้เกิดสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวาย และสามารถแนะนำอบรมได้ง่ายในเวลาก่อนและหลังอาหาร

2) ควรมีเจ้าหน้าที่รับนิมนต์ และทำหน้าที่แจกจ่ายการนิมนต์ให้ทั่วถึง โดยความเป็นธรรม

3) จัดตั้งกองทุน/มูลนิธิสงเคราะห์ สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน

5.3.3 บุคคลสัปายะ บุคคลเป็นที่สบาย ในสมัยพุทธกาลมีหลายวัดที่มีบุคคลเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น วัดเชตะวันมหาวิหาร วัดเวฬุวันมหาวิหาร วัดบุพพาราม เป็นต้น ที่มีภิกษุ ภิกษุณี สามเณร และสามเณรอยู่จำพรรษาเป็นจำนวนมาก โดยมีพระพุทธองค์เป็นอธิบดีสงฆ์ได้มีการบริหารจัดการที่ดี จึงทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม ประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและให้การอุปถัมภ์ทำนุบำรุงเป็นจำนวนมาก

ในขณะที่วัดบางแห่งไม่คำนึงถึงเรื่องของบุคคลที่อยู่ภายในวัด หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนา คนในวัดแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา (หรือแม่ชี) และเด็กวัด วัดใดดีหรือไม่ดีดูได้จากบุคคล 4 ประเภทนี้ การสาธารณูปการจึงควรคำนึงถึงบุคคล 4 ประเภทนี้ โดยการจัดที่อยู่อาศัยของบุคคลแต่ละประเภทให้เหมาะสมตามสถานภาพของแต่ละบุคคล ไม่ให้ปะปนกัน โดยเฉพาะถ้าในวัดมีแม่ชีไปถือศีลอยู่ประจำ ควรมีการแบ่งเขตกับที่อยู่ของพระภิกษุสามเณรอย่างชัดเจน การติดต่อกันควรกำหนดสถานที่และเวลา ที่อยู่ของเด็กวัดควรสะอาดและมีระเบียบ มีการวางกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติพร้อมกับบทกำหนดโทษ และควรกำหนดวันให้มีการพัฒนาวัดร่วมกัน

5.3.4 ชรรรมสัปปายะ ชรรรมเป็นที่สบาย เช่น ในสมัยพุทธกาลมีป่าอิสิปตนมฤคทายวันซึ่งแปลว่า เขตป่าอภัยทานแก่สัตว์ที่เป็นที่บำเพ็ญตบะของฤๅษี เป็นสถานที่สงบเหมาะแก่การบำเพ็ญธรรมและเป็นที่พักผ่อนของเหล่าฤๅษีและนักพรตต่าง ๆ ที่มาบำเพ็ญตบะและ โยคะเพื่อเข้าถึงพรหมมัน ตามความเชื่อในคัมภีร์อุปนิษัของพราหมณ์ ทำให้เหล่าบิณฑุวัคคีย์ที่ปลีกตัวมาจากเจ้าชายสิทธัตถะภายหลังจากที่พระองค์ทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา ได้มาบำเพ็ญตบะที่นั่นแทน หลังจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา และเทศน์โปรดบิณฑุวัคคีย์จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมดแล้ว ได้ทรงพักจำพรรษาแรก ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พร้อมกับเหล่าบิณฑุวัคคีย์ ซึ่งในระหว่างจำพรรษาแรก พระองค์ได้สาวกเพิ่มกว่า 45 องค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระยสะและบริวารของท่าน 44 องค์ ซึ่งรวมถึงบิดามารดาและภรรยาของพระยสะ ที่ได้มาฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์และได้ยอมรับนับถือเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะคู่แรกในโลกด้วย ทำให้ในพรรษาแรกที่พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน มีพระอรหันต์ในโลกรวม 60 องค์ และนอกจากนี้ ยังเป็นสถานที่สำคัญที่พระพุทธองค์ทรงประกาศเริ่มต้นสั่งให้พระสาวกกลุ่มแรกออกไปเผยแผ่ พระพุทธศาสนาด้วย

อนึ่ง จุดมุ่งหมายหลักของวัด คือ สถานที่ประพฤติธรรม การจัดการใด ๆ เรื่องสาธารณูปการ จึงไม่ควรลืมห่วง ถ้าลืมห่วง จะได้สิ่งไม่ควรได้ สิ่งที่จะก่อให้เกิดชรรรมสัปปายะคือ ชรรรมเป็นที่สบาย นั่นคือ (มานพ พลไพรินทร์. 2530 : 296-297)

(ก) บริเวณวัด รัมนั่น สดชื่น มีต้นไม้ ปลูกหญ้าอย่างเป็นระเบียบ ถ้าจะจัดให้มีสระน้ำสวย ๆ ในบริเวณวัด ได้ยิ่งดี

(ข) โครงการต้นไม้พุดได้ อย่างที่ทำตามวัดหลายแห่ง คือ มีสถามิตสอนใจ ปรีศนาธรรม คติธรรม นำไปติดไว้ อย่างเช่นที่วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม จังหวัดเชียงใหม่ จะเป็นการดีมาก

(ค) โครงการเสียงจากลานวัด มีการเปิดรายการธรรมเบาใจจากวิทยุ เทป บันทึกเสียงธรรมเปิดเบา ๆ ให้ได้ยินทั่วบริเวณวัดในวัดเมื่อมีการทำบุญ หรือวันเสาร์-อาทิตย์ แทนเสียงเพลง

(ง) จัดสถานที่ฟังเทศน์เป็นพิเศษ สงบเยือกเย็น อากาศดี

(จ) ห้องสมุดธรรมะควรมีทุกวัด จัดหาหนังสือธรรมะ สารคดี ให้ผู้มาวัดได้อ่านมีที่นั่งอ่านเป็นเอกเทศต่างหากห่างจากที่ชุมนุมชน

(ฉ) ช่วยรักษาศิลปะเดิมของวัดให้ถาวร

(ช) พิพิธภัณฑ์ของวัด ควรจัดไว้เป็นที่รวบรวมของเก่า จะเป็นประเภทตำราของใช้ ตาลปัตร พัดยศ ย่าม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของใช้ของพระภิกษุสามเณร

5.3 พระครูโสภณปริยัตยานุกิจ (2549 : 143-144) กล่าวว่า งานสาธารณูปการ หมายถึงการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางที่เรียกว่า การสาธารณูปการ ทั้งองค์การสาธารณูปการ และการสาธารณูปการซึ่งมีความหมายในการรวมกิจการคณะสงฆ์อย่างเดียวกัน กล่าวคือ

5.3.1 การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน

5.3.2 กิจการอันเกี่ยวกับการวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

5.3.3 กิจการของวัดอื่นๆ เช่น การจัดงานวัด การเรียไร

5.3.4 การศาสนสมบัติของวัด

คะเนิงนิตย์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร (2545 : 30) กล่าวเกี่ยวกับการดำเนินงานด้าน ศาสนสถานว่า วัดควรจัดบริเวณและอาคารสถานที่ให้ร่มรื่น และเป็นธรรมชาติมากที่สุด จัดวางแผนผังที่เป็นสัดส่วน โดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตฌาปนสงเคราะห์ให้เป็นระเบียบ จัดให้มีหอกระจายข่าวเพื่อสอดแทรกความรู้ และบริการข่าวสารต่างๆ ให้แก่ชุมชน อีกทั้ง จัดธรรมสถาน หรือสวนธรรม เพื่อเป็นสถานที่ฝึกอบรมศีลธรรม จริยธรรม แก่ประชาชนหรือคนในห้องดิน

กรมการศาสนา (2539 : 7) ให้ความหมายว่า สาธารณูปการ หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัดด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของเจ้าอาวาสด้านอื่นๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแล บำรุงรักษา สาธารณสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกัน มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและบารมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ

สรุปได้ว่า สาธารณูปการ เป็นการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถานภายในวัดให้เรียบร้อยดีงาม อันได้แก่การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ

6. ด้านการสาธารณสงเคราะห์

6.1 บทบาทพระสงฆ์ในการช่วยเหลือประชาชน

บทบาทการดำเนินงานของวัดหรือพระสงฆ์ ในการดำเนินการให้ความช่วยเหลือประชาชน หรือสังคมในด้านต่าง ๆ ที่สอดคล้อง เหมาะสมกับสมณภาวะ เช่น การให้ใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล ในประเพณีชีวิตต่าง ๆ (การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย) หรือการสาธารณสงเคราะห์ด้านอื่น ๆ เช่น การสนับสนุน หรือการสงเคราะห์สังคม ด้านการงาน การส่งเสริมรายได้หรือ การพัฒนาอาชีพ การสงเคราะห์ผู้ป่วยผู้ยากไร้ หรือการรักษาพยาบาลผู้เจ็บไข้ การจัดตั้ง โรงทาน การบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างโรงพยาบาล หรือการดำเนินการจัดสร้าง โรงพยาบาลด้วยตนเองด้วยการระดมเงินทุนจากประชาชนที่เลื่อมใสศรัทธา เป็นต้น บทบาทหรือภารกิจของวัดและพระสงฆ์เหล่านี้ ถือว่าเป็นการดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์

ดังนั้นเพื่อให้ความเห็นชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ ในด้านการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์ สามารถแบ่งออกเป็นลักษณะมี 4 ประการ ดังต่อไปนี้

6.1.1 การดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น

กิจการของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นเป็นต้น

6.1.2 การช่วยเหลือกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ชุมชนขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งอุปโภคบริโภคและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่น ๆ

6.1.3 การช่วยเหลือกิจการสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ชุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาลและจัดซื้อเครื่องมือการแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ปักคั้นไม้ และอื่น ๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือกิจการสถานที่อันเป็นสาธารณประโยชน์

6.1.4 การช่วยเหลือกิจการประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการที่ควรช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านอัคริภยวาทภย อุทภย เป็นต้น พร้อมมอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนทำอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาส

6.2 บทบาทของพระสงฆ์งานสาธารณสงเคราะห์

พระครูโสภณปริยัตยานุกิจ (2549 : 146) กล่าวถึงงานสาธารณสงเคราะห์ไว้ว่า การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงาน หรือของบุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือกิจการหรืออุดหนุนงานกิจการของรัฐหรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ หรือการช่วยเหลือกิจการ หรือการอุดหนุนงานกิจการที่ซึ่งจะเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไป และการกิจการทำประโยชน์ร่วมกันไม่ว่าทั้งที่เป็นคำแนะนำคำสอนความคิด การสอนหนังสือที่ดี การแนะนำที่เกี่ยวกับความรู้ที่ดี จัดเป็นสาธารณประโยชน์ทั้งนั้น งานสาธารณสงเคราะห์แยกโดยลักษณะ คือ

6.2.1 การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือกิจการ เช่น หน่วยอบรม อดปด, ห้องสมุดเพื่อประชาชน มูลนิธิเพื่อคนยากจน

6.2.2 การช่วยเหลือกิจการของผู้อื่น ซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์

เช่นการพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาวัด เป็นต้น

6.2.3 การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น การสร้างถนน
หนทาง การขุดคลอง การพัฒนาก่อสร้างวัด พัฒนาโรงเรียน เป็นต้น

6.2.4 การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป เช่น ช่วยเหลือผู้คนที่ตกทุกข์ได้ยาก
เพราะภัยทางธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง อุทกภัย อัคคีภัย เหล่านี้ถือว่าเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือ
คนอื่นทั้งนั้น รวมถึงการสงเคราะห์คนวัยชรา สถานสงเคราะห์เด็กกำพร้า

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548 : 23) กล่าวถึงงานสาธารณสงเคราะห์ของ
คณะสงฆ์หมายถึง การดำเนินการสงเคราะห์ประชาชนทางด้านจิตใจและทางวัตถุที่ไม่ขัด
พระธรรมวินัย และสมณวิสัย เพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชนทั่วไป

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (2545 : 25) กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า
การสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในด้านสาธารณสงเคราะห์
ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณสงเคราะห์ โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการ
บริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ เพราะพระภิกษุสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสาน
ระหว่างคนจนกับคนรวย บัญญัติที่ได้รับบริจาคมา พระภิกษุสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็น
สาธารณกุศล และช่วยเหลือบุคคลผู้ขาดแคลน และด้อยโอกาส

กรมการศาสนา (2539 : 8-9) ได้ให้ความหมายว่า สาธารณสงเคราะห์ หมายถึง
การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่างๆที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่
โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระภิกษุสงฆ์ สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์ ภิกษุ
สงฆ์ สามเณรและวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัด และเจ้าอาวาส ภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการ
พัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชน
ด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้เป็นสถานที่แหล่งประปา
หมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ เป็นต้น

พระราชรัตนมุนี (2538 : 14) กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณ
สงเคราะห์ เป็นการจัดให้การสงเคราะห์ในด้านต่างๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายก
ทายิกาของวัด หรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้าน และ
บ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน
เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็เป็นหน้าที่ของทางวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์
ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัด และเจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการ

บริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ในขอบเขตที่วัดจะจัดได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ที่ว่าวัดเป็นของประชาชน เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามประเพณีของชาวบ้านของวัด พระภิกษุสงฆ์สามเณรในวัดอันมีเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าปกครอง ดูแล รักษาวัด มีหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ประชาชนในการทำบุญบำเพ็ญกุศลทั้งที่บ้านและวัด หรือที่อื่นใดในหมู่บ้าน ตำบลที่ตั้งวัดนั้น และหน้าที่จัดการสาธารณสงเคราะห์อื่นๆ แก่ประชาชนในส่วนที่อยู่ในสมณวิสัยที่น่าจะจัดได้ด้วย

สรุปได้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่างๆที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ การสงเคราะห์พระภิกษุสงฆ์สามเณร การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ยากไร้ เป็นต้น การสาธารณสงเคราะห์นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านในสิ่งที่เขาต้องการ และมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

จากกรอบของการดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน ที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น เป็นกรอบการดำเนินบทบาทที่สำคัญ ที่คณะสงฆ์หรือพระสงฆ์ไทยนั้น จะต้องรับเอาแนวทางหรือกรอบทั้ง 6 ด้านนั้นมาปฏิบัติ และให้ถือเป็นภาระที่จักต้องดำเนินการสานต่อให้เสมอเหมือนกันหรือให้มีทิศทางเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด รูปแบบกิจกรรม หรือ โครงการ และยังรวมทั้งกลยุทธ์ในการทำงานของแต่ละรูป แต่จะต้องอิงอาศัยกรอบสำคัญในการทำงาน คือ พระธรรมวินัย และคำนึงถึงความพอเหมาะแก่สมณสาธูปเป็นสำคัญ

บทบาทของเจ้าอาวาส

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า บทบาท เป็นพฤติกรรม หรือหน้าที่ที่บุคคลในตำแหน่งต่างๆแสดงออกตามปทัสสถานของสังคมที่กำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำและแสดงออกตามสถานภาพของตนเอง เพราะเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างไรแล้ว บุคคลในสถานภาพนั้นๆ พึงประพฤติ หรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอเป็น 6 ประเด็น คือ ความหมายของเจ้าอาวาส บทบาทหรือหน้าที่รับผิดชอบฐานะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา บทบาทหรือหน้าที่ต้องรับผิดชอบฐานะเป็นผู้แทนวัด

อำนาจของเจ้าอาวาส หน้าที่รับผิดชอบฐานะเป็นพระสังฆาธิการ หน้าที่ต้องรับผิดชอบฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย ตามลำดับที่ตั้งจะกล่าวต่อไป

1. ความหมายของเจ้าอาวาส

กรมการศาสนา (2542 : 2) กล่าวว่า เจ้าอาวาส หมายถึง พระสังฆาธิการระดับวัด เป็นผู้นำและมีหน้าที่บริหารกิจการต่างๆของวัด ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงมีความสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของวัด

กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 402) ได้ให้ความหมายโดยสรุปจากกฎหมายธรรมนูญ ฉบับที่ 24 (พ.ศ.2541) ไว้ว่าเจ้าอาวาส หมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับวัด มีคุณสมบัติทั่วไปดังนี้

- 1.1 มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
- 1.2 มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
- 1.3 มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
- 1.4 เป็นผู้ฉลาดมีความสามารถในการปกครองสงฆ์

1.5 ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถหรือมีจิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ

1.6 ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจ

1.7 ไม่เคยถูกถอดถอนหรือปลดจากตำแหน่งใดเพราะความผิดมาก่อน

ทวี เจริญกุล (2547 : 33) กล่าวว่า เจ้าอาวาส หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับวัด เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติและความสามารถในการปกครองคณะสงฆ์ มีหน้าที่เป็นผู้ปกครองบุคลากรภายในวัด และเป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อให้วัดสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนตามบทบาทที่สังคมคาดหวัง

บุญช่วย จันทร์เข้า (2544 : 91) กล่าวว่า เจ้าอาวาส หมายถึง พระสังฆาธิการระดับวัด มีหน้าที่เป็นผู้นำ ผู้ปกครองบังคับบัญชา กำกับดูแลแนะนำสั่งสอนภิกษุสงฆ์ สามเณรและฆราวาสผู้อยู่ในวัดให้อยู่ในศีลธรรมอันดี มีความสมัครสมานสามัคคีปรองดองกันและร่วมกันปฏิบัติศาสนกิจ ดำเนินกิจกรรม โครงการต่างๆ เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชนในการให้การศึกษา อบรมศีลธรรม จริยธรรม ภาวนาธรรม คือ วิปัสสนากรรมฐานแก่ชุมชนและสาธุชนอย่างแท้จริง

พระมหาทนงชัย บูรณพิสุทธิ์ (2545 : 44) กล่าวถึงความหมายของเจ้าอาวาสในพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ (Budsir) ว่าเป็นคำที่แปลมาจากภาษาบาลีว่า “อาวาสโก” คำว่า อาวาสโก นี้ตามศัพท์แปลว่า ภิกษุผู้อยู่ในอาวาส หรือภิกษุเจ้าถิ่น ซึ่งหมายถึง ภิกษุที่อยู่ในวัดนั้นๆ แต่จะแปลว่าเจ้าอาวาสก็ได้ แต่แม้ว่าจะแปลเช่นนั้นก็มีความหมายเดียวกัน ดังนั้น คำว่าเจ้าอาวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จึงหมายถึงภิกษุที่อยู่ในอาวาส หรือภิกษุเจ้าถิ่นที่อาศัยอยู่ในวัดนั้นๆ ซึ่งแตกต่างจากความหมายปัจจุบันที่หมายถึงพระภิกษุที่ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ซึ่ง ได้รับแต่งตั้ง โดยถูกต้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายธรรมนูญ

สรุปได้ว่า เจ้าอาวาส หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับวัด เป็นผู้มีความซื่อสัตย์และความสามารถในการปกครองคณะสงฆ์ มีหน้าที่ปกครองกำกับดูแล สั่งสอนพระภิกษุสามเณรและฆราวาสภายในวัด ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือ คำสั่งของมหาเถรสมาคม และเป็นผู้นำในการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อให้วัดสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนตามบทบาทที่สังคมคาดหวัง

2. บทบาทหรือหน้าที่รับผิดชอบฐานะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

2.1 บทบาทหรือหน้าที่ของพระภิกษุที่พึงปฏิบัติ

ในฐานะที่เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เจ้าอาวาสจึงต้อง

2.1.1 ต้องศึกษาและปฏิบัติตามอนาจารวินัย คือ ปาฐสัทธิตีล 4 ประการ คือ

1) ปาฐโมกข์สังวรศีล คือมีความสำรวมตามสิกขาบทที่มาในพระปาฐโมกข์

โมกข์

2) อินทริยสังวรศีล คือมีความสำรวมระวังอินทริย 6 ประการ

3) ปัจจยสันนิตศีล คือศีลที่อาศัยปัจจัย 4 ประการ

4) อาชีวปาฐสัทธิตีล คือศีลที่บริสุทธิ์ในการเลี้ยงชีพ

2.1.2 ต้องรับนิคหกรรม ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ปาฐโมกข์สังวรศีล คือความสำรวมในพระปาฐโมกข์ เว้นข้อที่

พระพุทธเจ้าทรงห้ามกระทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าอนุญาต เมื่อพระภิกษุมีสัตถ์สังวรขึ้นเพียงไร

ย่อมเป็นฐานรองรับการอบรมสติปัญญา 4 ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นเพียงนั้น ดังปรากฏในสังยุตต
นิกาย มหาวารวรรค ว่า

ครั้งหนึ่งพระภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับครั้นแล้ว
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระ
ภาคทรงแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะพึงเป็นผู้เดียวหลีกออก
จากหมู่ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวเถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ดูก่อนภิกษุ เพราะนั่นแล เธอจงชำระเบื้องต้นใน
กุศลธรรมให้บริสุทธิ์เสียก่อน ก็อะไรเป็นเบื้องต้นของกุศลธรรม เธอจงสำรวมในปาฏิโมกข์
สังวร จงถึงพร้อมด้วยมารยาทและโคจร เห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ใน
สิกขาบททั้งหลาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแลเธอจักสำรวมในปาฏิโมกข์สังวร จักถึงพร้อมด้วย
มารยาทและโคจร เห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เมื่อ
นั้น เธออาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว พึงเจริญสติปัญญา 4 สติปัญญา 4 เป็นใจนุก่อนภิกษุ
เธอจงพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ
กัจจตภิขมาและโทมนัสใน โลกเสียเมื่อใด เธอจักอาศัยศีลดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญสติปญ
ฐาน 4 เหล่านี้ อย่างนี้ เมื่อนั้น เธอพึงหวังความเจริญในกุศลธรรม ได้ทีเดียว ตลอดคืนหรือวันที่
จักมาถึง ไม่มีความเสื่อม

ครั้งนั้นแล ภิกษุนั้นชื่นชมอนุโมทนาพระภิกษุของพระผู้มีพระภาคแล้ว ดูก
จากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป ภิกษุนั้นเป็นผู้เดียว
หลีกออกจากหมู่ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่นานนักก็กระทำให้แจ้งซึ่งที่สุด
แห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควร
ทำทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพิ่มความเป็นอย่างนี้มิได้มี ก็แล ภิกษุนั้นเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งใน
จำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย (ส.ส. 19/82-83/249-250)

อินทรีย์สังวรศีล คือ ความสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เมื่อเห็นรูปได้ยิน
เสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสถึงสัมผัสทางกาย และรู้ธรรมารมณ์ทางใจ ก็ไม่ยินดียินร้าย คือ ไม่
หลงใหลใฝ่ในกำหนด ยินดีติดอยู่ในอารมณ์ที่น่ารัก และไม่หลงเคียดแค้นชิงชังในอารมณ์ที่ไม่
น่ารัก กล่าวคือเห็นสักแต่ว่าเห็น ได้ยินสักแต่ว่าได้ยิน สัมผัสสักแต่ว่าสัมผัส เท่านั้น ไม่ให้เกิด

ความปรุ้งแต่งทางใจให้เกิดความยินดียินดีร้ายเป็นช่องให้อกุศลเจตสิกกรรมคือกิเลส อวิชา
คัณหหา อูปาทาน คลจิตใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมัน เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อน
(วิปปฏิสาร)ได้

พระสิริมังคลาจารย์ (2535 : 64-65) ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์มิ่งมงคลตถปิณีว่า
อินทรีย์สังวรศีลย่อมบริสุทธ์ เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นอาทีนพ (ผลฝ่ายชั่ว) ในอสังวร และ
อานิสงส์ (ฝ่ายดี) ในสังวร โดยปกติ จริ่งอยู่ ภิกษุนั้นเห็นอานิสงส์ (ในสังวร) โดยเป็นความ
เกษม และอาทีนพ (ในอสังวร) โดยเป็นภัย ย่อมบำเพ็ญศึกษาด้วยดีซึ่งอินทรีย์สังวรศีลนั้น
ก็อาทีนพและอานิสงส์ (ในสังวราสังวร) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในปฐม
สังเขยสูตรสพายตนวรรค อย่างนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ 6 เหล่านี้อันภิกษุไม่ฝึกไม่คุ้มครองไม่รักษาไม่
สำรวมย่อมนำมาซึ่งความทุกข์อันยิ่ง ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ 6 เป็นไฉน ? ภิกษุทั้งหลาย
ผัสสายตนะ 6 เหล่านี้ คือ

ผัสสายตนะคือจักขุ อันภิกษุไม่ฝึกไม่คุ้มครองไม่รักษาไม่สำรวมแล้ว ย่อมนำมา
ซึ่งทุกข์อันยิ่ง

ผัสสายตนะ คือ โสตะ ผัสสายตนะคือฆานะ ผัสสายตนะคือชีวหา ผัสสายตนะ
คือกาย

ผัสสายตนะ คือ ใจอันภิกษุไม่ฝึกไม่คุ้มครองไม่รักษา ไม่สำรวมแล้วย่อมนำมา
ซึ่งทุกข์อันยิ่ง

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ 6 เหล่านี้แล อันภิกษุไม่ฝึกไม่คุ้มครอง ไม่รักษา
ไม่สำรวมแล้ว ย่อมนำมาซึ่งทุกข์อันยิ่ง

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ 6 เหล่านี้ อันภิกษุฝึกดี คุ้มครองดีรักษาดี สำรวมดี
แล้ว ย่อมนำมาซึ่งสุขอันยิ่ง ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ 6 เหล่านี้เป็นไฉน ? ภิกษุทั้งหลาย
ผัสสายตนะ 6 เหล่านี้คือ

ผัสสายตนะคือจักขุ อันภิกษุฝึกดี คุ้มครองดี รักษาดี สำรวมดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่ง
สุขอันยิ่ง

ผัสสายตนะคือ โสตะ ผัสสายตนะคือฆานะ ผัสสายตนะคือชีวหา ผัสสายตนะ
คือกาย

ผัสสายตนะคือใจ อันภิกษุฝึกดี คู่มครองดี รักษาดี สำรวมดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่ง
สุขอันยิ่ง

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ 6 เหล่านี้แล อันภิกษุฝึกดี คู่มครองดี รักษาดีสำรวมดี
แล้ว ย่อมนำมาซึ่งสุขอันยิ่ง (ส.ส. 22/128 - 129/86)

ในคัมภีร์มังคลัตถปิฎก ได้แสดงโทษหรือผลฝ่ายไม่ดี (อาทีนพ) ในการไม่
สำรวมอินทรีย์ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณกำหนดด้วยความยินดี นิमितกัถี กำหนดด้วยความยินดีอนุ
พยัญชนะกัถี เมื่อตั้งอยู่พึงตั้งอยู่ได้ ถ้าว่า ภิกษุพึงทำกาลละเสียดในสมัยนั้น ไชริ์ ข้อที่เธอพึงถึง
คติ คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นฐานะมีอยู่ ภิกษุทั้งหลาย เราเห็น
อาทีนพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย โสตินทรีย์ อันภิกษุยอมแล้วด้วยขอเหล็ก คม ลูก โขน รุ่งโรจน์
โชติช่วง ยังประเสริฐ ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นอาทีนพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ฆานินทรีย์ อันภิกษุคว้านแล้วด้วยมีดตัดเล็บ คม ลูก โขน รุ่งโรจน์
โชติช่วงยังประเสริฐ ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นอาทีนพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย จิวหินทรีย์ อันภิกษุตัดด้วยมีด โคน คม ลูก โขน รุ่งโรจน์
โชติช่วง ยังประเสริฐ ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นอาทีนพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย กายินทรีย์ อันภิกษุแทงแล้วด้วยหอก คม ลูก โขน รุ่งโรจน์ โชติ
ช่วง ยังประเสริฐ ส่วนการถือนิมิต โดยอนุพยัญชนะใน โสภณัฐัพพะอันจะพึงรู้สีกด้วยกายไม่
ประเสริฐเลย

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณกำหนดด้วยความยินดี นิमितกัถี กำหนดด้วยความยินดี
อนุพยัญชนะกัถีเมื่อตั้งอยู่ พึงตั้งอยู่ ถ้าว่า ภิกษุพึงทำกาลละเสียดในสมัยนั้น ไชริ์ข้อที่เธอพึงถึง
คติ 2 อย่างคือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นฐานะมีอยู่ ภิกษุทั้งหลาย
เราเห็นอาทีนพนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้ (ส.ส. 18/221 - 222)

อาชีวาปริสุทริศล คือ ศิลที่ปริสุทธี ในการเลี้ยงชีพ ด้วยสัมมาอาชีวะ ละเว้นการ
ประกอบ“มิจฉาอาชีวะ” คือ พระภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมอาจอาศัยลำแข้งเป็นอยู่ ได้แก่
อาศัยการเที่ยวบิณฑบาตอาหารจากชาวบ้านเป็นอยู่ ไม่มีการทำมาค้าขายเลี้ยงชีพไม่ทำการ

หลอกลวงเขาเลี้ยงชีพ ไม่ประพฤติอนธนา คือการแสวงหาปัจจัย 4 ในทางที่ไม่สมควรแก่
สมณวิสัยพระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัมมาอาชีวะเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในพระธรรมวินัย
นี้ ละมิจลาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาอาชีวะภิกษุทั้งหลาย นี้เรากล่าวว่า สัมมาอาชีวะ

พระสิริมงคลจารย์ (2535 : 68-69) ได้อธิบายถึงปัจจัยที่เกิดขึ้น โดยไม่บริสุทธิ์
หรือโดยบริสุทธิ์ดังนี้ ปัจจัยที่มีความเกิดขึ้น โดยไม่บริสุทธิ์ ท่านอธิบายว่า “สิ่งโดยอ้อมเกิดขึ้น
เพราะอาศัยอนธนากรรมมีเวชกรรมที่ทรงห้าม เป็นต้น สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นอภัยปิยะทั้งนั้น
ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถาปฐมปวารณาสิกขาบท ท่านจึงกล่าวว่า “อภัยปิยะ โภชนะที่บังเกิดจาก
กุกกุสนกรรม มีเวชกรรมการอวดอุตริมนุสสรธรรม และอภัยปิยะวัตถุมีรูปิยะอันภิกษุยินดี
แล้วเป็นต้น ชื่อว่า อภัยปิยะ โภชนะเกิดขึ้นเพราะอนธนา อันพระพุทธเจ้าทรงติเตียน”

ส่วนกรรมของภิกษุผู้เป็นเหตุของพวกคฤหัสถ์ ท่านอธิบายไว้ว่าภิกษุรับกัถี
บอกรัถี ซึ่งสาส์นของคน 9 จำพวกนี้ คือ สหกรรมิก 5 ปีณฑุปลาต 1 ไวยาวัจกรของตน 1
มารดาบิดา 2 ควรอยู่ ส่วนของคนเหล่านี้ เป็นสาส์นที่เป็นกภัยปิยะเท่านั้น จึงควร

ก็ภิกษุใด รับสาส์นอื่นจากสาส์นที่เป็นกภัยปิยะของคนเหล่านี้ เดินไป ภิกษุนั้น
เป็นทุกกฏทุก ๆ ก้าว ภิกษุนั้นแม้บริโภคน โภชนะที่อาศัยกรรมนั้น ได้มาก็เป็นทุกกฏทุก ๆ คำ
กลืน แท้จริงปัจจัยที่เกิดขึ้นเพราะกุกกุสนกรรม ย่อมไม่ควรแก่สหกรรมิกทั้ง 5 ย่อมเป็นเช่น
กับปัจจัยที่เกิดขึ้นเพราะอวดอุตริมนุสสรธรรมอันไม่จริง และแลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะแล

ก็ภิกษุใด บริโภคปัจจัยที่เกิดขึ้นเพราะอนธนากรรมมีทุตกรรมและเวชกรรมเป็น
ต้นอาชีวะของภิกษุนั้น ชื่อว่า ไม่บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้นอันภิกษุเมื่อจะเสพปัจจัยที่มีความ
เกิดขึ้นบริสุทธิ์อย่างเดียว พึงงดเว้นปัจจัยที่มีความเกิดขึ้น ไม่บริสุทธิ์ ดุจอสระพินเสีย”

สำหรับปัจจัยที่เกิดขึ้น โดยบริสุทธิ์ ท่านอธิบายไว้ในปกรณวิเสสวิสุทธิมรรคว่า
“ปัจจัยทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากสงฆ์หรือคณะของภิกษุผู้ไม่กำหนดถือธุดงค์และเกิดขึ้นจาก
สำนักของพวกคฤหัสถ์ผู้เลื่อมใสด้วยคุณของภิกษุนั้นมีการแสดงธรรมเป็นต้น ชื่อว่า ปัจจัยที่มี
ความเกิดขึ้นอันบริสุทธิ์ ส่วนปัจจัยที่เกิดขึ้นจากสมณวัตรมีเที่ยวบิณฑบาตเป็นต้น ชื่อว่า
ปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นอันบริสุทธิ์ยิ่งที่เดียว

ปัจจัยที่เกิดขึ้นจากสมณวัตร มีเที่ยวบิณฑบาตเป็นต้น ของภิกษุผู้ถือธุดงค์และ
เกิดขึ้นจากสำนักของพวกคฤหัสถ์ผู้เลื่อมใสในธุดงค์คุณของภิกษุนั้น โดยอนุโลมข้อกำหนด
ธุดงค์ ชื่อว่า ปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นอันบริสุทธิ์”

2.2 กิริยาที่พึงสำรวม

คำว่า “อนสนา” ได้แก่ กิริยาในการแสวงหาเลี้ยงชีพในทางไม่ควร สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) ได้แสดงสรุปไว้พอเป็นเค้า ดังนี้ “อนสนา ได้แก่ กิริยาในการแสวงหาเลี้ยงชีพในทางไม่ควร แสดงโดยคำมี 2 คือ

2.2.1. การแสวงหาเป็นโลกวัชระ มีโทษทางโลก เช่นทำโจรกรรมหลอกหลวง ให้เขาเชื่อถือตัวอย่างในบาลีเช่นภิกษุอวดอุตริมนุสสรธรรม โดยตรงหรือโดยอ้อมและชักสื่อในระหว่างชายกับหญิงเพราะเหตุแห่งการเลี้ยงชีพ

2.2.2 การแสวงหาเป็นปิลลัตติวัชระ มีโทษทางพระบัญญัติ แสดงไว้ในบาลีด้วยทำวิญญูติคือการปากขอของคนไม่ควรขอหรือในเวลาไม่ควรขอ การแสวงหาที่ทำนห้ามอีกบางประการจัดเข้าในประเภทหลัง รวบรวมแสดงดังต่อไปนี้

1) ทำวิญญูติคือออกปากขอของคนที่ไม่ควรขอหรือเวลาที่ไม่ควรขอ (คฤหัสถ์ผู้มีใช้ญาติมิใช่ปวารณา ในเวลาปกติ เป็นคนไม่ควรขอ ในเวลาที่มีจิวรหายหรือถูกชิงขอเขาได้เฉพาะมุ่งห่มในเวลาอาพาธ ขอโภชนาและเภสัชเขาได้ ขอในเวลาไม่ควรนั้น คือขอต่อคฤหัสถ์เช่นนั้นในเวลาปกติที่ไม่ทรงอนุญาต)

2) แสวงหาลาภด้วยลาภ คือหาในเชิงให้เขาน้อย หมายเอาตอบแทนมาก

3) ใช้จ่าย रुपये ได้แก่การลงทูลหาผลประโยชน์ เช่นการทำการค้าขาย

เป็นตัวอย่าง

4) หากินในทางเวชกรรมหรือการหมอ

5) การทำปริตรได้แก่การนำมนต์สายสิญจน์เสกเป่าต่างๆ(ทำอนุญาตแต่สวดปริตร)ในอรรถกถาอนุญาตให้ทำเฉพาะคนเหล่านี้

1. สหธรรมิก
2. มารดาบิดา
3. คนอุปัฏฐากมารดาบิดา
4. ไวยาวัจกรของตน
5. คนป้อนจุปลาต
6. ญาติของตน
7. คนจรเข้ามาในวัด เจ็บไข้

2.3 เวชกรรมที่ต้องห้าม

ควรจะผ่อนลงมา ดังต่อไปนี้

2.3.1 เวชกรรมที่ห้าม ไว้ในวินีตวัตถุแห่งตติยปาราชิกสิกขาบท โดยปรับเป็นอาบัติทุกกณุนั้น คือ ทำในนอกรัตนกรอย เช่นกล่าวไว้ในท้องเรื่องอีกอย่างหนึ่ง ผู้ไม่สันตรู้เล็กน้อย ๆ ก็รักษาเขา วางยาผิด ๆ ถูก ๆ

2.3.2 เวชกรรมที่ห้าม โดยความปาปสมาจาร ในวิภังค์แห่งสังฆาติเสตสิกขาบทที่ 13 นั้น คือ การที่ถ่ายทอดตนลงในสกุลเขาใช้ในการรักษาเจ็บไข้ของตนในสกุลคู่เคียงกับยอมให้เขาใช้ไปข้างไหน นี้ผิดจากการที่เขาเชิญให้รักษา

2.3.3 เวชกรรมที่ห้าม โดยความอนเสนา ในอรรถกถาทั้งหลายนั้น คือ การรักษาโรคเรียกเอาขวัญข้าวค้ำรักษา เป็นการหาผลประโยชน์ภิกษุรับของถวายเพื่อแก้กมลแก่พระศาสนาแล้ว โดยไม่บริ โภคให้เสียแก่คฤหัสถ์เพื่อสงเคราะห์เขาทำให้หายไข้บริ โภคเสียศรัทธาเรียกว่าศรัทธาไทยให้ตกเสียเปล่าท่านแสดง “อนามัญฐบิณฑบาต” ท่านห้ามไม่ให้แก่คฤหัสถ์อื่น นอกจากมารดาบิดา ส่วนมารดาบิดานั้น เป็นภาระของภิกษุที่จะต้องเลี้ยงท่านอนุญาตเพื่อให้ได้ สมณจิวรก็เหมือนกัน ให้แก่มารดาบิดาได้”

ปัจจัยสันนิสิตศีล ท่านพระสิริมังคลาจารย์ ได้อธิบายว่า “ส่วนปัจจัยสันนิสิตศีล พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า “ปัจจุเวกขณสุทธิ” เพราะบริสุทธิได้ด้วยการพิจารณา เพราะฉะนั้นภิกษุเมื่อเห็นอาทินพในการบริ โภคปัจจัยที่ยังมิได้พิจารณา พึงพิจารณาปัจจัยทั้งหลาย

ดังได้สดับมา ภิกษุทั้งหลายในกาลก่อน โดยมากไม่พิจารณาแล้วบริ โภคปัจจัย จึงไม่พ้นจากนรกและกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน พระศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายชื่อว่าภิกษุไม่พิจารณา(ก่อน)แล้ว บริ โภคปัจจัย 4 ไม่ควร เพราะฉะนั้น ตั้งแต่บัดนี้ไป ท่านทั้งหลายพึงพิจารณา(ก่อน)แล้วจึงบริ โภค” ดังนี้ เมื่อจะทรงแสดงปัจจุเวกขณวิธิตรงวางแบบไว้โดยนัยเป็นต้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณา โดยปัญญาแล้ว จึงเสพจิวร” ตรัส(ต่อไป)ว่า “ชื่อว่าบริ โภคปัจจัยที่ยังมิได้พิจารณา ข่อมเป็นเช่นกับบริ โภคยาพิษอันแรงกล้า แม้นคนโบราณทั้งหลาย ไม่พิจารณาไม่รู้โทษแล้วบริ โภคยาพิษ เสวยทุกข์อย่างใหญ่” ดังนี้แล้ว

3. บทบาทหรือหน้าที่ต้องรับผิดชอบในฐานะเป็นผู้แทนวัด

3.1 พระสังฆาธิการผู้เป็นเจ้าของอาวาสหรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบด้านการปกครองตามพระราชบัญญัติมาตรา 37 (3) และ (4) แห่งพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 (2535 : 31) ดังนี้ มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

3.1.1 บำรุงวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

3.1.2 ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ของมหาเถรสมาคม

3.1.3 เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

3.1.4 ให้ความสะดวกตามสมควร ในการบำเพ็ญกุศลหน้าที่ของเจ้าอาวาสดังกล่าว

3.2 ในมาตรา 37 นี้ เป็นหน้าที่โดยภาพรวมลักษณะงานอย่างกว้างๆ มิได้ชี้ชัดถึงวิธีปฏิบัติแต่อย่างใด เพราะวิธีปฏิบัตินั้นได้กำหนดหรือจะกำหนดไว้ในกิจการประเภคนั้นๆหน้าที่เจ้าอาวาส ในมาตรา 37 ข้อที่ 2 เจ้าอาวาสจะต้อง “ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยกฎมหาเถรสมาคมข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม” ย่อมเห็นชัดว่าเจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด โดยตรงตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ดังนี้ คือ

3.2.1 ปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด

ปกครอง หมายถึง การคุ้มครองปกป้องรักษาให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ได้เป็นอยู่ด้วยความผาสุก ให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยตามสมควร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุข แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัดได้แก่ การปฏิบัติหน้าที่ 4 อย่างคือ

1) การปกป้องคุ้มครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ การปกป้องคุ้มครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ คือ การคอยปกป้องพ้องภัยอันตรายทั้งหลายภายนอก ไม่ให้เข้ามาเบียดเบียนทำร้ายพระภิกษุสามเณรหรือคฤหัสถ์ ที่อยู่ภายในวัดของตน ให้ความปลอดภัยอันตรายทั้งหลาย

เปรียบเสมือนแม่ไก่กางปีกออกปกป้องคุ้มครองลูกของตน ให้ลูกเข้าหลบอยู่ภายในวงปีก ในขณะที่เหยี่ยวจะโฉบลูกของตน

2) การดูแลรักษาบรรพชิตและคฤหัสถ์ การดูแลรักษาบรรพชิตและคฤหัสถ์ คือ การคอยดูแลความสุขความทุกข์คอยช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ที่อยู่ภายในวัด ดังคำพังเพยว่า “ยามมีงานก็ใช้ ยามป่วยใช้ก็รักษา” มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพื่อเป็นการสร้างบริษัทบริวารให้เกิดมีแก่ตน ดังคำกลอนว่า “บริวารมาเพราะน้ำใจดี บริวารหนีเพราะน้ำใจด บริวารหมดเพราะน้ำใจแข็ง” โดยนัยตรงกันข้าม “บริวารไม่มาเพราะน้ำใจไม่มี บริวารไม่หนีเพราะน้ำใจไม่ลด บริวารไม่หมดเพราะน้ำใจไม่แข็ง”

3) การควบคุมบรรพชิตและคฤหัสถ์ การควบคุมบรรพชิตและคฤหัสถ์ คือ การคอยควบคุมพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ทั้งหลายที่อยู่ภายในวัด ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนแก่กันละกัน ไม่ให้เกิดความทะเลาะวิวาทบาดหมางกันและกัน และการคอยควบคุมไม่ให้ไปก่อความทุกข์เดือดร้อนแก่ผู้อื่นภายนอกวัด ไม่ให้เบียดเบียนชาวบ้านทั้งหลาย

4) การกำจัดปัดเป่าบรรพชิตและคฤหัสถ์ การกำจัดปัดเป่าบรรพชิตและคฤหัสถ์ คือ การคอยกำจัดพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ทั้งหลายภายในวัดที่มีความประพฤติไม่ดีมีการปฏิบัติไม่ชอบ ก่อให้เกิดความเสียหายแก่วัดและพระศาสนาให้ออกไปเสียจากวัดจากพระศาสนาตามสมควรแก่ตามสมควรแก่โทษานุโทษ

3.2.2 สอดส่องบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด

สอดส่อง หมายถึง การตรวจตราและเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติตนของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงามรวมถึงควบคุมและบังคับบัญชาบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าวให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบ หรือคำสั่งมหาเถรสมาคม และรวมถึงการว่ากล่าวแนะนำชี้แจง ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่เอาใจใส่ ใครทำอะไรช่างมัน ชูระไม่ใช่ เพราะการทำอย่างนั้น เป็นการละเมียดจรรยาพระสังฆาธิการ และเป็นการผิดกฎหมายในฐานะเจ้าพนักงานละหน้าที่ที่จะต้องได้รับโทษตามสมควรแก่ความผิดทั้งนี้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งวัดและพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

3.2.3 การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล

การให้ความสะดวกในการในการบำเพ็ญกุศล คือ การช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนผู้มาติดต่อเกี่ยวกับบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ เช่น

- 1) ให้ความสะดวกในการขออาศัยใช้สถานที่ภายในวัด
- 2) ให้ความสะดวกในการขอยืมใช้วัสดุสิ่งของต่าง ๆ
- 3) ให้ความสะดวก ในการจัดนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ไปฉลองศรัทธา

ชาวบ้าน

- 4) ให้ความสะดวกในการช่วยแนะนำจัดศาสนพิธี ฯลฯ

เมื่อยามที่ชาวบ้านเขาจัดงานทำบุญที่วัด หรือที่บ้าน ก็ช่วยอำนวยความสะดวกให้เขาตามสมควร โดยไม่แสดงความรังเกียจหรือ โดยการแสดงตนเป็นคนเห็นแก่ได้ เช่น เขาต้องการจะยืมของอะไรก็ต้องเช่าทั้งสิ้น การทำเช่นนี้ เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่งเมื่อยามที่ชาวบ้านเขามีธุรกิจมาปรึกษาหารือ ก็ช่วยแนะนำชี้แจงให้เขาตามสมควรแก่สมณวิสัย เพื่อช่วยให้เขาได้รับความหวังกลับไป ไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะทำให้เขาต้องกลับไปด้วยความผิดหวัง

4. อำนาจของเจ้าอาวาส

4.1 อำนาจเจ้าอาวาส หมายถึง สิ่งที่เป็นอุปการะแก่การปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส เพื่อให้งานที่ปฏิบัติเป็นไปด้วยดีเป็นสิ่งที่มียู่กับหน้าที่เจ้าอาวาสมิไว้เพื่อใช้บังคับบัญชาผู้อยู่ในบังคับบัญชา โดยเฉพาะเกี่ยวกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ดังในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา 38 เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

4.1.1 ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

4.1.2 สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

4.1.3 สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัดทำงานภายในวัดหรือทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่ง โดยขอด้วยพระธรรมวินัยกฏมหาเถรสมาคม ขอบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม”

4.2 อำนาจเจ้าอาวาสตามมาตรา 38 นี้เป็นอำนาจเกี่ยวกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ หรือผู้จะเข้ามาอยู่ในปกครอง และผู้อยู่ได้ปกครองแยกพิจารณาได้ 3 อย่าง คือ

4.2.1 อำนาจรับคนเข้า หมายถึงอำนาจหน้าที่เจ้าอาวาสจะต้องใช้ดุลยพินิจในการรับคนเข้าอยู่ในวัดทั้งที่จะมาอยู่ประจำหรือเป็นการชั่วคราว ซึ่งอาจแยกเป็น 2 คือ

- 1) ห้ามมิให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์เข้าไปอยู่ในวัดโดยพลการ
- 2) อนุญาตให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์เข้าไปอยู่ในวัด

4.2.2 อำนาจเอาคนออก หมายถึง อำนาจที่เจ้าอาวาสจะต้องใช้ดุลยพินิจในการคัดคนไว้ในวัดหรือให้คนออกไปจากวัด ซึ่งอาจแยกได้เป็น 2 คือ

1) ให้คนคืออยู่ในวัด เป็นอำนาจโดยตรงของเจ้าอาวาส การเช่นนี้ ถือได้ว่าเป็นการปกป้องคุ้มครองคนดีให้มีที่อยู่อาศัย เพื่อให้โอกาสได้ฝึกฝนสร้างคุณงามความดี เป็นการสงเคราะห์คนดีโดยควรแก่ฐานะานุรูป ย่อมเป็นอำนาจสำคัญอย่างหนึ่งของเจ้าอาวาส แต่มิได้แสดงให้ปรากฏ ย่อมเป็นไปตามสังขาร

2) ให้คน ไม่คือออกไปจากวัดเป็นอำนาจโดยตรงอีกอันหนึ่งของเจ้าอาวาส อำนาจนี้ย่อมมีองค์ประกอบอันชัดเจน คือจะสั่งได้เฉพาะผู้ที่ไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส และโอวาทนั้นเป็น โอวาทอันชอบด้วยหน้าที่ที่เจ้าอาวาสตามความในมาตรา 37 ถ้าโอวาทนั้นเป็นโอวาทอันชอบด้วยหน้าที่แล้ว ผู้ถูกสั่งไม่อยู่ในโอวาท เจ้าอาวาสจึงจะสั่งให้ออกไปเสียจากวัดได้ และถ้าผู้ถูกสั่งขัดจิ้นยอมเป็นความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ แต่ถ้าโอวาทหรือคำสั่ง ไม่ชอบด้วยหน้าที่เจ้าอาวาส โอวาทหรือคำสั่งสิ่งนั้น ย่อมไม่มีผลสั่งหรือผู้รับโอวาทต้องปฏิบัติตามกลับ จะเป็นการใช้อำนาจในทางมิชอบ ซึ่งอาจเป็นเหตุได้รับโทษฐานละเมิดจริยาพระสังฆาธิการ และอาจเป็นเหตุให้ต้องรับผิดชอบในฐานะเจ้าพนักงานกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ตามประมวลกฎหมายอาญาได้ ข้อนี้ต้องระวังเป็นอย่างยิ่ง

4.2.3 อำนาจสั่งให้ทำงานและสั่งการลงโทษ อำนาจที่เจ้าอาวาสจะใช้สั่งการให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัดช่วยทำงานภายในวัด และอำนาจหน้าที่ที่จะสั่งลงโทษแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด ผู้ประพฤติดีคำสั่งของเจ้าอาวาส ซึ่งเป็น โทษที่เบากว่าเอาคนออก ซึ่งพอประมวลโทษได้ 2สถาน คือ

- 1) ให้ทำทัณฑ์บน
- 2) ให้ขอขมาโทษ

การลงโทษทั้ง 2 สถานนี้ เจ้าอาวาสจะสั่งลงโทษได้ เฉพาะกรณีที่ประพฤติดีคำสั่งเจ้าอาวาส และคำสั่งนั้นชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ

หรือคำสั่งมหาเถรสมาคม ถ้าคำสั่งเจ้าอาวาสไม่ชอบด้วยหลักดังกล่าว เจ้าอาวาสจะสั่งลงโทษมิได้เลย ถ้าขึ้นสั่งลงโทษ ย่อมเป็นการใช้อำนาจโดยมิชอบ ซึ่งอาจได้รับโทษฐานละเมิดจริยาพระสังฆาธิการ และอาจต้องรับผิดชอบในฐานะเจ้าพนักงานกระทำผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ ตามประมวลกฎหมายอาญา เป็นข้อที่ควรระวังอย่างยิ่ง

5. มีหน้าที่รับผิดชอบฐานะเป็นพระสังฆาธิการ

พระสังฆาธิการ หมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์นับตั้งแต่ตำแหน่งเจ้าคณะภาคลงมาถึงตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าอาวาส เรียกว่า พระสังฆาธิการ ในที่นี้ถ้าเอาคำทั้งสองมารวมเข้าด้วยกัน คือเจ้าอาวาสและรักษาการก็จะได้รับความหมายรักษาการเจ้าอาวาสว่า พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ปกครองวัดปฏิบัติหน้าที่แทนชั่วคราว

ในกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ 15 ตีร มาตรา 20 ทวิ(พ.ศ. 2535) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 80 ฉบับพิเศษ (2) วันที่ 25 พฤศจิกายนพ.ศ. 2535 ดังต่อไปนี้ (“พระราชบัญญัติคณะสงฆ์” (ฉบับที่ 2), 2535 : 26)

ข้อ 4 ในกฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ พระสังฆาธิการ หมายถึงพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ดังต่อไปนี้

- (1) เจ้าคณะใหญ่
- (2) เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค
- (3) เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด
- (4) เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ
- (5) เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบลเจ้าอาวาส
- (6) เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

ส่วนตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่น จะต้องมีระเบียบมหาเถรสมาคมกำหนดเทียบกับตำแหน่งที่กล่าวแล้ว

ข้อ 5 พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งตามความในข้อ 4 ต้องมีคุณสมบัติทั่วไปดังต่อไปนี้

- (1) มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
- (2) มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
- (3) มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย

- (4) เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
- (5) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพ ไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบหรือเป็น โรคเรื้อน หรือเป็นวัณ โรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ
- (6) ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษ ในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน
- (7) ไม่เคยถูกลดลดอนหรือปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน
- ข้อ 25 พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่งดังนี้

- (1) มีพรรษาพ้น 5 และ
- (2) เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่น

นั้น

ข้อ 26 ในการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสนอกจากพระอารามหลวงในตำบลใด ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลกับเจ้าคณะอำเภอปรีกษาสงฆ์ และทายกทายิกาแห่งวัดนั้น พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามข้อ 6 และข้อ 25 ถ้าปรีกษาเห็นพ้องกันในพระภิกษุรูปหนึ่งรูปใดก็ดีหรือเห็นแตกต่างกันในพระภิกษุหลายรูปก็ดี ให้เจ้าคณะอำเภอ รายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาถ้าเจ้าคณะจังหวัดเห็นสมควรในพระภิกษุรูปใดก็ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าอาวาส

ข้อ 27 ในการแต่งตั้งรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส นอกจากพระอารามหลวง ให้เจ้าอาวาสวัดนั้น พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตาม ข้อ 6 และข้อ 26 เสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เพื่อเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง

การพ้นจากตำแหน่งหน้าที่พระสังฆาธิการ

ข้อ 35 พระสังฆาธิการ ย่อมพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ เมื่อ

- (1) ถึงมรณภาพ
- (2) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ
- (3) ลาออก
- (4) ย้ายสำนักที่อยู่ออกไปนอกเขตอำนาจหน้าที่
- (5) ยกเป็นกิตติมศักดิ์
- (6) รับตำแหน่งหน้าที่สูงขึ้น หรือเป็นที่ปรีกษา
- (7) ให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่

(8) ถูกปลดจากตำแหน่งหน้าที่

(9) ถูกถอนจากตำแหน่งหน้าที่

ข้อ 36 พระสังฆาธิการรูปใดประสงค์จะลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ ก็ยอมทำได้ เมื่อผู้มีอำนาจแต่งตั้ง ได้พิจารณาอนุญาตแล้ว จึงเป็นอันพ้นจากตำแหน่งหน้าที่

ข้อ 37 ในกรณีที่พระสังฆาธิการทุกตำแหน่งเว้นเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค ย้ายสำนักที่อยู่ออกไปนอกเขตอำนาจหน้าที่ของตน โดยได้รับอนุญาตหรือคำสั่งของผู้มีอำนาจแต่งตั้งพระสังฆาธิการรูปนั้นยอมพ้นจากตำแหน่งหน้าที่นั้นแล้ว ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเดิม

ข้อ 38 พระสังฆาธิการรูปใด ตำแหน่งหน้าที่โดยเรียบร้อยตลอดมาจนถึงชรา ทูพพลภาพหรือพิการสมควรได้รับปลดปล่อยภาระเพื่อให้พักผ่อนหรือรักษาตัวก็ให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งพิจารณาเป็นกิตติมศักดิ์

ข้อ 39 ในกรณีที่พระสังฆาธิการ ตั้งแต่ตำแหน่งรองเจ้าคณะตำบลขึ้นไป ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่พระสังฆาธิการสูงกว่าเดิม พระสังฆาธิการรูปนั้นยอมพ้นจากตำแหน่งหน้าที่เดิม เว้นแต่ในกรุงเทพมหานคร

ข้อ 40 การให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ ให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งกระทำได้ในกรณีที่ พระสังฆาธิการหย่อนความสามารถ ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งของตน

ข้อ 41 การปลดและการถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่ ให้เป็นไปตามที่บัญญัติไว้ในหมวด 4 แห่งกฎหมายธรรมนูญ

ข้อ 42 เมื่อพระสังฆาธิการพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งตาม ความในข้อ 35 ให้ผู้บังคับบัญชารายงาน โดยลำดับจนถึงผู้มีอำนาจแต่งตั้งภายใน 30 วัน และ ให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งแจ้งให้กรมศาสนาทราบภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ ได้รับรายงานจรรยาพระสังฆาธิการ

ข้อ 43 พระสังฆาธิการต้องเชื่อเพื่อต่อพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎหมายธรรมนูญ หมวด บังคับ ระเบียน คำสั่งมติ ประกาศพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช สั่งวร และปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด

ข้อ 44 พระสังฆาธิการต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่ง โดยชอบด้วยอำนาจหน้าที่ ถ้าไม่เห็นพ้องด้วยคำสั่งนั้น ให้เสนอความคิดเห็นคัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ ได้รับทราบคำสั่ง และเมื่อได้คัดค้านดังกล่าวมานั้น

แล้ว แต่ผู้สั่งมิได้ออกลอนหรือแก้คำสั่งนั้น ถ้าคำสั่งนั้นได้ผิดพระวินัยต้องปฏิบัติตาม แล้ว รายงานจนถึงผู้สั่ง

ในกรณีที่มีการตัดทานคำสั่งดังกล่าวในวรรคแรกให้ผู้ส่งรายงานพฤติการณ์ ทั้งหมด ไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตนเพื่อพิจารณาสั่งการในการปฏิบัติหน้าที่ห้ามมิให้ทำการ ข้ามผู้บังคับบัญชาเหนือตน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตพิเศษชั่วคราว

ข้อ 45 พระสังฆาธิการต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวังมิให้เกิด ความเสียหายแก่การคณะสงฆ์และการพระศาสนา และห้ามมิให้ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุอัน ควร

ข้อ 46 พระสังฆาธิการ ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบและห้ามมิให้ใช้อำนาจหน้าที่ ในทางที่ไม่สมควร

ข้อ 47 พระสังฆาธิการ ต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตนและผู้อยู่ใน ปกครอง

ข้อ 48 พระสังฆาธิการ ต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีในหมู่คณะและช่วยเหลือซึ่ง กันและกันในทางที่ชอบ

ข้อ 49 พระสังฆาธิการต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์และการ พระศาสนา

ข้อ 50 พระสังฆาธิการต้องรักษาข้อความอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ที่ยัง ไม่ควร เปิดเผยการรักษาจริยา

ข้อ 51 ให้ผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นมีหน้าที่ควบคุมและแนะนำชี้แจงหรือสั่ง ให้ผู้อยู่ในบังคับบัญชาปฏิบัติตามจริยา โดยเคร่งครัด

ถ้าผู้บังคับบัญชารู้ว่าผู้อยู่ในบังคับบัญชาละเมิดจริยาต้องพิจารณาว่าความ ละเมิดของผู้อยู่ในบังคับบัญชารูปนั้น อยู่ในอำนาจที่ตนจะสั่งลงโทษได้หรือไม่ ถ้าอยู่ใน อำนาจหน้าที่ตนจะสั่งลงโทษได้ ก็ให้สั่งลงโทษแล้วรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตนถ้า เห็นว่าความละเมิดนั้นควรจะลงโทษหนักกว่าที่ตนมีอำนาจจะลงโทษ ได้ก็ให้รายงาน ผู้บังคับบัญชาเหนือตนขึ้นไป เพื่อพิจารณาลงโทษตามควร ผู้บังคับบัญชารูปใดไม่จัดการ ลงโทษผู้อยู่ในบังคับบัญชาที่ละเมิดจริยาหรือจัดการลงโทษโดยไม่สุจริตให้ถือว่าผู้บังคับ- บัญชารูปนั้นละเมิดจริยา

ข้อ 52 พระสังฆาธิการรูปใด ถูกผู้บังคับบัญชาสั่งลงโทษฐานละเมิดจรรยาต้องปฏิบัติตามทันทีถ้าเห็นว่า คำสั่งลงโทษไม่เป็นธรรมก็มีสิทธิร้องทุกข์ได้ตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการร้องทุกข์ แต่ถ้าปรากฏว่าเป็นการร้องทุกข์เท็จให้ถือว่าเป็นการละเมิดจรรยา

ข้อ 53 พระสังฆาธิการรูปใดประพฤติละเมิดจรรยาต้องได้รับโทษฐานละเมิดจรรยาอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

- (1) ถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่
- (2) ปลดจากตำแหน่งหน้าที่
- (3) คำหนิโทษ
- (4) ภาคทัณฑ์

ข้อ 54 การถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่นั้น จะทำได้ต่อเมื่อพระสังฆาธิการละเมิดจรรยาอย่างร้ายแรงแม้ข้อใดข้อหนึ่ง ดังต่อไปนี้

- (1) ทุจริตต่อหน้าที่
- (2) ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุอันสมควรเกินกว่า 30 วัน
- (3) ขัดคำสั่งอันชอบธรรมด้วยการคณะสงฆ์ และการขัดคำสั่งเป็นเหตุให้เกิด

ความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่การคณะสงฆ์

(4) ประมาทเลินเล่อในหน้าที่เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่การคณะสงฆ์

(5) ประพฤติชั่วอย่างร้ายแรงในกรณีเช่นนี้ให้ผู้บังคับบัญชารายงานโดยลำดับจนถึงผู้มีอำนาจแต่งตั้ง เมื่อได้สอบสวนและได้ความจริงตามรายงานนั้นแล้วให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งสั่งถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่ได้

ข้อ 55 พระสังฆาธิการรูปใดต้องอธิกรณ์หรือถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีอาญาและอยู่ในระหว่างพิจารณาวินิจฉัยหรือมีกรณีต้องหาว่าละเมิดจรรยาอย่างร้ายแรงและอยู่ในระหว่างสอบสวนถ้าผู้บังคับบัญชาเห็นว่า จะให้คงอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ในระหว่างพิจารณาหรือสอบสวนจะเป็นการเสียหายแก่การคณะสงฆ์ จะสั่งให้พักจากตำแหน่งหน้าที่ก็ได้การให้พักจากตำแหน่งหน้าที่นั้นให้พักตลอดเวลาที่พิจารณาหรือสอบสวน เมื่อพิจารณาหรือสอบสวนเสร็จแล้ว ถ้าปรากฏว่าพระสังฆาธิการที่ถูกสั่งให้พักนั้นไม่มีความผิด และไม่มลทินความผิดเลยผู้บังคับบัญชาผู้สั่งให้พักต้องสั่งให้พระสังฆาธิการรูปนั้นกลับดำรง

ตำแหน่งเดิม เมื่อได้สั่งพักจากตำแหน่งหน้าที่นั้น หรือสั่งให้กลับดำรงตำแหน่งเดิมแล้ว ให้รายงานโดยลำดับจนถึงผู้มีอำนาจแต่งตั้ง และแจ้งให้กรมการศาสนาทราบภายในกำหนด 30 วันนับแต่วันสั่งแต่งตั้งปรากฏว่า ถึงแม้การพิจารณาหรือสอบสวน จะไม่ได้ความสัต์ยว่าได้กระผิด แต่มีมลทิน หรือมัวหมอง ให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งพิจารณาดูถ้าเห็นว่าจะให้กลับเข้ารับหน้าที่อีก อาจเสียหายแก่การคณะสงฆ์ ก็สั่งปลดจากตำแหน่งหน้าที่ได้

ข้อ 56 การดำเนินโทษนั้น จะกระทำได้อต่อเมื่อพระสังฆาธิการรูปใดละเมิดจริยาซึ่งไม่ร้ายแรงถึงกับถอดถอน หรือปลดจากตำแหน่งหน้าที่มีเหตุที่ผู้บังคับบัญชาเห็นสมควรปรานี ในกรณีเช่นนี้ให้ผู้บังคับบัญชาสั่งดำเนินโทษ โดยแสดง ความคิดของพระสังฆาธิการรูปนั้น ให้ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรและจะให้ทำทัณฑ์บนไว้ด้วยก็ได้การดำเนินโทษเช่นนี้ให้มีกำหนดไม่เกินสามปีนับแต่วันสั่งลงโทษ แต่เมื่อผู้บังคับบัญชาเห็นว่าพระสังฆาธิการรูปนั้นกลับปฏิบัติดีในทางคณะสงฆ์พอสมควรแล้วจะสั่งลบล้างการดำเนินโทษก่อนครบกำหนดก็ได้ หากในระหว่างกำหนดที่สั่งลงโทษไว้ พระสังฆาธิการรูปนั้นละเมิดจริยาในกรณีเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันซ้ำอีก ให้ถือว่าเป็นการละเมิดจริยาอย่างร้ายแรง

ข้อ 57 กรณีดังกล่าวแล้วในข้อ 56 ถ้าผู้บังคับบัญชาเห็นว่ายังไม่ควรลงโทษถึงดำเนินโทษควรลงโทษเพียงภาคทัณฑ์ ก็ให้มีอำนาจลงโทษภาคทัณฑ์ได้โดยแสดงความคิดของพระสังฆาธิการรูปนั้น ให้ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรและจะให้ทำทัณฑ์บนไว้ด้วยก็ได้การลงโทษภาคทัณฑ์นี้ ให้มีกำหนดไม่เกินหนึ่งปีนับแต่วันสั่งลงโทษแต่เมื่อผู้บังคับบัญชาเห็นว่า พระสังฆาธิการรูปนั้นกลับปฏิบัติดีในทางการคณะสงฆ์พอสมควรแล้วจะสั่งลบล้างการภาคทัณฑ์ก่อนครบกำหนดก็ได้ หากในระหว่างกำหนดที่สั่งลงโทษไว้พระสังฆาธิการรูปนั้นละเมิดจริยาอีก ให้ลงโทษสถานอื่นถัดขึ้นไปตามควรแก่กรณีข้อ 58 เมื่อมีการลงโทษตามข้อ 56 หรือข้อ 57 แล้วให้ผู้สั่งลงโทษรายงานผู้บังคับบัญชาเหนือตนทราบ

6. มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย

พระสังฆาธิการผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบในฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ตามความในมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2. 2535 : 31) ดังต่อไปนี้

มาตรา 45 ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกรเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา และตามความในมาตรา 148 และ มาตรา 157 แห่งประมวลกฎหมายอาญา ดังต่อไปนี้

มาตรา 148 ผู้ใดเป็นเจ้าพนักงานใช้อำนาจในตำแหน่งโดยมิชอบข่มขืนใจหรือจู่ใจเพื่อให้บุคคลใดมอบให้ หรือหามาให้ซึ่งทรัพย์สินหรือประโยชน์แก่ตนเองหรือผู้อื่น ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึงยี่สิบปี หรือปรับตั้งแต่สองพันบาทถึงสี่หมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

เฉลิมพล โสมอินทร์ (2547 : 7) ได้กล่าวถึงเจ้าอาวาสเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมายไว้ว่า เจ้าอาวาสผู้ได้รับการแต่งตั้งถูกต้องตามกฎหมายแล้วนั้นถือว่าเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมายและรวมถึง ไวยาวัจกรด้วย ทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้

คำว่า เจ้าพนักงาน นั้น ได้แก่ บุคคลผู้ทำงานให้แก่รัฐ โดยได้รับเงินเดือนจากงบประมาณแผ่นดินประเภทเงินเดือน ซึ่งได้แก่ข้าราชการ โดยทั่วไปนั่นเอง

ผลของการเป็นเจ้าพนักงานเมื่อเจ้าอาวาสและไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความหมายแห่งกฎหมายอาญาแล้ว ย่อมมีผลต่อการประพฤติปฏิบัติของเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรนั่นเอง และมีผลต่อบุคคลผู้จำเป็นต้องปฏิบัติต่อเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรนั้นด้วย หากความผิดนั้นผิดต่อกฎหมายอาญา ก็มีผลเป็นเจ้าพนักงานกระทำผิด ซึ่งต้องรับโทษหนักกว่าบุคคลธรรมดากระทำผิด ในทางตรงกันข้ามบุคคลผู้กระทำต่อเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรก็เช่นกัน อาจต้องรับโทษหนักขึ้นก็ได้ การขัดคำสั่งเจ้าอาวาสหรือขัดคำสั่งของ ไวยาวัจกร อาจมีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา เป็นต้น

ความผิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพนักงาน

- 6.1 ความผิดฐานดูหมิ่นเจ้าพนักงาน
- 6.2 ความผิดฐานทำร้ายเจ้าพนักงาน
- 6.3 ความผิดฐานแจ้งความเท็จต่อเจ้าพนักงาน
- 6.4 ความผิดฐานต่อสู้อับชวางเจ้าพนักงาน
- 6.5 ความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน
- 6.6 ความผิดฐานเจ้าพนักงานเรียกสินบน
- 6.7 ความผิดฐานแสดงตนเป็นเจ้าพนักงาน
- 6.8 ความผิดฐานเจ้าพนักงานใช้อำนาจอันมิชอบ

6.9 ความผิดฐานเจ้าพนักงานยกยอกทรัพย์

6.10 ความผิดฐานเจ้าพนักงานปลอมแปลงเอกสาร

6.11 ความผิดฐานเจ้าพนักงานทุจริต

6.12 ความผิดฐานเจ้าพนักงานปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติโดยมิชอบ เป็นต้น

จากคุณสมบัติการเป็นพระสังฆาธิการดังกล่าวมา พอสรุปได้ว่า คุณสมบัติ จริยา และอำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการผู้ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆาธิการชั้นใด ๆ ก็ตามต้องมีคุณสมบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ที่กำหนดไว้หากไม่มีหรือมีไม่ครบก็แต่งตั้งให้เป็นพระสังฆาธิการไม่ได้เหมือนคุณสมบัติเบื้องต้นของบุคคลจะเข้ารับราชการตามพระราชบัญญัติ ระเบียบข้าราชการพลเรือนที่กำหนดว่าต้องมีสัญชาติไทยอายุ 18 ปี ไม่เป็นผู้บกพร่องในศีลธรรมอันดี เป็นต้น

บริบทของวัดอำเภอเมืองหนองคาย

1. ความหมายของวัด

วัดเป็นหน่วยงานปกครองและหน่วยดำเนินกิจการคณะสงฆ์และกิจการพระศาสนาที่สำคัญที่สุดและเป็นฐานอันสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา วัดในพระพุทธศาสนามีอยู่มากมายทั่วประเทศทั้งในตัวจังหวัดและในชนบท

คำว่า “วัด” เป็นคำเรียกชื่อศาสนสถานแบบคำไทย โดยที่มาของคำว่า “วัด” นี้ยังไม่มีข้อยุติ บางคนอธิบายว่า มาจากคำว่า “วัดวา” ในภาษาบาลี แปลว่า เป็นที่สนทนาธรรมบ้างก็ว่ามาจาก “วัตร” อันหมายถึง กิจปฏิบัติหรือหน้าที่ของพระภิกษุที่พึงกระทำ หรือแปลอีกอย่างว่าการจำศีล ซึ่งวัด(วัตร) ตามนัยยะนี้จึงน่าจะหมายถึง สถานที่ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่พักจำศีลภาวนา หรือสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ปฏิบัติภารกิจที่พึงกระทำนั่นเอง แต่ก็มีบางคนสันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “วัดวา” อันหมายถึง การกำหนดขอบเขตของดินแดนที่สร้างเป็นศาสนสถาน เพราะวัดก็บวามีความหมายอย่างเดียวกัน คือการสอบขนาด หรือปริมาณของสิ่งต่าง ๆ เช่น ความยาว ความกว้าง เป็นต้น วัดในนัยยะอย่างหลังนี้จึงหมายถึง พื้นที่

แต่เดิมครั้งพุทธกาลนั้น มีการใช้คำว่า “อาราม” เป็นคำเรียกชื่อ ศาสนสถานในทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เรียกเสนาสนะที่มีผู้ศรัทธาถวายพระพุทธองค์ในระยะแรก ๆ เช่น “เชตวันาราม” หรือชื่อเต็มว่า “เชตวัน อนาถบิณฑิกสุส อาราม” ซึ่งมีความหมายว่า

“สวนของอนาถบิณฑิกที่ป่าเขต” หรือ “เวฬุวนาราม” หรือ “บุปผาราม” เป็นต้น โดย “อาราเม” หรือ “อาราม” แปลว่า วัด และสวนเป็นที่น่ารื่นรมย์ และในคำอ่านของไทย แปลว่า สวน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, 2546 : 1368)

นอกจากนี้ในเวลาต่อมายังมีคำที่ใช้เรียกอีกอย่างว่า “วิหาระ” หรือ “วิหาร” อย่างไรก็ตามก็ยังมีคำที่ให้ความหมายว่าวัดอยู่อีกชื่อหนึ่ง คือ “อาวาส” ดังชื่อเรียกสมภารผู้ครองวัดว่า “เจ้าอาวาส” ซึ่งแปลว่าผู้เป็นใหญ่ในวัด หรือชื่อเรียกวัด เช่น เทพศิรินทรवास (เทพ+ ศิรินทรา+ อาวาส) โดยปกติคำว่า “อาวาส” ไม่เป็นที่นิยมใช้กันในความหมายว่าวัด ทั้งนี้เพราะนิยมนำไปใช้กับความหมายที่แคบกว่าคำว่า “อาราม” โดยมักให้ความหมายในเชิงที่เป็นตัวเรือนที่อยู่อาศัยมากกว่า อาวาสจึงเสมือนเป็นที่อยู่ส่วนย่อยภายในอารามที่หมายถึงพื้นที่ที่เป็นศาสนสถานทั้งเขต

กรมการศาสนา (2542 : 1) ได้ให้ความหมายของวัดว่า “วัด” หมายถึง สถานที่ทางศาสนา ตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารถาวรวัตถุต่าง ๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธศาสนิกชนทุกคนทั้งทางด้านจิตใจ และกิจกรรมตามประเพณีนิยมวัด

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย เป็นสถาบันศาสนาหรือที่ตั้งแห่งสถาบันทางศาสนาของสังคม ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอหรือจังหวัด เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือพระอารามหลวงที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง จะมีฐานะเป็นที่ตั้งของสถาบันศาสนาของสังคมไทยทั้งประเทศ ตามความหมายนี้ วัดจะเป็นคำรวมที่ใช้เรียกสถาบันทางศาสนาของสังคม ซึ่งรวมเอาศาสนวัตถุ ศาสนสถานและศาสนธรรมไว้ด้วยกัน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 1059) ได้ให้ความหมายของวัดไว้ว่า วัด หมายถึง สถานที่ทางศาสนา โดยปกติมีโบสถ์ วิหารและที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวช เป็นต้น

ทวี เขจรกุล (2547 : 13) กล่าวว่า วัด หมายถึง พุทธสถานซึ่งเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อประกอบศาสนกิจต่างๆ ตามความเชื่อทางศาสนา ต้องได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นโดยชอบด้วยหลักเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และวัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา หรือเรียกว่า สำนักสงฆ์

1.1 วัดเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคมอีกด้วย วัดทุกวัดมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน แต่ในทางพระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกันอยู่อีก ดังนั้น ตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้จำแนกวัดออกเป็น 2 อย่าง คือ

1.1.1 วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ อาราม เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทางพระวินัย โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วพร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยได้ทุกประการ เป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัย โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป คำว่า วิสุงคามสีมา หมายถึง เขตพื้นที่ที่พระภิกษุสงฆ์ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเพื่อใช้จัดตั้งวัดขึ้น แต่ในทางปฏิบัตินั้นเป็นการขอพระบรมราชานุญาตเฉพาะแต่บริเวณที่ตั้งพระอุโบสถเท่านั้น

1.1.2 สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งเป็นวัด รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้น แต่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาสามารถใช้เป็นสถานที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ ซึ่งฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้ว แต่ฐานะทางพระวินัยยังไม่พร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยทุกประการได้ ดังนั้นสำนักสงฆ์จึงไม่มีโรงพระอุโบสถเพื่อใช้เป็นที่ทำสังฆกรรม

1.2 ตามมาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้จำแนกที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด ดังนี้ คือ

1.2.1 ที่วัด คือ ที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น

1.2.2 ที่ธรณีสงฆ์ คือ ที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด

1.2.3 ที่กัลปนา คือ ที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

1.3 ในภาษาบาลีที่ไทยรับมาใช้ ยังมีคำที่มีความหมายตรงกับ คำว่า “วัด” อีก 3 คำ คือ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2546 : 239, 352)

1.3.1 อาราม แปลว่า วัด ที่เป็นที่มายินดี สวณเป็นที่รื่นรมย์ ความเพลิดเพลิน ความยินดีความรื่นรมย์ ในทางพระวินัยที่เกี่ยวกับของสงฆ์ หมายถึง ของปลูกสร้างในอารามตลอดจนต้นไม้ในส่วนที่แปลว่า สวณ มาจากในสมัยพุทธกาลนั้นพุทธศาสนิกชนนิยมถวายสวนให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ เช่น เวฬุวันวนารามเป็นสวนที่พระเจ้าพิมพิสารถวายให้เป็นที่ประทับแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ หรือเชตะวันวนาราม เป็นสวน

ที่โอนาถบิณฑิกเศรษฐีถวายแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ เพื่อให้เป็นที่ประทับแก่พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวก เป็นต้น

1.3.2 อาวาส แปลว่า ที่อยู่ โดยปกติหมายถึงที่อยู่ของพระสงฆ์ คือ ซึ่งเป็นความหมายที่กว้าง แต่ถ้าจะจำกัดขอบเขตให้แคบลง หมายถึง วัด ก็ต้องมีภิกษุศัพท์ เป็นคำจำกัดความข้างหน้า ภิกษุนามวาโส แปลว่า ที่อยู่ของภิกษุสงฆ์ คือวัด โดยธรรมดาในอภิธานปป์ทีปิกา ท่านแปลว่า เรือน เป็นไวพจน์ของคำว่า “ฆร” เป็นต้น

1.3.3 วิหาร แปลว่า ที่อยู่ ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานคู่กับความหมายคล้ายกับอาวาส แต่ตามพระวินัย เช่น ในมหาลลกลสิกขาบทต้นแห่งสังฆาทิเสสและในอนุศาสน์ ท่านหมายเอาสิ่งปลูกสร้างเป็นหลังและสังเกตในที่ทั่วไปดูเหมือนเป็นสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ปูน คือ เป็นพวกตึก แต่เพราะวิหารนั้นสร้างไว้ในที่อยู่ของภิกษุทั้งหลาย จึงพลอยเรียกว่า วิหาร ซึ่งเท่ากับคำว่า วัด ในภาษาไทย

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า วัดเป็นสถานที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นที่พำนักอยู่อาศัยของพระสงฆ์ได้ใช้เป็นสถานที่ฝึกฝนพัฒนาตนเองและประกอบศาสนกิจ วัดเป็นสถานที่เผยแผ่สิ่งดีงามให้แก่พระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนได้ใช้เป็นทำวัตรปฏิบัติธรรมและทำกิจกรรมต่าง ๆ อีกทั้งเป็นสถานที่สาธารณะและอำนวยความสะดวกให้แก่ชนทุกชั้นทุกวัย จึงนับได้ว่าวัดมีคุณูปการอย่างสูงต่อพุทธศาสนิกชนตราบนานเท่าจนถึงทุกวันนี้

พระสุพิศ วันทะวงษ์ (2551: 15) กล่าวว่า วัด หมายถึง สถานที่อันเป็นที่อยู่ของนักบวชในศาสนา เป็นที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อทางศาสนา ตลอดทั้งเป็นศูนย์รวมจิตใจของศาสนิกชน โดยมีเจ้าอาวาสเป็นคณบดีและเป็นที่ยอมรับนับถือของคนในชุมชน นอกจากนี้แล้วยังเป็นแหล่งรวบรวมและเก็บรักษาศิลปกรรมต่างๆเป็นที่สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

พระมหาปริวัฒน์ คุลนิวัต (2553:17) กล่าวว่า วัด หมายถึง ศูนย์กลางของศาสนาและวัฒนธรรมที่ผู้คนใช้เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตและเป็นเอกลักษณ์ของสังคม เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นปูชนียสถานเป็นที่พำนักที่อยู่อาศัยของพุทธบริษัท และให้บริการแก่ชุมชนสังคมนั้นๆตามความเหมาะสมไม่ว่าด้านการศึกษา สาธารณสงเคราะห์สรุปได้ว่า วัด หมายถึง พุทธสถานซึ่งเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อประกอบศาสนกิจต่างๆตามความเชื่อทางศาสนา ต้องได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้น โดยชอบด้วยหลักเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505แก้ไขเพิ่มเติม โดย

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และวัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา หรือเรียกว่า สำนักสงฆ์

2. ประเภทของวัด

ปัจจุบันได้มีการแบ่งวัดออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.1 วัดพระอารามหลวง คือ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ดี พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่งหรือแก่วัดเองก็ดี มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ทรงสร้างขึ้นหรือสร้างขึ้น หรือทรง โปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้น แล้วน้อมเกล้า น้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์ และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วยในปัจจุบันนี้ วัดที่ได้ยกย่องขึ้นเป็นพระอารามหลวงนั้น ต้องมีลักษณะถูกต้องตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง พ.ศ. 2518 จึงจะนับเป็นพระอารามหลวงได้

2.1.1 ชั้นแห่งพระอารามหลวง

การกำหนดแบ่งชนิดของพระอารามหลวง มีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2458 ได้กำหนดแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ พระอารามหลวงชั้นเอก พระอารามหลวงชั้นโท และพระอารามหลวงชั้นตรี มีดังนี้ (กรมศิลปากร. 2540 : 9-10)

1) พระอารามหลวงชั้นเอก คือ วัดที่มีเจดีย์สถานสำคัญ วัดที่บรรจุบรมอัฐิหรือวัดที่มีเกียรติอย่างสูงมี 3 ระดับ ได้แก่ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร วรมหาวิหาร

2) พระอารามหลวงชั้นโท คือ วัดที่เจดีย์สถานสำคัญ หรือวัดที่มีเกียรติ มี 4 ระดับ ได้แก่ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร วรมหาวิหาร วรวิหาร

3) พระอารามหลวงชั้นตรี คือ วัดที่มีเกียรติ วัดประจำหัวเมืองหรือวัดสามัญ มี 3 ระดับ ได้แก่ ราชวรวิหาร วรวิหาร สามัญ

2.1.2 ชนิดและขนาดแห่งพระอารามหลวง

ชนิดและขนาดแห่งพระอารามหลวง ได้แก่

1) ราชวรวิหาร คือ พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์

2) วรวิหาร คือ พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ พระราชทานเป็นเกียรติยศแต่ผู้ดำศักดิ์ลงมาแก่วัด รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง ควรยกเป็นเกียรติยศ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นวัดที่มีเกียรติ

3) ราชวรมหาวิหาร คือ พระอารามชนิดราชวรมหาวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่โต และมีของก่อสร้างใหญ่โต

4) วรมหาวิหาร คือ พระอารามชนิดวรมหาวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่โต และมีของก่อสร้างใหญ่โต

5) สามัญ คือ พระอารามหลวงที่ไม่เข้าในหลักเกณฑ์ดังกล่าว จะไม่สว่ยต่อท้ายชื่อ คงใช้เฉพาะชื่อวัดเท่านั้น

2.2 วัดราษฎร์ คือ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นตามศรัทธา และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทำนุบำรุงวัดสืบต่อกันมา ส่วนวัดที่ราษฎร์มีจิตศรัทธาร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่ของภิกษุสงฆ์ เรียกว่า สำนักสงฆ์ซึ่งยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา นอกจากนี้วัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์ ถ้าพระมหากษัตริย์ทรงพิจารณาเห็นสมควร ได้รับเกียรติยกย่องเป็นพิเศษ ก็ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

2.3 วัดร้าง คือ วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอยู่อาศัยประจำ ซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้างไว้ วัดร้างเองโดยสภาพยังเป็นดินบุคคลอยู่โดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก โดยดำเนินการตามระเบียบหน่วยงานทางราชการที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้แล้ว วัดยังสามารถแบ่งตามสภาพแวดล้อมของวัดและข้อวัตรปฏิบัติ ดังนี้ คือ

ประเภทที่ 1 วัดธัญวาส นิยมตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่าเขา ส่วนใหญ่มีเพียงกุฏิและศาลาโถงอนกประสงค์ ไม่มีอาคารและแบบแผนมากนัก พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายนี้จะอยู่จำวัดเฉพาะเพียงช่วงเช้าพรรษา และจะมุ่งรุกคืบเข้าไปลึก ปักกลด ผักหัดกรรมฐานจิต และจาริกไปเรื่อย ๆ ก่อนกลับออกมาจำพรรษาที่วัดอีกครั้งเมื่อถึงฤดูเข้าพรรษาใหม่ ความต้องการทำสังฆกรรมใด ๆ ก็เพียงอาศัยการกำหนดขึ้นใช้เพียงชั่วคราวเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเจดีย์คูเหมือนจะไม่มีการสร้างในวัดคงเป็นเพราะแนวความคิดของพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายนี้เน้นที่

การปฏิบัติเพื่อให้เห็น “ธรรม” มากกว่า “รูป” ที่แม้เป็นตัวแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ก็ยังเป็นเพียงภาพสัญลักษณ์ที่ไม่ใช่วิถีทางแห่งการหลุดพ้น

ประเภทที่ 2 วัดคามวาสี สร้างขึ้นสำหรับเป็นที่พึ่งของชุมชนหรือเมือง โดยตรงภารกิจหลักของพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายนี้มุ่งไปในทางปฏิบัติด้านพิธีกรรมทางศาสนา และการเน้นศึกษาทางหนังสือเพื่อแสวงหาความรู้ สำหรับใช้ในการสั่งสอนฆราวาสมากกว่าฝึกปฏิบัติด้านวิปัสสนาธุระ พระสงฆ์ฝ่ายนี้จึงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับโลกภายนอกตลอด ทำให้แนวทางหลักด้านปฏิบัติต้องเปลี่ยนไปจากการมุ่งหาหนทางเพื่อให้ “ตนเอง” พ้นจากสังสารวัฏ มาเป็นเพื่อช่วยให้ “ผู้อื่น” พ้นทุกข์แทนเป็นการปฏิบัติที่ไม่ใช่เพื่อมุ่งผลตรัสรู้และนิพพาน หากแต่การเน้นผลทางปริยัติธรรมที่คอยชี้แนะช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่เวไนยสัตว์ ทั้งปวงได้ ก็เท่ากับเป็นการสั่งสมทานบารมีและยกระดับจิตของตนให้สูงขึ้น ในขณะเดียวกันถือเป็นหลักสำคัญ ในการฝึกจิตเพื่อการ “ละวาง” วัดประเภทนี้จะมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารมากกว่าวัดอรัญวาสี ตามความต้องการใช้งาน การกำหนดแบบแผนทั้งด้านรูปแบบและแผนผังรวมมีกฎเกณฑ์ค่อนข้างชัดเจน

สรุปได้ว่า วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาถือว่าเป็นวัดที่ถูกต้องและมี

ฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย วัดประเภทนี้ยังแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ วัดหลวงหรือพระอารามหลวงกับวัดราษฎร์ อย่างไรก็ตามการแบ่งประเภทของวัดนี้เป็นวิธีการแบ่งที่ใช้ในปัจจุบันซึ่งได้แบ่งตามลักษณะของวัดแต่ละแห่ง วัดแต่ละแห่งอาจเปลี่ยนแปลงประเภทที่สังกัดได้ โดยการเปลี่ยนคุณสมบัติและมีการขึ้นทะเบียน ในประเภทอื่นตามกฎหมายกำหนด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้จำแนกงานวิจัยที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกับภารกิจของเจ้าอาวาส 6 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการปกครอง

มีการวิจัยในประเด็นนี้ ดังต่อไปนี้

บุญช่วย จันทร์เฮ้า (2544 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องพฤติกรรมกรรมการบริหารของเจ้าอาวาสที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานวัด ในเขตการปกครองคณะสงฆ์คณะจังหวัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ระดับพฤติกรรมกรรมการบริหารของเจ้าอาวาส และการปฏิบัติงาน

ในวัดโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง พฤติกรรมการบริหารของเจ้าอาวาสที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานวัด โดยภาพรวมมีสองด้าน คือ ด้านกระบวนการวินิจฉัยสั่งการและด้านควบคุมการปฏิบัติงาน เมื่อแยกพิจารณาการปฏิบัติงานวัดเป็นรายด้าน พบว่า พฤติกรรมที่ส่งผลมี 4 ด้าน คือ กระบวนการวินิจฉัยสั่งการ การกำหนดเป้าหมายการสั่งการ การควบคุมการปฏิบัติงาน และการกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงานและการฝึกอบรม

พระครูสิทธิอาภากร (บุญธรรม อ่ำภา) (2550 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่อง บทบาทเจ้าอาวาสด้านการปกครองและด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม : กรณีศึกษาเจ้าอาวาสในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัย พบว่า ด้านการปกครองเจ้าอาวาสทุกวัด ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ 5 ตำบลต่างก็ยังมียึดหลักพระธรรมวินัยและยังอิงอาศัยพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบข้อบังคับ และมติมหาเถรสมาคม ในการสนับสนุนส่งเสริมการบริหารคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในหมู่สงฆ์ นอกจากนี้ เจ้าอาวาสทุกวัดยังได้ตั้งกฎระเบียบกติกากองวัดขึ้นมาอีกเพิ่มเติมอีกนอกเหนือไปจากกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม เพราะเหตุว่าปัจจุบันสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปมาก เพราะพระธรรมวินัยและศีลอาจจะไม่ครอบคลุมได้ทั่วถึง เจ้าอาวาสจึงต้องตั้งกฎระเบียบกติกากันขึ้นมาอีกเพื่อควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสามเณรให้เป็นไปในทางเดียวกัน

พระมหาพรประสงค์ พุทธจันทร์ (2552 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาค้นคว้า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ผลการศึกษา พบว่า พระสงฆ์ทุกวัดได้ร่วมกันพัฒนาวัดทั้ง 6 ด้าน คือ การพัฒนาวัดด้านการปกครอง ได้มีการวางมาตรการและออกกฎระเบียบของวัดเป็นไปตามแบบแผนแห่งพระธรรมวินัยและกฎระเบียบของคณะสงฆ์ ให้พระภิกษุและสามเณร ได้ยึดถือและประพฤติปฏิบัติตาม และให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมพัฒนาวัดในรูปของคณะกรรมการวัด การพัฒนาวัดด้านการศาสนศึกษา ได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนพระภิกษุและสามเณร ได้ศึกษาเล่าเรียนในระบบการศึกษาต่าง ๆ ของคณะสงฆ์และการศึกษาตามอัธยาศัย ทางด้านพระสงฆ์วัดเขตพนา ได้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลีและแผนกสามัญศึกษาให้แก่พระภิกษุและสามเณรด้วยการพัฒนาวัดด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้ให้ความอุปถัมภ์และสนับสนุนทุนการศึกษาแก่นักเรียน และทุนอาหารกลางวัน วัสดุอุปกรณ์ สื่อการเรียนการสอนแก่สถานศึกษา ได้บรรยายอบรมและเป็นครูพระช่วยสอนตามสถานศึกษาต่าง ๆ ทางด้านพระสงฆ์วัดกู่คำ

วัดเกตการามและวัดท่าสะอาดได้เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด เพื่อให้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของเด็กเยาวชนในชุมชน และวัดเซตุพน ได้ให้บริการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านแพทย์แผนไทยแก่ประชาชน การพัฒนาวัดด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ได้ดำเนินการเผยแผ่ศาสนาธรรมด้วยการเทศน์ การอบรมบรรยายให้แก่ประชาชนตามโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในวัดและนอกวัด และได้ร่วมกับประชาชนจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมประเพณีที่สำคัญของท้องถิ่นเป็นประจำ ทางด้านพระสงฆ์วัดสันป่าข่อย ได้จัดกิจกรรมปาฐกถาธรรมให้แก่ประชาชนทุกวันอาทิตย์ในช่วงเข้าพรรษาการพัฒนาวัดด้านการสาธารณูปการ ได้มีการก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน ได้พัฒนาปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ภายในบริเวณวัดและอาคารสถานที่ของวัด และให้ประชาชนได้เข้ามาใช้อาคารสถานที่ของวัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางด้านพระสงฆ์วัดเกตการามได้ร่วมกับประชาชนจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นในวัด เพื่อเป็นการอนุรักษ์โบราณวัตถุต่าง ๆ และเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของชุมชน พระสงฆ์วัดท่าสะอาด วัดเมืองกาย และวัดสันป่าข่อยได้ส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ในด้านศิลปะการแสดงพื้นเมืองและดนตรีพื้นเมือง และการพัฒนาวัดด้านการสาธารณสงเคราะห์ ได้ให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ในด้านอาคารสถานที่และวัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ของวัด ได้จัดตั้งมูลนิธิเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาวัด การศึกษาของเยาวชนและการจัดการศึกษาของสถานศึกษารวมถึงการดำเนินงานของหน่วยงานและองค์กรการกุศลต่าง ๆ และได้ให้ความช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ เครื่องอุปโภคบริโภคแก่ประชาชนที่ยากไร้ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในถิ่นทุรกันดาร และ ที่ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ

การพัฒนาวัดของพระสงฆ์ทั้ง 6 ด้านนี้ มีจุดมุ่งหมายหลัก คือ เพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ประชาชน ประชาชนได้ตระหนักและเห็นบทบาทความสำคัญของวัดและพระสงฆ์ เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและได้ให้ความช่วยเหลืออุปถัมภ์ทำนุบำรุงกิจการงานด้านต่างๆ ของวัดประชาชนได้เข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ ที่วัดอย่างสม่ำเสมอและเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้น ทำให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนและทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนตลอดไป

2. ด้านการศาสนศึกษา

มีการวิจัยในประเด็นนี้ ดังต่อไปนี้

สัมพันธ์ เย็นสำราญ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทยทั้งสองแห่ง คือ สภาศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้รับการสถาปนาขึ้น โดยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง ในระยะแรกๆของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังไม่ได้ดำเนินงานอย่างสถาบันอุดมศึกษา เพิ่งมาเริ่มดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งที่กระทำต่อเนื่องและเด่นชัดซึ่งนับเป็นภารกิจของมหาวิทยาลัย คือ ด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ ด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา

ผู้บริหารและอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับภารกิจทั้ง3ด้าน โดยปัจจุบันมหาวิทยาลัยสงฆ์เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร การเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา ตามลำดับ ส่วนแนวโน้มในอนาคตมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังคงเน้นภารกิจทั้ง3ด้านตามลำดับเช่นกัน ในการดำเนินภารกิจด้านต่างๆของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของสถาบัน

สวัสดิ์ เปี่ยมสัมพันธ์ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องสถานภาพและการแสวงหาความรู้ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอร่มเกล้า จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัย พบว่า

1. สถานภาพของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันของอำเภอร่มเกล้า จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า วัดในอำเภอร่มเกล้า จังหวัดนครสวรรค์ เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา สถานภาพของพระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีภูมิภาคที่เกิดในภาคเหนือ บิดาและมารดามีอาชีพทำนา มีสถานภาพเป็นพระภิกษุ มีจำนวนพรรษาระหว่าง 2-9 พรรษา สาเหตุที่มาจำพรรษา เพราะศึกษาพระธรรมวินัย และศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่4 ไม่ได้จบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีสถานภาพเป็นพระลูกวัดและยังไม่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์

2. วิธีการแสวงหาความรู้ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่ไม่ได้ศึกษาพระปริยัติธรรม และที่ศึกษาพระปริยัติธรรมมีส่วนน้อย พระสงฆ์ที่ศึกษาพระปริยัติธรรมส่วนใหญ่ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีมีน้อย ผู้ที่กำลังศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมส่วนใหญ่กำลังศึกษานักธรรมชั้นตรี ผู้ที่กำลังศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีส่วนใหญ่กำลังศึกษาบาลีประโยค 1-2 พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาสายสามัญ ผู้ที่ศึกษาสายสามัญมีน้อย ผู้ที่กำลังศึกษาสายสามัญส่วนใหญ่ศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พระสงฆ์แสวงหาความรู้จากการอ่านหนังสือพิมพ์รายวัน อ่านวารสารทางด้านธรรม อ่านเอกสารต่างๆของทางโลก ศึกษาตำราแพทย์แผนโบราณ มีค่าใช้จ่ายในการแสวงหาความรู้ได้มาจากกรณีประกอบพิธีกรรมสงฆ์ประมาณเดือนละ 500 บาท วัดไม่มีห้องสมุดและมีหนังสือไม่เพียงพอ วัดส่งเสริมสนับสนุนการแสวงหาความรู้ในระดับปานกลาง วัดไม่ได้จัดทุนการศึกษาให้พระสงฆ์ และต้องการให้รัฐจัดเงินงบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายในการแสวงหาความรู้ พระสงฆ์ส่วนใหญ่นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการเผยแผ่ให้พุทธศาสนิกชนทราบและนำไปปฏิบัติ มีภารกิจประจำวันในการปฏิบัติธรรมและเทศน์

พระมหาสุภา อุทโท (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541-2560) ผลการวิจัย พบว่า

1. สภาพสังคมไทยใน 2 ทศวรรษหน้า พบว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกจะมีผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างสูง ทำให้การเมืองไทยมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยสูงขึ้น การติดต่อสื่อสารของคนจะผ่านเทคโนโลยีทันสมัยมากขึ้น เศรษฐกิจไทยยังคงมีการเจริญเติบโต แต่เป็นไปในอัตราที่ไม่สูงมากนัก ค่านิยมบริโภคจะมีอิทธิพลสูงต่อความคิดของคนในเมือง จะมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่หลากหลาย ขณะเดียวกันปัญหาทางสังคมต่างๆ จะมีความซับซ้อนขึ้น ส่วนในชนบทจะมีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น อันนำไปสู่การลดของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ พร้อมกันนั้น ชนบทก็ยังเป็นฐานการผลิตของเมืองต่อไป

2. บทบาทพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า ควรมีบทบาท 3 ด้านด้วยกัน คือ บทบาทต่อตนเอง ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยให้แตกฉาน บทบาทต่อองค์กรสงฆ์ ได้แก่ การจัดวัดให้สงบ สะอาด และมีที่ปฏิบัติธรรม จัดกิจกรรมต่างๆในวัดให้หลากหลายขึ้น

ตั้งวิทยาลัยพัฒนาพระสังฆาธิการทั่วประเทศ และปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น และบทบาทต่อสังคม ได้แก่ การเรียนรู้วิชาการทางโลก และสภาพสังคม สอนศีลธรรมแก่ประชาชนทุกระดับ ให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตแก่ประชาชน ให้การศึกษา แก่คนในชุมชน สงเคราะห์คนในชุมชน สำหรับข้อเสนอแนะในการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า เกี่ยวกับการศึกษาของพระสงฆ์ ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ ควรจัดให้มีศูนย์กลาง การให้ความรู้และทักษะในวิชาการที่พระสงฆ์ต้องการ รัฐบาล ควรสนับสนุนเงินทุน และส่งเสริมให้สถาบันของรัฐและเอกชน เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ได้ศึกษาเพิ่มเติมในวิชาที่เกี่ยวกับการพัฒนาและช่วยเหลือสังคมตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงเอก จัดศูนย์กลางในการให้วิชาความรู้และฝึกทักษะแก่พระสงฆ์ และประชาชนทั่วไปก็ควรมีส่วนในการสนับสนุนพระสงฆ์ในการทำงานเพื่อสังคมทั้งด้านความคิดและทุนทรัพย์

3. ด้านการศึกษาสงเคราะห์

มีการวิจัยในประเด็นนี้ ดังต่อไปนี้

พัทธยา เนตรธรรานนท์ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาค้นคว้า

ของผู้บริหาร โรงเรียนและเจ้าอาวาสที่มีต่อความร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่าง โรงเรียนกับวัด : กรณีศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานครที่ใช้พื้นที่ของวัด

ผลการวิจัย พบว่า

1. ความร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่าง โรงเรียนกับวัดด้านหลักสูตรการเรียนการสอน พบว่า ผู้บริหาร โรงเรียนและเจ้าอาวาสมองเห็นประโยชน์และความเป็นไปได้ที่จะให้พระสงฆ์กลับเข้ามา มีบทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้น เพื่อประโยชน์ทั้งนักเรียนชาย และหญิง แต่ความร่วมมือดังกล่าว ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะ วิชาจริยศึกษา และกิจกรรมอันเกี่ยวข้องกับศาสนา

2. ความร่วมมือระหว่าง โรงเรียนกับวัดด้านการเงิน อาคารสถานที่ และครุภัณฑ์ วัสดุอุปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอน พบว่า ความร่วมมือระหว่าง โรงเรียนกับวัดด้านการเงิน ส่วนใหญ่ผู้บริหาร โรงเรียนและเจ้าอาวาสมีการระดมทรัพยากรร่วมกัน เช่น การให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน การถวายค่านิตยภัตแก่พระภิกษุสงฆ์ช่วยสอนในโรงเรียน สำหรับ ความร่วมมือระหว่าง โรงเรียนกับวัดด้านอาคารสถานที่ พบว่า ลักษณะการใช้ทรัพยากรที่ดินร่วมกันระหว่าง โรงเรียนกับวัดเป็นไปในสองทาง คือ โรงเรียนกับวัดมีความ

ขัดแย้งในด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน อันเนื่องมาจากความต้องการของผู้บริหาร โรงเรียนและเจ้าอาวาสสวนทางกัน ทางสอง คือ โรงเรียนกับวัดมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพิงกัน โดยผู้บริหารโรงเรียนและเจ้าอาวาสเอื้อประโยชน์ในการใช้ที่ดินร่วมกัน ส่วนความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับวัดด้านครุภัณฑ์ วัสดุอุปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอน พบว่า ผู้บริหาร โรงเรียนและเจ้าอาวาสมองเห็นความสำคัญของวัดว่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของโรงเรียน สำหรับสื่อการเรียนการสอนของ โรงเรียนกรุงเทพมหานคร ได้จัดสรรให้แก่โรงเรียนอย่างเพียงพอแล้ว

3. ความร่วมมือระหว่าง โรงเรียนกับวัดด้านการจัดสรร และพัฒนาบุคลากร พบว่า ผู้บริหาร โรงเรียน และเจ้าอาวาสมองเห็นประโยชน์ของการพัฒนาบุคลากรภายในโรงเรียนและวัด และพร้อมที่จะร่วมมือกัน

4. จากสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า ความคิดเห็นของผู้บริหาร โรงเรียนและเจ้าอาวาสที่มีต่อความร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับวัด มีความแตกต่างกัน ผลการทดสอบสมมติฐานทางด้านสถิติ พบว่า ผู้บริหาร โรงเรียนและเจ้าอาวาสมีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เพียงด้านเดียว คือ ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน

สมนึก ทองแก้ว (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องคุณลักษณะและบทบาทของเจ้าอาวาสที่เอื้อต่อการศึกษาในโรงเรียนวัด สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 12 ผลการวิจัย พบว่า

1. เจ้าอาวาสมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนวัด อยู่ในระดับมาก
2. เจ้าอาวาสมีบทบาทต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนวัด อยู่ในระดับปานกลาง
3. เจ้าอาวาสที่อยู่ในสถานที่ตั้งต่างกันมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการจัดการศึกษาและบทบาทต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนวัด แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ
4. เจ้าอาวาสมีอายุพรรษาในการดำรงตำแหน่งต่างกันมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการจัดการศึกษาและบทบาทต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนวัด แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

5. คุณลักษณะที่เอื้อต่อการจัดการศึกษากับบทบาทต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนวัด มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม

มีการวิจัยในประเด็นนี้ ดังต่อไปนี้

พระมหากฤษฎา นันทเพชร (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องทัศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม โดยทำการศึกษากับพระสงฆ์ที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง และพระภิกษุสามเณร ผู้กำลังศึกษาภาษาบาลี ชั้นประโยค ป.ศ.9 ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่รับรู้ปัญหาสังคมด้านต่างๆที่เกิดขึ้นและมีความเห็นว่าเป็นปัญหาสังคมที่ทุกฝ่ายควรเร่งแก้ไข ได้แก่ ปัญหาศีลธรรมเสื่อมโทรม ปัญหาความยากจนและการว่างงาน และยังเห็นว่าพระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคมด้านต่างๆ เช่น ปัญหาศีลธรรมเสื่อมโทรม ปัญหาศีลปวณธรรมเสื่อมสลาย ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาลัทธิผิดเป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบว่า บทบาทพระสงฆ์ในอนาคต นอกเหนือจากการเผยแผ่ศาสนาธรรมแล้ว พระสงฆ์ควรมีบทบาทในด้านการให้การศึกษา และพัฒนาจิตวิญญาณ เมื่อพิจารณาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม โดยเรียงลำดับความสำคัญจากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้ บทบาทด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ บทบาทด้านส่งเสริมและอนุรักษ์ศีลปวณธรรม และสิ่งแวดล้อม บทบาทด้านการเผยศาสนาธรรม บทบาทด้านการให้การศึกษา และบทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ ตามลำดับ

พระมหาสมชาย เจริญกิจ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์ : ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะและ กิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์กับสภาพความเป็นจริงของวัดในสังคม ไทยในปัจจุบัน พบว่า กิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์ ต้องเป็นกิจกรรมที่เป็นไปตามมติและอุดมการณ์ของสงฆ์ พระสงฆ์ภายในวัดต้องทำสังฆกรรมต่างๆ ให้ถูกต้องตามพระวินัย และต้องแสดงออกมาจากจิตใจและความรู้สึกตามพุทธประสงค์ที่ทรงวางไว้ กิจกรรมของวัดที่สัมพันธ์กับชาวบ้าน หรือชุมชน สงเคราะห์อนุเคราะห์ชาวบ้านและชุมชนด้วยน้ำใจอันงาม โดยเฉพาะด้วยการสอนธรรมและการเผยแผ่ศาสนาธรรม

คำรงค์ พลโภชน์ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการใช้วิธีการเผยแผ่พุทธศาสนาของเจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัย พบว่า

1. เจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้วิธีการเผยแพร่พุทธศาสนาทั้ง 6 วิธี ได้แก่ การแสดงพระธรรมเทศนา การฝึกกรรมฐาน การสนทนาธรรม การแสดงโอวาทกถา การใช้สื่อต่างๆ และการจัดกิจกรรมต่างๆ พบว่าโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และรายวิธีอยู่ในระดับปานกลางทุกวิธี

2. เจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ดที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกแตกต่างกัน ใช้วิธีการเผยแพร่พุทธศาสนาทั้ง 6 วิธี โดยรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาเป็นรายวิธี พบว่า ใช้วิธีการแสดงพระธรรมเทศนา การสนทนาธรรม การแสดงโอวาทกถา แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้น วิธีการฝึกกรรมฐาน การใช้สื่อต่างๆ และการจัดกิจกรรมต่างๆ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. เจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ดที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรมแตกต่างกัน ใช้วิธีการเผยแพร่พุทธศาสนาทั้ง 6 วิธี โดยรวมแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาเป็นรายวิธี พบว่า ใช้วิธีการสนทนาธรรม การใช้สื่อต่างๆ และการจัดกิจกรรมต่างๆ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้น วิธีการแสดงพระธรรมเทศนา การฝึกกรรมฐาน การแสดงโอวาทกถา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. เจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ดที่มีประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส แตกต่างกัน ใช้วิธีการเผยแพร่พุทธศาสนาทั้ง 2 วิธี โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายวิธี พบว่า ใช้วิธีการแสดงพระธรรมเทศนา การแสดงโอวาทกถา และการจัดกิจกรรมต่างๆ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ยกเว้น วิธีการฝึกกรรมฐาน การสนทนาธรรม และการใช้สื่อต่างๆ แตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

5. เจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ดที่มีระดับสมณศักดิ์แตกต่างกัน ใช้วิธีการเผยแพร่พุทธศาสนาทั้ง 6 วิธี โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายวิธี พบว่า ใช้วิธีการแสดงพระธรรมเทศนา การแสดงโอวาทกถา การใช้สื่อต่างๆ และการจัดกิจกรรมต่างๆ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ยกเว้น วิธีการฝึกกรรมฐาน การสนทนาธรรม แตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

6. เจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ดที่มีบุคลิกภาพแตกต่างกัน ใช้วิธีการเผยแพร่พุทธศาสนาทั้ง 6 วิธี โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายวิธี พบว่า ใช้วิธีการแสดงพระธรรมเทศนา การฝึกกรรมฐาน การสนทนาธรรม

การใช้สื่อต่างๆ และการจัดกิจกรรมต่างๆ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ยกเว้น วิธีการแสดง โอวาทกถา แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

7. เจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ดที่มีรูปแบบการติดต่อสื่อสารแตกต่างกัน ใช้วิธีการเผยแพร่พุทธศาสนาทั้ง 6 วิธี โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายวิธี พบว่า ใช้วิธีการแสดงพระธรรมเทศนา และการจัดกิจกรรมต่างๆ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ยกเว้น วิธีการฝึกกรรมฐาน การสนทนาธรรม การแสดงโอวาทกถา และการใช้สื่อต่างๆ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

5. ด้านการสาธารณูปการ

มีการวิจัยในประเด็นนี้ ดังต่อไปนี้

พระมหาสมชาย เจริญกิจ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์ : ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์กับสภาพความเป็นจริงของวัดในสังคมไทยในปัจจุบัน ผลการวิจัย พบว่า ลักษณะของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์ เป็นสถานที่สงบ ร่มรื่น มีลักษณะเป็นป่า หรือสวนที่จะให้ความรื่นรมย์ใจ มีการจัดสัดส่วนพื้นที่ภายในวัดได้เหมาะสม และลงตัว เนื้ออำนวยการใช้ประโยชน์

ธงชัย เนตรสขาววัฒน์ (2543 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องบทบาทของเจ้าอาวาสในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ผลการวิจัย พบว่า บทบาทของเจ้าอาวาสในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม อันได้แก่ โบสถ์ เจดีย์ วิหาร พระพุทธรูป และภาพจิตรกรรมฝาผนัง เจ้าอาวาสส่วนใหญ่จะเน้นการอนุรักษ์ตัวศิลปกรรมเป็นหลักตามแนวทางการปฏิบัติของท่าน โดยการรักษาให้มั่นคงแข็งแรงและอยู่ในสภาพเดิม แต่ยังคงรักษาวิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมตามหลักวิชาการ ส่วนวัดที่ไม่สามารถทำการอนุรักษ์ตัวศิลปกรรมก็พยายามบูรณะซ่อมแซมจนกระทั่งไม่สามารถซ่อมแซมได้ จึงค่อยรื้อแล้วสร้างขึ้นมาใหม่ ซึ่งขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของเจ้าอาวาสในกรณีที่วัดนั้นไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็น โบราณสถาน ส่วนสภาพแวดล้อมโดยรอบแหล่งศิลปกรรม จะเน้นไปในเรื่องของ การดูแลรักษาทำความสะอาดเป็นหลัก และทำการปลูกต้นไม้ในพื้นที่โล่งว่าง เพื่อความร่มรื่นของวัด เจ้าอาวาสส่วนใหญ่ประสบปัญหาการขาดงบประมาณในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ไม่ได้รับการสนับสนุนจากทางภาครัฐเท่าที่ควร อีกทั้งยังประสบ

ปัญหาในการป้องกันสัตว์ต่างๆที่ทำลายแหล่งศิลปกรรม เช่น นกพิราบ ตัวกระเบื้อง (แมลงปีกแข็งชนิดหนึ่ง) และถึงยังไม่ได้มีการแก้ไขอย่างจริงจัง เจ้าอาวาสส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสในแต่ละวัดควรเอาใจใส่ดูแลอยู่อย่างสม่ำเสมอ ไม่ปล่อยให้ชำรุดทรุดโทรม และควรรักษาสภาพแวดล้อมโดยรอบให้สะอาดร่มรื่น มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ข้อเสนอแนะจากการวิจัย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากร กรมการศาสนา ควรสำรวจวัดแต่ละวัด และถวายเป็นความรู้เรื่องวิธีการ และเทคนิคในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์โดยการจัดอบรม ให้คำปรึกษา และช่วยแก้ไขปัญหอย่างต่อเนื่องให้กับเจ้าอาวาสทุกวัด พร้อมทั้งทางวัดควรได้รับการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง และทำการปลูกฝังแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้กับประชาชน ซึ่งควรจะได้ได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย เช่น

หน่วยงานราชการ วัด และประชาชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างยั่งยืน

พระมหาสมชาย เข็มสะอาด (2543 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องบทบาทของวัดพัฒนาตัวอย่างในการช่วยเหลือสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีของวัดในกรุงเทพมหานครกับวัดในภาคกลาง ผลการวิจัย พบว่า ผลการศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับวัดพัฒนาตัวอย่างในกรุงเทพมหานคร และวัดในภาคกลาง 12 แห่ง พบว่า วัดพัฒนาตัวอย่างทั้ง 12 แห่ง จะมีบทบาทในการมุ่งเน้นพัฒนาทางด้านอาคารสถานที่ให้ดูสะอาด ร่มรื่น เป็นระเบียบ ตลอดจนการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตสาธารณสงเคราะห์อย่างชัดเจน

6. ด้านการสาธารณสงเคราะห์

มีการวิจัยในประเด็นนี้ ดังต่อไปนี้

วิจิตร กุลวิงษ์ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชน : กรณีศึกษาวัดถ้ำกลองเพล ตำบลโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ผลการวิจัย พบว่าบทบาทของวัดถ้ำกลองเพลที่มีต่อชุมชน 5 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการปกครอง พื้นที่บริเวณตำบลโนนทันเป็นพื้นที่ที่มีความขัดแย้งทางความคิดในการปกครอง จึงมีการต่อสู้กันเพื่อให้เป็นไปตามแนวคิด และอุดมการณ์ของตนเองแต่ละฝ่าย โดยใช้เวลาดำเนินการอยู่หลายปีทำให้การปกครองเกิดปัญหาด้านต่างๆ ตามมา ในที่สุดความขัดแย้งก็ได้สงบลงเพราะชุมชน ได้รับการอบรมธรรมจากหลวงปู่ขาว

อนาลโย โดยถ่ายทอดผ่านผู้สูงอายุที่เข้าวัดฟังการอบรมจากหลวงปู่ขาว เป็นประจำแล้วนำหลักธรรมที่ได้มาอบรมลูกหลานให้มีความรัก ความสามัคคีกลมเกลียวกัน

2. ด้านการศึกษา ชุมชนได้มีโรงเรียนประชาบาลประจำชุมชน มีอาคารเรียน สื่อการเรียนการสอนตลอดจนเครื่องสาธิตรูป โภคกรบถ้วน ปัจจุบันเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษามีนักเรียน 661 คน นอกจากนี้ วัดถ้ำกลองเพลยังให้ทุนสนับสนุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจนมาตลอดทุกปี

3. ด้านการสืบทอดพระศาสนา ขณะที่หลวงปู่ขาว อนาลโย ยังมีชีวิตอยู่ได้อบรมสั่งสอนธรรมแก่ลูกศิษย์ จนมีความรู้ความสามารถปฏิบัติตามข้อบัญญัติได้แล้ว และมีคนศรัทธาเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติ จึงส่งออกไปเผยแผ่ธรรมตามภูมิภาคต่างๆของประเทศ โดยเฉพาะภาคอีสาน ภาคเหนือ และต่างประเทศ จนทำให้พระปฏิบัติสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ยังมีเหลืออยู่เพื่อเผยแผ่ธรรมแก่อุบาสกอุบาสิกาสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

4. ด้านเศรษฐกิจ วัดถ้ำกลองเพล เป็นวัดที่อุดมไปด้วยธรรมชาติจากป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ป่าที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ ทั้งมีการจัดบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมของวัดได้เป็นอย่างดี จึงเป็นสถานที่ที่มีความพร้อมทางภูมิทัศน์เหมาะสำหรับนักศึกษาที่จะมาศึกษาระบบนิเวศน์ของทรัพยากรธรรมชาติ และนักท่องเที่ยวที่จะมาชมความงามของภูมิทัศน์ภายในวัด จากนักศึกษาและนักทัศนาจรที่มาเที่ยววัดถ้ำกลองเพล จึงทำให้เกิด ตลาดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนที่บ้านห้วยเตือ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกับวัดถ้ำกลองเพล สำหรับจำหน่ายสินค้าอาหารที่เป็นผลผลิตจากชุมชน ทำให้ราษฎรเกิดรายได้เงินมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจดังปรากฏอยู่ขณะนี้

5. ด้านสังคม สังคมของชุมชนบ้านห้วยเตือ ชุมชนบ้านโนนทัน ทุกชุมชนได้รับอิทธิพลของศาสนาจากวัดถ้ำกลองเพล มีผลทำให้ประชาชนในชุมชนมีศีลธรรมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

พระมหาอยู่ นางจันทร์ (2550 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องบทบาทในการพัฒนาชุมชนของหน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านแปะอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. ระดับบทบาทในการพัฒนาชุมชนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านแปะอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในภาพรวมระดับบทบาททั้ง 5 ด้านอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณารายละเอียดด้านต่าง ๆ พบว่า มีระดับความคิดเห็นอยู่ใน

ระดับมาก 2 ด้าน คือ ด้านการเป็นศูนย์ร่วมพลังในการป้องกันหมู่บ้านและด้านการเป็นศูนย์รวมข่าวสาร และระดับปานกลาง 3 ด้าน คือ ด้านการเป็นศูนย์ประสานงานระหว่างรัฐ วัตถุประสงค์ บ้าน ด้านการเป็นศูนย์ร่วมด้านความคิดเห็นทุกหมู่เหล่า และด้านการสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชน

2. ปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า อุปสรรคทั้ง 5 ด้าน ตามลำดับ ได้แก่ ด้านการสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชน เช่น ไม่มีการฝึกอาชีพ โดยการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนที่ยั่งยืน และไม่ได้รับความร่วมมือจากภาครัฐเท่าที่ควร ด้านการเป็นศูนย์ร่วมพลังในการป้องกันหมู่บ้านให้เกิดสันติสุข เช่น เยาวชนยังขาดการอบรมด้านคุณธรรม จริยธรรม และการประสานงานในความร่วมมือเรื่อง ความปลอดภัยยังไม่จริงจัง ด้านการเป็นศูนย์รวมความคิดเห็นทุกหมู่เหล่า เช่น ประชาชนไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ เพราะขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ เป็นศูนย์รวมความคิดเห็นของประชาชน และขาดการลงพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจปัญหาสาธารณะ ด้านการเป็นศูนย์ประสานงานระหว่างรัฐ วัตถุประสงค์ บ้าน เช่น ขาดสถานที่ประจำศูนย์รวม และขาดการประสานระหว่างกลุ่ม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง และด้านการเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร เช่น ขาดศูนย์รวมข้อมูล ข่าวสาร และขาดการประชาสัมพันธ์ แหล่งข้อมูลข่าวสาร ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ ว่าเป็นปัญหาอุปสรรคของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน

3. แนวทางแก้ไข ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า แนวทางแก้ไข ข้อเสนอแนะทั้ง 5 ด้านตามลำดับ ได้แก่ ด้านการเป็นศูนย์ร่วมพลังในการป้องกันหมู่บ้านให้เกิดสันติสุข เช่น ควรเน้นการแก้ไขปัญหาเสพติดในกลุ่มประชาชนทุกระดับ ทำอย่างจริงจัง และเป็นรูปธรรม และใช้หลักกรรมแก้ไขปัญหา ด้านการเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร เช่น ควรจัดศูนย์ประจำรวมข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึง และมีการประชาสัมพันธ์แหล่งข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง ด้านการเป็นศูนย์รวมความคิดเห็นทุกหมู่เหล่า เช่น ควรจัดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมาให้การอบรม เรื่องบทบาทและหน้าที่ ควรลงพื้นที่ดังกล่าว เพื่อเข้าใจปัญหาสาธารณะ และสามารถแก้ไขปัญหาสาธารณะได้ด้านการเป็นศูนย์ประสานงานระหว่างรัฐ วัตถุประสงค์ บ้าน เช่น จัดสถานที่ศูนย์ประจำ เพื่อใช้ประสานความร่วมมือ และจัด

เจ้าหน้าที่ประสานโดยตรง และด้านการสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชน เช่นควรมีการฝึกอาชีพโดยการรวมกลุ่มอย่างจริงจัง และขอความร่วมมือสนับสนุน จากหน่วยงานต่าง ๆ ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่อแนวทางแก้ไขปัญหาของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้อยู่ในระดับมากทุกด้าน

4. กลุ่มตัวอย่างมีข้อเสนอแนะ สรุปได้ดังนี้ จัดให้มีเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจ และตั้งคณะกรรมการดูแลชุมชนเรื่องความปลอดภัยด้านชีวิต ทรัพย์สิน หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่างๆ อาทิ เชิญชวนศรัทธาประชาชนทุกหมู่เหล่าเข้าวัด ทำบุญตักบาตรรักษาศีล ฟังพระธรรมเทศนา เจริญกุศล และควรมีการฝึกอาชีพให้กับประชาชนทั่วไปในแต่ละหมู่บ้านเพื่อส่งเสริมรายได้ในครอบครัว และแก่เยาวชนในระหว่างเรียนเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์สูงสุด ปลูกฝังค่านิยม การขยันอดทน และประกอบอาชีพสุจริต

5. ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ สรุปได้ดังนี้ ควรมีการประสานงานกันระหว่างภาครัฐภาคเอกชน วัด และประชาชนในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง ควรจัดอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนให้เป็นรูปธรรม และควรจัดตั้งกลุ่มเยาวชนที่มีความรู้ ความสามารถมาให้ความรู้ซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ไขปัญหามุมชนร่วมกัน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

จากการทบทวนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถประมวลโดยสังเขปดังต่อไปนี้
ด้านการปกครอง สรุปได้ว่า สถาบันสงฆ์มีหน้าที่โดยตรงในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชน หากพระสงฆ์ประพฤติบกพร่องไม่เพียงแต่จะถูกกลโกงโดยทางการปกครอง หรือกฎหมายบ้านเมือง แต่จะถูกปฏิเสธจากสังคมด้วย แม้ว่าในสังคมสงฆ์จะมีพระธรรมวินัย แต่พระสงฆ์ในสังคมไทยก็มีกฎหมายปกครองคณะสงฆ์เป็นการเฉพาะ แต่ยังไม่มียุทธวิธีแบบ แนวทาง วิธีการในการยอมรับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์

ด้านการศาสนาศึกษา สรุปได้ว่า การศาสนาศึกษาเป็นการศึกษาของพระสงฆ์ที่ต้องได้รับการกล่อมเกลา เพื่อนำความรู้หลักพุทธธรรมไปถ่ายทอดแก่ประชาชนได้ ซึ่งการศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์เอง

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ สรุปได้ว่า พระสงฆ์ได้ทำการสงเคราะห์ด้านการศึกษาโดยใช้รูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การสนับสนุนส่งเสริมประชาชน

ทั่วไปโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส การส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา การสนับสนุน การดำเนินงานในศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด และการร่วมมือจัดการศึกษาระหว่าง โรงเรียนกับวัด

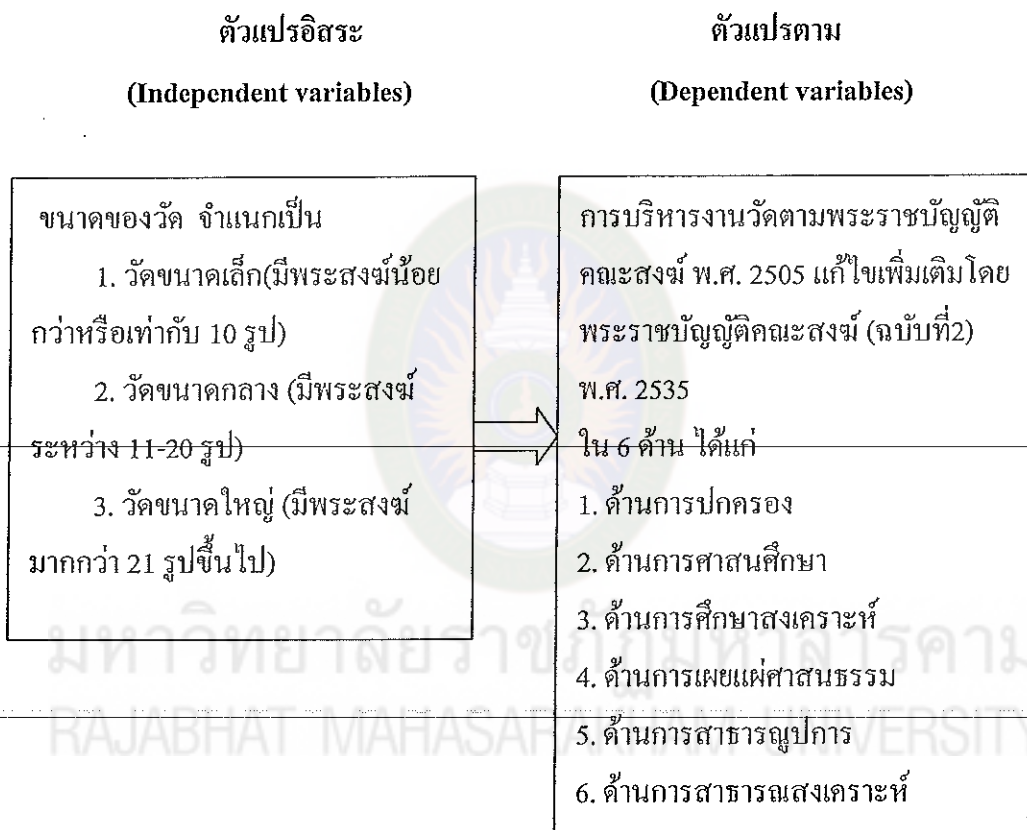
ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม สรุปได้ว่า การเผยแผ่ศาสนาธรรมควรเป็นไปเพื่อ พัฒนาจิตวิญญาณ พระสงฆ์ต้องสอนธรรมะชาวบ้านด้วยน้ำใจที่ถึงใจ และความรู้สึกตาม พุทธประสงค์ พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ใช้วัดตนเองเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่ศาสนาธรรม ชุมชนคาดหวังคอบทบาทที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ว่าควรดำเนินกิจกรรมเผยแผ่ศาสนาธรรม เพราะชีวิตประชาชนจะถึงใจมีความสุขสังคมจะร่มเย็น ประเทศชาติจะมั่นคงได้ด้วยการ พัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กัน ไป พระสงฆ์ได้เผยแผ่ศาสนาธรรมโดยใช้รูปแบบที่ หลากหลาย เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์และภูมิหลังของผู้ฟัง

ด้านสาธารณูปการ สรุปได้ว่า วัดได้ดำเนินการจัดสาธารณูปการโดยการ ปรับแต่งอาคารสถานที่ให้เหมาะสม ลักษณะของวัดในพระพุทธศาสนาที่จัดสาธารณูปการที่ พึงประสงค์ คือ เป็นสถานที่สงบ ร่มรื่น มีลักษณะเป็นป่า หรือสวน ที่จะให้ความรื่นรมใจ มีการจัดสภาพแวดล้อม มีการจัดแต่ง โบสถ์ เจดีย์ วิหารด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีการจัด สักส่วนพื้นที่ภายในวัด เช่น เขตพุทธาวาส สังฆาวาส ให้เหมาะสมอย่างลงตัวและเอื้ออำนวย ต่อการใช้ประโยชน์

ด้านการสาธารณสงเคราะห์ สรุปได้ว่า เจ้าอาวาสมีบทบาทเกื้อกูลต่อการพัฒนา สังคมทั้ง โดยตรงและโดยอ้อม กล่าวคือ มีบทบาทเป็นผู้ให้ทั้งทางวัตถุสิ่งของ การส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาชุมชน พัฒนาสาธารณสุข บริจาคเครื่องสาธารณูปโภคแก่ชาวบ้านและ โรงเรียน อีกทั้งเป็นผู้ชี้แนะทางความคิด ปลุกจิตสำนึกประชาชน ทำให้ประชาชนในชุมชนมี ศีลธรรมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยการบริหารงานของวัดในเขตอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยใช้แนวคิดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 6 ด้าน มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย